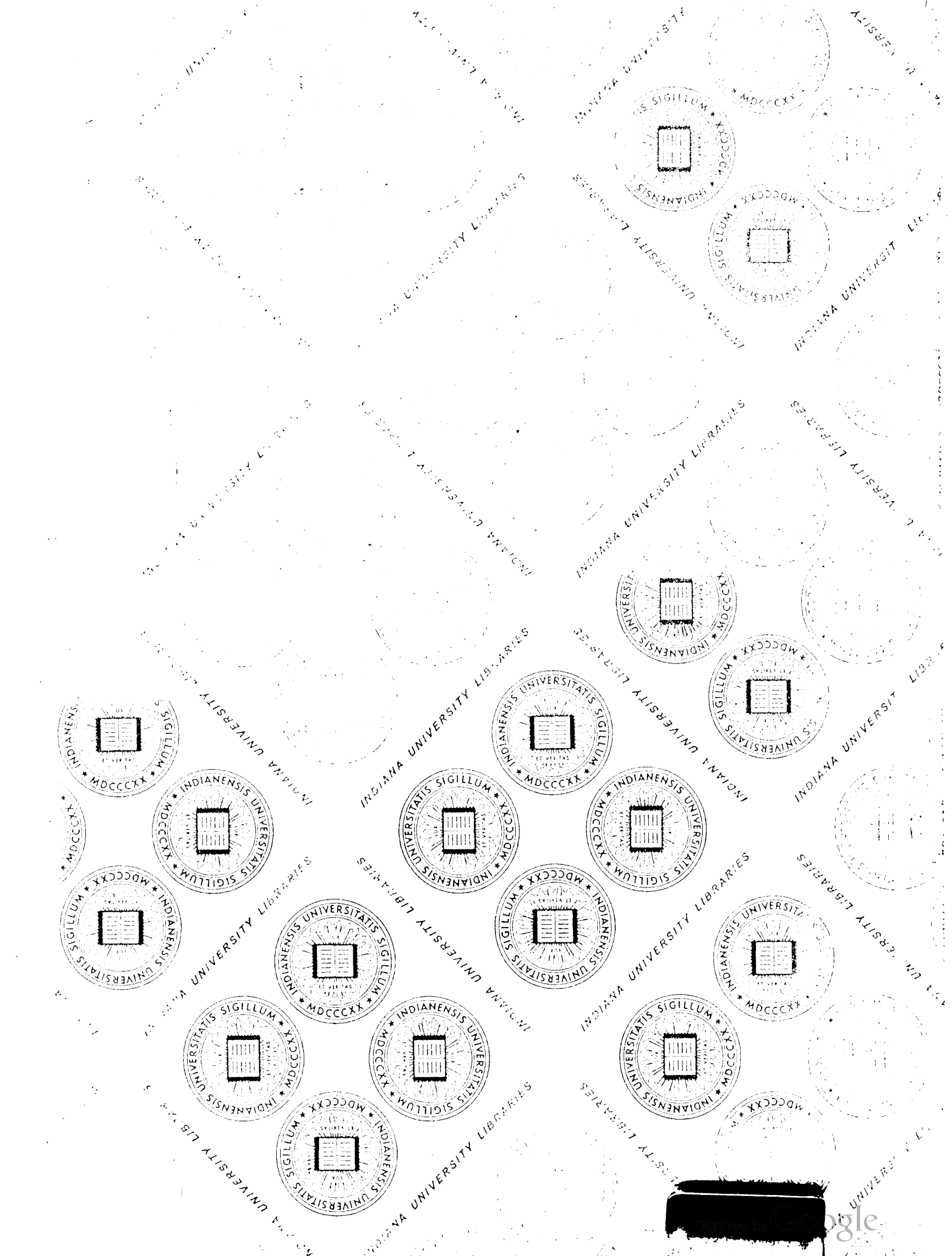

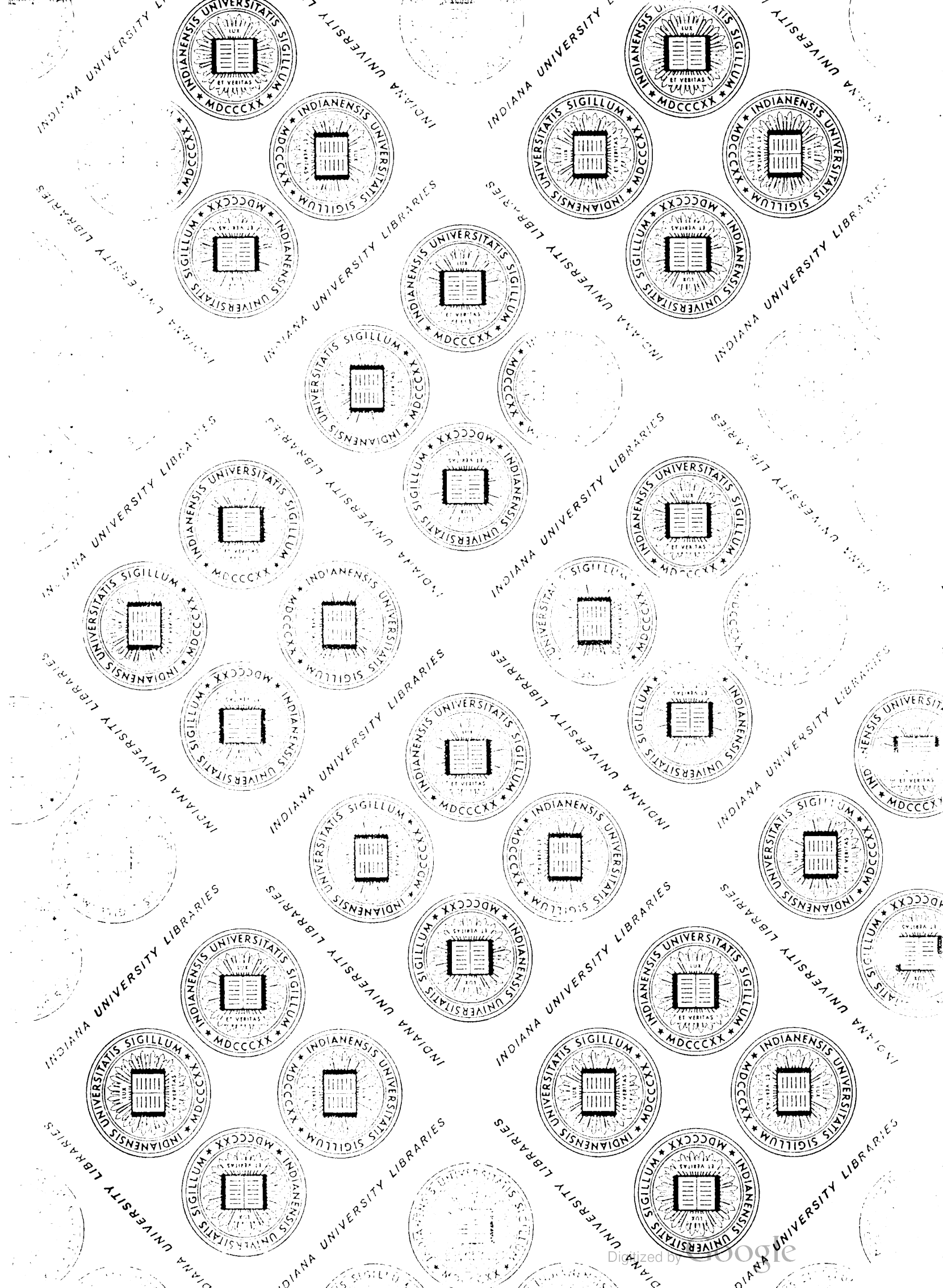
DK 508

.A2 L76

1930

no.1-4

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ

КАЛІНИ

Літопис Червоної каліни

1 9 3 0

I

НК

З НОВИМ 1930 РОКОМ ВІДКРИТТЯ ПЕРЕДПЛАТИ НА „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
Піврічна „ 7.— „
Квартальна „ 3.50 „
для членів »Червоної Калини« 3.— „
ціна поодинокого числа 1.20 „
Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«:
В Сполучених Держ. Північної Америки
The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa, USA.
В Румунії
Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

НАЙКРАЩИЙ ДАРУНОК НА СВЯТА! ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл. 4 зл.	
Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52	1.20 €	60 €
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV.	8.40 €	4.20 €
Богдан Лепкий: Слота. Поезії	90 €	45 €
От так собі. Мініатури стор. 129	1.50 €	75 €
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32	60 €	30 €
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24	50 €	25 €
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1.50 €	75 €
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3.25 €	1.70 €
Халіда Едіб: В огні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4.50 €	2.25 €
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104	1.50 €	75 €
Микола Голубець: Львів. Сторін 179	3.— €	1.50 €
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4.50 €	2.25 €
Роман Купчинський: Заметіль. Трильогія зі стрілецького життя. I. Курилася доріженька Стор. 208	4.— €	2.— €
II. Перед навалою. Сторін 192	4.— €	2.— €

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Федір Дутко: В Заграві. — Трильогія з визвольних змагань на Україні I. Чорторий. Сторін 192	3.50 €	1.75 €
II. Квіти і кров. Сторін 192	4.— €	2.— €
III. На Згарищах	4.— €	2.— €
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. I. Частина. Сторін 180	3.50 €	1.75 €
II. Частина. Сторін. 180	3.50 €	1.75 €
Юро Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку	5.— €	2.50 €
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УАГ. на підставі записок та власних переживань) I. Частина	4.— €	2.— €
II. Частина	4.— €	2.— €
III. Частина	4.— €	2.— €
IV. Частина	4.— €	2.— €
V. Частина	4.— €	2.— €
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя	3.50 €	1.75 €
Володимир Лопушанський: Перемога. — повість з визвольної війни. I. Частина	3.— €	1.50 €
II. Частина	3.— €	1.50 €
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Воєнні нариси	3.50 €	1.75 €
Календарик-термінар зі стемплевими приписами	90 €	45 €
Кишенковий календарик	30 €	15 €

НОВОСТИ!

Появилися накладом «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»

НОВОСТИ!

Богдан Лепкий:

„**ЗІРКА**“ (повість з повоєнного життя). Це найновіший твір автора історичної трильогії »Мазепа« — написана легко й цікаво, призначена для найширших кругів читачів подібно як і повість »Сотниківна«, якої наклад вже давно вичерпаний.

Федір Дутко:

„**НА ЗГАРИЩАХ**“ Продовження трильогії »В Заграві«, дві перші частини цього роману »Чорторий« та »Квіти і кров«. Третій том, а саме »НА ЗГАРИЩАХ« це справжня літературна рідкість. Незвичайно цікавий зміст, викінченість та щира безпосередність надають цій повісти багато примани та мусять прикувати увагу і найвибагливішого читача.

М. Брилинський:

„**ХРЕСНИЙ ВОГОНЬ**“ Ці воєнні нариси написані автором, що брав участь у численних походах та боях світової і визвольної війни. мають крім історичної своєї вартості ще й вартість літературну, з окрема дуже цікавий спосіб змальовання всіх цих подій у формі коротких оповідань, що вяжуться в одну цілість охоплюючи довгий протяг часу великої хуртовини 1919—1920 року.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛІ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 1. *

С І Ч Е Н Ь

* 1930

Різдво У.Г.А. 1919/20 р. на Великій Україні

(Мал. Е. Козак).

Wyciąg z protokołu wspólnego z dnia 17. XII. 1929 r. Sąd okręgowy we Lwowie Wydział karny XXIV. w sprawie Pr. 472/29 na posiedzeniu niejawnym w dniu 18 grudnia 1929 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratora okręgowego postanawia: a) zatwierdzić po myśli przepisu z art. 76 rozp. P. R. P z dnia 10 maja 1927 r. Dz. U. Rz. P, Nr. 70 45 poz. 398² dokonane dnia 14 grudnia 1929 r. przez Starostwo Grodzkie we Lwowie zajęcie druku pt: »Litopys Czerwonoi Kalyny« Nr. 3 z hrudnia 1929 r. z powodu artykułu pt: »Z dniw triwohy na Pokuttju« ustep 1) »Donesenja pro worożyj nastrij selan-polakiw« w całości 2) »Zwity rozwidczykiw« w całości 3) »Pryhotowiennja do powstannja«, 4) »Polski bojiwki« w całości, 5) »Rumuński wijska« w całości zawierających znamiona zbrodni z § 65, a) uk. i występku z §§ 302 i 305 uk. b) zakazać po myśli

przepisu z art. 72i cytowanego rozporządzenia rozpowszechniania powyższego czasopisma.

Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie pod rygorem następstw przewidzianych w art. 60 tegoż rozporządzenia.

Przewodniczący:
J. Antoniewicz wr.

Za zgodność
Müller
Starszy sekretarz

Protokulant:
Z. Kulczycki wr.

Б. Л.

Візгваний спомин.

Кривенькому й Крогульцеві
на коляду.

Подільський околіт, соломяні вязки,
Котрими Настя у печі палила,
Пісні чумацькі і тоті казки,
Що їх мені Яницька говорила,
І свічку лоеву на круглому столі,
Ялинку і дідух, я бачу, мов у сні.

На гилячках зелених „офірки“,
Почеплені тремтячою рукою
Дяка Іллі, палають, як зірки,
Вповиті димом сизим, як імлюю —
І ясно, так ясно, що ніде
Мені яснійше в світі не буде!

Округлий стіл, білесенький обрус,
Пахучим сіном в хаті піл накрився,
Як у стаєнці, у котрій Ісус
Перед літами з Діви воплотився, —
Борц, риба, кутя і розмови щирі...
Чи ти бував коли на крацім пирі?

Нараз ворота: „скрип!“... Бренять дзвінки,
Хрустить мороз на стежці під ногами,
В вікні „звізда“... Ах, це колядники
Прийшли до нас з прастарими піснями,
І ніби гомін проминулих днів
Лунає цей найкращий в світі спів.

В нім чується степу широкий дух,
Слова буйні, окрилені мечами,
В нім чується якийсь нестримний рух,
Захоплення життям аж до безтями,
І плеск весел, шовкових шум вітрил,
І львиний рев і помах дужих крил.

На бік журбо! Щезай язво турбот!
Пливуть Дніпром золотокуті човни,
Байдуже їм Хозар, чи Грек, чи Гот,
Лицарського завзяття серце повне!
Пливуть співаючи і слів стрілки
Влучають в душі кволі... колядки...

Погасли офірки. Остання коляда
Прогомоніла. Темно, тихо стало.
Літа пливуть нестримно, як вода,
І чи багато їх нам ще остало?...
А всеж таки я крізь простір і час
Згадки! На Святий Вечір кличу вас.

Л. Л.

В чотирукутнику смерти

(Передріздвяні спомини з 1919 р.)

Містечко Браїлів на Поділлі таке, як то бувають старі українські містечка — з підсінями, заїздами, з дахами мохом порослими від старости й повигінаними ніби китайська пагода. Тільки денече біліють під зеленуватою бляхою вже новітні дімки, що так дуже разять око розбиваючи цей задумчивий настрій та від яких віе якимсь дивним, непривітним холодом. В середині містечка базар. Як звичайно — з будками, піддашами, столичками та бублейницями, що куняють, гріючись зимою над глечиками.

В такому українським старім містечку начеби від віків нічого не змінилось. Люди живуть своїм життям як і давно колись. А навіть і ця хуртовина 1919 та 1920 рр., з усіма страхіттями домашньої війни, це так як витягнена і отрясена з пороку стара картина, що тільки відновилась. Все те вже діялося колись і колись вже було.

Тут і повстанці з Шепелем, і пошести, і большевицькі напади — скрізь чигають страхіття, виривають ніби марева давні постаті, давні події з минулого, з часів «руїни». Бо чи ще треба більшої руїни як ославлений чотирукутник смерти з 1919—1920 рр?..

На початку зими 1919 р. прийшла до Браїлова 1-ша Бригада УСС. Не прийшла, а краще сказати, приволіклася, бо в дійсності не було вже кому машерувати; стрільці, як тіні, ледви плентались за возами, а на возах їхало безліч хорих, навантажених, як селедці.

Все це злягло в Браїлові по жидівських домах, по заїздах, підсінях і де лиш попало.

А пошесть лютувала і не перебирала. Похорілися і в команді бригади, хоріли й команданти курінів, сотень, чет та батерій; старші, молодші, без розбору — старшини і звичайні стрільці. Браїлівський цвинтар заповнився небаром новими могилками, новими гостями — Галичанами. Вже й рук не ставало копати гроби. Померших ледви запорпувано в замерзлу землю, а бувало й таке, що пси розтягали поза цвинтар обгризені руки та ноги...

Жахливі були ці часи. Але привикалося і до цього. Кожний махнув уже на все рукою, бо на війні привикається до всяких страхіть тим більше і до смерти. Тільки що ця смерть, така неволяцька і безпощадна, нависла гнітуchoю зморою над всіма та ще з тим заедним вичікуванням на неї, з тою психічною перевтомою і безнадійністю положення. Таке вичікування оста-

Зима 1919/1920 р. У. Г. А. на Великій Україні. — Мал. І. Іванець.

точної черги, це те саме що засудженому по відчитанні присуду, доживання через останню годину на шибеницю, або на розстріл.

А ці години тревали в Браїлові довго. Бо тягнулись цілими днями й тижнями та доводили нерви до краю. Коли було дивитися, що діється довкола — як гинуть найблищі знайомі, найщиріші приятелі і що на це нема ніякого рятунку, — коли було подумати, що завтра, чи нині станеться те саме з іншими, а вкінці і з тобою, то дур голови імався, досада брала на весь цей «цивілізований» світ, на всю оту «демократичну» і «високо гуманну» Європу, що так «ущасливила» народи.

Та діялися ще жахливіші речі на світі, хочби і ці з «чрезвычайками», а проте Європа надто не зворушувалася; навпаки всесильні дипломати з большевиками за одним столом радили й пирували.

Таке вже в світі право, що слово не за тим, по чим боці правда, а за тим, хто має силу, або гроші, байдуже, звідкиб вони не були.

Я кватерував тоді з нерозлучним своїм кватирантом з часів війни Романом К. Ми жили в жидівським домику в середмістю, займаючи невеличку кімнатку на кінці будинку, старого й низького, що нагадував давню коршму.

Наша кімнатка маленька й затишна була для нас своїм окремим світом, що здавалося, ховався від усіх тих важких думок, страхіть та переживань.

Вечерами тов. К. сідав за стіл і снував думи. Писав тоді поеми про недолю скитальщини та «Оду до братів Словян», яка надихана була не лише жалем, але й жадобою пімсти. Ода ця робила на всіх велике вражіння і ходила опісля в численних відписах поміж стрілецтвом.

Господинею нашої хати була жидівка, що довгі місяці пролежала в ліжку скатована в часі погромів. Вона мала дві доньки, що могли бути правдивим зразком посвяти й любови до матері. Цілими ночами вони не спали, доглядаючи хору, а кожний найменший порух її виявляв на їхніх обличчах дивну тривогу й жах.

Ці добрі доньки так піклувались недужою, що вона прийшла небаром до себе, хоча ніодин лікар не давав

спершу надії: вся була побита й поранена, навіть ребра мала поломані.

Браїлів містечко наскрізь жидівське і до українства відносилося там, з відомих причин, не дуже то прихильно. Та Галичан всі любили. Мало цього — браїлівські Жиди почували просто жах на згадку, що Галичани моглиб кудись відійти.

І не була це окрема любов, лиш привичка, а може віра, що поки є Галичани, поти спокою; хоч ніде правди діти, сили тодішньої Бригади УСС. були вже ніякі; залишилася ще тільки грізна назва...

І на нашій стоянці відносилися до нас домашні з нерозгаданю якоюсь пошаною та любовю.

Вони привикли були боліти кожним нашим новим горем, кожним нашим новим нещастям, що так сипалося тоді нам на голови.

Бувало як хтось із нас кватирантів застогне, або закашляє у своїй кімнаті, то хора мати посилає за-

сійських »бутербродів«, »вакзалів« та »нахалів« і старався переконати колишню гімназистку, що Українці мають куди вишу, бо вікову й своєрідну культуру, що українська народня творчість не має собі рівної та що геніяльність Шевченка полягає в тому, що другого такого не було й не буде на світі.

На допомогу сестрі приходила зараз-же друга — старша сестричка і вже на порозі перебивала балачку силкуючись навести нові аргументи. Та і їй не вдавалося, а мій товариш відносив остаточно нову перемогу над цими двома »жрекинями« російської культури, які вкінці погоджувались з українством, але обов'язково з вимівкою: »Так, ви Галичани то Українці, а наші, то ні...«

В кімнатці, де ми жили, були на біло мазані стіни. По тих стінах мій товариш записував собі всякі рими та віршовані думки, а я з нудьги рисував часом карикатури. Вже десь рік по наших виїзді з Браїлова, як ми вже були в Галичині, повернув з Великої України один знайомий, який втікаючи від большевиків випадково попав на цю саму квартиру. Він показував, як йому показували ті записки наші на стінах і як їх там зберігали для »історії«. Ті місця були позаклеювані папірцями, а зверху позабілювані вапном, щоб не добачило непрошене око. Цього втікача дуже щиро гостили та крадьком передержали, а про Галичан згадували з великим піетизмом в цілому Браїлові.

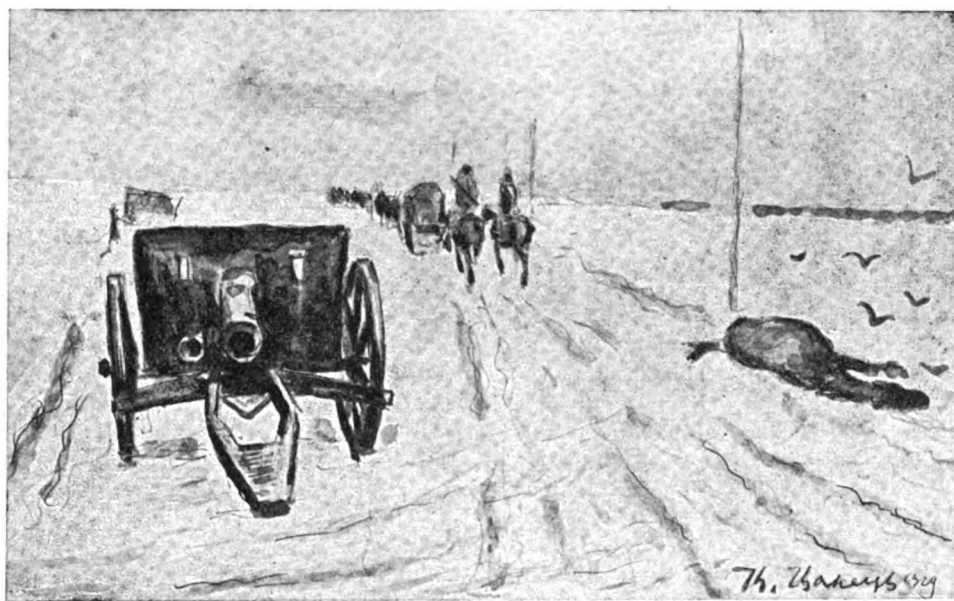
В часі постю Бригади УСС. в Браїлові шалів такий страшний тиф, що здорових майже не було. Не було кому командувати бригадою, ні іншими частинами, а по старшинах, які перше сходились до спільної столівки на обіди та вечері, і слід застиг. Коли одного разу зайшов я туди, щоби з кимось побачитись — пустою віяло від порожніх столів та крісел. Сиділо лиш кількох наймолодших підхорунжих, які в тих часах самотні піддержували ще настрої та дійсно не тратили гумору ні фасону.

Вони проходились під вечір по браїлівським »корзі« залицяючись до браїлівських жидівочок, які звичайно улажували в їх честь всякі вечірки та сходини по домах. Хто пригадає собі ці часи і це браїлівське »корзо«, по якому отарами блукали свині, риючись у болоті, і цей »швунг« наших підхорунжих, мусить сердечно засміятись.

Підхорунжі видавали тоді і свою »стінну газету«. Це були сатиричні летючки наклеювані на телеграфічних стовпах та парканах, в яких дотепним способом подавано всякі новинки та відомости здебільша повидумувані. Діставалося в цих підхорунжівських бюлетинах найбільше Антанті та нашим легковірним політикам. В цій сатирі відчувалося і досада і цей »передсмертний« але здоровий гумор. Були там і новинки з браїлівського »корза« та особисті вісти.

Браїлівська публіка залюбки вистоювала під стовпами та парканами, страшенно цікавилась тою »стінною газетою« та тим способом вчилася по українськи читати. Була це непримушена українізація, зокрема для жидівочок, які нетерпляче очікували кожноточасної появи цього »органу підхорунжих«.

(Далі буде).

Рік 1919/20. У. Г. А. відходить на Одесу. — Мал. І. Іванця.

раз котрусь із доньок, що весь час сиділа коло неї, аби пішла та зазирнула, чи не захорів вже котрий на тиф.

Звичайно ми не могли бути тоді ні веселі ні вдоволені.

Мій товариш ще якось почував себе сильніше і краще, опановував нерви. Він був спокійний, писав, або грав на гітарі. Я заєдно журився тим, що діялось довкола, ходив мовчки по кімнаті, вистукуючи однамітними кроками. Якийсь дивний жаль за всім, що пропало, якась безнадійність лягала тоді на душу. А тут ще все ці самі зголошення: »той а той помер, стільки а стільки згинуло в ночі коней, нема вівса, нема сіна, коні жолуби їдять, нема їх кому напоїти, нема кого на стійку поставити«...

— Чого ти ходиш як мумія, чого думаєш!... — по-сварював на мене мій приятель. — Нічого не виду-маєш, плюнь і тільки!..

В часі таких настроїв у кімнату входила зараз котрась з жидівочок, щоб нас розважити.

Розказуючи про давні кращі часи, брала звичайно гітару до рук і починала співати. Знала багато українських пісень та романсів, яких у нас не співають. По співі заводилася балачка на літературні теми, і обов'язково суперечка про висіть російської культури. Мій товариш своїм способом кепкував собі з ро-

Між Білою Церквою і Мотовилівкою

Написав А. Крезуб

Сьогодні факт, що Скоропадський від самого початку свого гетьманування стремів до відбудови Великої Росії, не є ніякою таємницею. Покласти Україну першу на жертвеннику ідеї об'єднання цих країв, що завдяки революції відірвались від Росії, відіграти ролю другого Хмельницького, котрий 1654 р. привів малоросійських козаків — як каже в своїх спогадах задушевний друг Скоропадського, ярий російський монархіст «герцог Лейхтенбергській» — під берло царів, було весь час його задушевною мрією*). Шляхом повільної розбудови до всеросійського П'ємонту, а далі федерації, мала Україна стати знову складовою частиною імперії, знову влитися і на віки вже потонути в російському багні.

Правдиві цілі гетьмана і його уряду звичайно ховалися за самостійницьку фразеологію, але конкретні акти цих обох чинників були надто проглядні, щоб в українській суспільності не розбудити недовіря, чуйності і певної протиакції. В початках гетьманщини ця протиакція носила оборонний характер. Наступ поведений об'єднанням фронтом російської реакції в парі з ріжними відмінами «революційної демократії» не тільки проти державно-політичних здобутків української нації, але і проти цілого українства як такого, примусило і українські політичні партії шукати між собою зближення і порозуміння.

Завдяки становищу гетьмана і німецьких воєнних кругів, зорієнтованих, як відомо, також на відбудову єдиної неподільної Росії, наступ російських елементів на українство ставав чимраз більше нагальним. Де далі воно опинилося в такому становищі, в котрому не ходило вже і про державність, про цю чи іншу політичну її форму, а просто про буття чи небуття української нації як такої.

Поставити таму руйнуючому і роздавляючому все, що носило якінебудь признаки українськості, розгону і об'єднаного російського фронту, ратувати принайменше культурні цінності від загибелі, це стало кличем, під яким пішла консолідація живих сил нації. Бажання дати відпір московському натискові спомаганом гетьманом і київською Oberkomandoю не залишилось бажанням тільки, а знайшло свій вислів в організації українського національного фронту під фірмою «Українського Національного Союзу».

Не бажання насильного повалення існуючого державного ладу, не бажання нагальної зміни соціальних відносин стало базою для утворення українського національного фронту, а просто необхідність дати відпір московському наступові був тим категоричним імперативом, що змусив українську суспільність зглядно її партії об'єднатися. І дійсно «Український Національний Союз» «був явищем — як писав (в «Новій Раді») перший його голова А. Ніковський — найбільшого почуття національної самооборони». Вирівнюючись паралельно до гетьмансько-російського фронту, українські політичні партії хоч, і виставляли програму, в якій говорилося, що метою У. Н. С. є утворення міцної самостійної Української Держави і боротьба за законну

владу відповідальну перед парламентом, що мало означати заповідь боротьби з гетьманщиною, в дійсності думали інакше. Реальна програма У. Н. С. не була ні революційною ні безкомпромісовою, навпаки вона свобідно вмещалася в рамки порозуміння і співпраці з гетьманщиною під скромною умовою, що вона стане принайменше на захист української культури. Програма накінець була в дійсності подумана як мemento для гетьманського уряду, тактикуж УНС в реальній його праці визначала програма мінімум, програма — як її характеризує Христюк — «малих діл», що з гетьманщиною мирилася як з фактом*).

Але гетьманщина задивлена у райдушну ідею відбудови Великої Росії, в якій Україні належало «заняти перше місце», відкинула тиху, подану чорним ходом оферту на співпрацю з боку представників української суспільності і не оглядаючись на ніщо, чи пак оглядаючись на інтенції київської Oberkomandi — поплила на зустріч своїй загибелі. УНС переконавшись, що його заходи знайти якое порозуміння противна сторона збуває нічим, що «буржуазію ніякими переговорами ні конференціями — як каже Винниченко, другий його (УНС) голова від 18. вересня — не можна примусити здати хоч крихітку влади**), мусів шукати якогось виходу зі створеного положення.

Негативне відношення гетьманщини щодо порозуміння з українськими національними кругами, зміцнений наступ російських, зарівно як реакційно — чорносотенних так і демократичних елементів, як також політика німецьких військових кругів, що двом першим чинникам служила за охоронний вал, а до певної міри і за рушійну силу їхньої акції — визначили дальшу тактику УНС.

Відсунутий своїми спробами порозуміння з гетьманщиною і бажанням ратувати українство перед розгромом зі своїх принципіальних позицій, УНС згодом опинився на «лінії смерті». Перейти поза неї було рівнозначне з цілковитою резигнацією з боротьби хочайби в наймягчих, найльояльніших формах, рівнозначне з національним самозапереченням, а оставатися перед нею супроти відкинення гетьманщиною оферти на порозуміння і співпрацю являлось абсурдом.

Наявні приготування гетьманського уряду до ліквідації української державності, розперезаність і поглиблення терору у відношенні до українства зі сторони московських неділимців, а вкінці натиск низів, в яких накопичилася велика сила невдоволення до гетьмансько-московсько-німецького режиму — все те змусило УНС знову вернути до своєї програми максимум, заняті знову свої національно-політично безкомпромісові а тактично боеві позиції.

Рішення Скоропадського ушасливити «Малоросію» обіймами «матушки»-Росії зірвало і цей вузький місток, що зв'язував ще ці два осередки, два політичні табори між собою. Що гетьмана нічо не зуміє завернути з його шляху, що він не зречеться відіграти до кінця своєї вимірної ролі «другого Хмель-

*) П. Христюк: Замітки і матеріали до історії української революції 1917—1920 рр. Том III, Стор. 90.

***) В. Винниченко: Відродження нації. Том II. Стор. 87.

*) Герцог Г. Н. Лейхтенбергській: Воспоминанія обь «Украинь» 1917—1918. Стор. 32.

ницького», але не цього Хмельницького, що відновив українську державу, а того, що завів Україну під високу руку російських царів — було ясным. Колиж УНС хотів дальше репрезентувати волю української нації, бути носієм її змагання за всяку ціну вдержати державну самостійність, то річ ясна, його політика дипломатичними засобами мусіла скінчитися...

»Війна — говорить великий німецький військовий теоретик Клявзевиц — є продовженням політики тільки іншими середниками, є актом насилля з метою змусити свого противника сповнити свою волю«. І звичайно, що в цій хвилині, коли Скоропадський ставав на службу єдиної «неділимої» Росії, в хвилині, коли ліквідував державну самостійність України і зводив її знову до стану провінції майбутньої російської імперії¹⁾, продовжати свою політику міг УНС тільки «іншими середниками».

Змусити противника, то є гетьмансько-російський блок сповнити його волю, оставити Україну в суцільній незалежності з своїх федеральних затій, цього ніяка дипломатія не була в силі. Посередньої дороги для УНС, коли він сам не хотів зрезигнувати зі своєї ролі, коли він не бажав уступати зі своєї позиції, не було. Він мусів відкликатися до насилля, до останнього аргументу політики, яким є — війна.

Однак УНС зглядно його, наділений всіма повноваженнями в ніч з 13 на 14 листопада орган, що називався Директорією, мав не тільки негативні цілі, йому ходило не тільки про само повалення гетьманської влади, а з тим і російського засилля, він мав і позитивні цілі. Їх зясовує інспіратор і головний організатор війни-повстання проти гетьмансько-російської спілки Винниченко.

»Директорія — каже Винниченко — розпочинаючи революцію, поставила її під прапор демократичних гасел і відновлення Української Народньої Республіки, повернення всіх демократичних свобод, знищення старостів і відновлення демократичних місцевих як мійських так і земських самоврядувань. В соціальній сфері: земля селянам, восьмигодинний робочий день, охорона професійних інтересів працюючих, словом, усе це, що разураз стояло в програмі всіх українських урядів²⁾».

Подібно заявляє Микита Шаповал, друга людина, яка поклала найбільше праці біля організації повстання. «Ночуючи разом з Винниченком³⁾ — пише він — не раз ночами обговорювали всі деталі затіяної нами справи, як з погляду політично-програмового і тактичного, так і організаційно-технічного. Ми прийшли до думки, що гаслами повстання мусить бути: повалення гетьманщини і відновлення УНР., усунення Німців з України, скликання українських Установчих Зборів⁴⁾. Коротко говорячи, Директорія скинувши гетьмана і звільнивши Україну від російсько-німецької опіки постановила захопити владу в свої руки і відновити Українську Народню Республіку.

Річ очевидна, що Директорія мусіла числитися зі всіма можливостями. Вона мусіла бути приготованою і на це, що вірні гетьманові війська разом з Німцями здавлять всякий ворожий гетьмансько-російській спілці,

¹⁾ Річ зовсім певна, що колиб Колчаківі і Денікінові було уда досягнути більшовицькі, Росія булаб знова станула монархією. Державний устрій бувби подиктував цей, хто мав силу.

²⁾ Винниченко: тамже — III/1:2.

³⁾ За Винниченком і Шаповалом під той час слідила гетьманська поліція і вони ховались разом на одній конспіративній квартирі.

⁴⁾ М. Шаповал: Велика революція і українська визвольна програма. Стор. 122.

а до певної міри і Німцям — рух. Вона мусіла чіслитися з цим, що в останній хвилі всі її сподівання на народні маси заведуть і вона з Окремим Загоном Січових Стрільців (О.З.С.С.) з Білої Церкви, що мали, як відомо, стати ядром повстання, останеться сама.

Тому зовсім не диво, що на одному засіданні, на якому розбиралося питання боротьби з гетьманом Скоропадським і його російськими спільниками, ес-ефи (українські соціалісти-федералісти, у. с. ф.) назвали її «небезпечною авантюрою», яка безумовно не вдасться й яка принесе незвичайну шкоду всій українській справі». Аргументи М. Шаповалова, що УНС може числитися на 40—50 тисяч певного війська їх не переконали.

»Тоді я — каже Винниченко — вніс «поправку» й сказав, що певного війська в нас може бути, коли воно остаточно рішиться на виступ, півтори тисячі. Але річ не у війську, не в фізичних силах. Річ навіть не в тому, чи вдасться чи не вдасться нам наша справа. Я цілком припускав і навіть майже певен був, що нас розібють, розженуть, розторочать. Діло було зовсім не в тому, а в тому, що цим виступом ми регабілізуємо ідею національного українського руху серед нашого народу, де політика Центр. Ради, Німці і гетьманщина так запаскудили її, так спровокували і огидили, що маси без всрожости не можуть чути слова Україна¹⁾».

Як задивлявся на майбутнє повстання Гол. Отаман Петлюра, цей найбільший український оптиміст, якого безграничний оптимізм став його трагедією? «Я знаю, ми йдемо на певну загибелю — мав він сказати перед виступом СС., — алеж ми мусимо зробити це для самої історії. А знаєте, в мене дуже погідно на душі, я чомусь то вірю в нашу перемогу²⁾». Інша версія передає, що Петлюра дивився на повстання, як на цілковито програну справу. На заміт одного зі старшин СС., що повстання не має ніяких виглядів, мав Гол. Отаман сказати: «Я знаю, що ми йдемо всі на загибель. Однак ми мусимо це зробити. Ми мусимо пожертвувати собою. Ми нашою кровю заперестуємо в очах світа, і це буде доказом, що Україна не годиться і ніколи не згодиться на федерацію з Москвою. Це має бути крик одчаю народу, котрий насильно женуть в обійми ненависної Москви і доказ його любови до рідного краю³⁾».

Та хоча члени Директорії, а принайменше Винниченко і Петлюра, числилися з невдачею повстання, хоча були приготовані і на найгірше, то всетаки віра в кінцевий успіх своєї справи була в них сильнішою над ріжного рода сумнівами і невпевностями. Ні Винниченко ні тимбільше Петлюра (коли взяти під увагу першу версію) не були в дійсности такими песимістами, щоб вірити в цілковиту безвиглядність боротьби з гетьманом Скоропадським. Їх песимістичні настрої були, психологічно беручи, не дефетизмом, не резигнацією, не погодженням з думкою, що піднята нами війна має бути тільки протестом, історичною демонстрацією, на якій мало все закінчитися, а духовим, так сказатиб, приготуванням до продовження боротьби в гірших умовах.

¹⁾ Винниченко: тамже II, 94—95. — Відомо, що гетьманські «карательні отряди», куди зібрались були найгірші російські чорносотенно-погромницькі елементи, катуючи і бьючи українських селян нагайками, приговорювали: Не ми тебе бемо, а твоя українська влада, нашою рукою бе тебе Українає.

²⁾ Р. Давний: Про Січових Стрільців. Відень 1921. Стор. 43.

³⁾ Кірило К(ушнірук): Мої спогади про перші дні повстання. «Стрілецька Думка» ч. 6. з дня 6 падолиста 1919.

І що не тільки про саму історичну демонстрацію ходило Директорії, що мала чи могла закінчитись загибеллю її самої і загибеллю СС., видно з рішення підняти повстання не в Києві, а на провінції. На київських вулицях справді була змога голосно запротестувати проти федерації і з честю загинути, але це справі визволення України булоб помогло менше, як боротьба от хочаби в формі малої війни (партизанки) на зразок селянських повстань літом 1918.

»Нам треба було встигнути, поки нас не зліквідовано — каже Кедровський, — тодішній начальник II-гої Управи Головного Штабу Республіканської Армії — запалити іскру повстання, що привелаб до вибуху на всіх просторах України. Лише тоді, навіть програвши тут в Білій Церкві, рештки нас, що вирвалисяб з гетьмансько-московських кліщів, змоглиб з інших осередків України провадити повстанську боротьбу«¹⁾.

В дійсности так само думали і провідники повстання. В найгіршому випадку будуть розгромлені СС., але іскра кинена ними в маси, числили, інша річ чи справедливо чи ні, організатори війни з гетьманщиною, не погасне, а запалить вибуховий матеріял призьбраної ненависти до гетьмансько-московсько-німецького режиму і розятрить його до всеукраїнської пожежі. На таку евентуальність му-

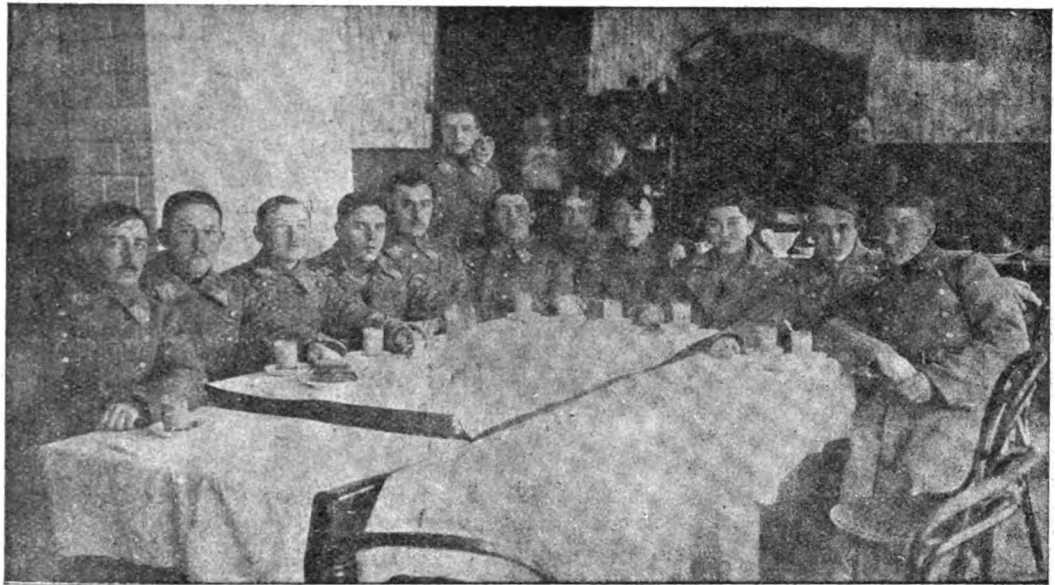
сіли приготуватись всі; поверховний песимізм в цьому випадку мав на цілі гартувати так сказатиб) душу і зробити її відпорною на евентуальний удар судьби. Це була спроба забезпечитись перед розчаруванням і дійсною резигнацією, якої треба було надіятись тоді, колиб провідники повстання робили собі великі надії, а вони вже на самім початку провалились. »Сподіватися найгіршого, щоб вийшло найкраще — от це містична форма, яка лежала в основі формального песимізму Винниченка. В Петлюри-ж не було і цього. Висловлюючи конвенціональні допасовані до ваги хвилі фрази про безвиглядність боротьби з гетьманом, він рівночасно давав волю своїм безмежно оптимістичним почуванням виключаючим зневіру.

Піднімаючи боротьбу з гетьманом, російськими неділимцями і Німцями, провідники повстання, мимо допущання всіх можливостей, всежтаки в душі вірили в успіх своєї справи. Не з метою тільки протесту підносили вони прапор війни, а з конкретними, як ми бачили, бажаннями: захопити владу в свої руки і відновити знищену гетьманщиною Українську Народню Республіку.

Тут доходимо до цього питання, на яке має відповісти отта статейка, а саме: як УНС зглядно Директорія zorganizувала цей акт насилля, який мав при-

мусити противника до сповнення її волі, в який спосіб словом задумала вона перебрати на Україні владу в свої руки. Конкретно отже ходить про стратегічний плян Директорії і про це, як його переведено в життя.

Звичайна річ, що сама Директорія занята передовсім політичними справами не могла кермувати повстанням в чисто воєнному змислі. Для цього створився фаховий орган то є Оперативний Штаб, на чолі которого поставлено ген. Осецького. Коли створився Оперативний Штаб, напевно не відомо. »У вересні 1918 р. я — каже М. Шаповал, тоді голова комісії «міжнародніх зносин» при УНС — змовився з Андрієм Макаренком, ген. Осецьким, полковниками Павленком

Частина Залізної Бригади або Охоронної Сотні проф. Грушівського за Центральної Ради

і Хилобоченком працювати в напрямі підготовки повстання. Цей плян задалегідь був вирішений трома членами Центрального Комітету соціалістів-революціонерів (Григоріїв, Лизанівський і я). У вересні значиться формального Оперативного Штабу ще не було, а була група людей підготовляюча повстання у воєнному напрямі. Ця група працювала так сказатиб колективно не розділяючи ні своїх функцій ні не розграничуючи своїх компетенцій. М. Шаповал прим., як голова комісії міжнародніх зносин, не тільки держав звязок з командірами поодиноких військових, ворожих гетьманові частин, але і сам видавав їм накази чисто військової натури.

Оперативний Штаб, в дійсному значінню цього слова, сформовано, здається, щойно в останніх днях жовтня, то є тоді, коли повстання було вже остаточно рішеною справою. Про склад Оперативного Штабу в тих днях сказати багато не дається, відомо тільки, що дня 30-го жовтня УНС поставив СС.-ам пропозицію вислати туди т. є до Оперативного Штабу двох своїх представник в. Стрілецька Рада тогож самого дня розглянула цю пропозицію і згодилась на неї. Після того від ОЗСС. як його делегати увійшли в склад Оперативного Штабу військовий старшина (підполковник) А. Мельник і сот. Ф. Черник¹⁾. Пізніше дещо, в Білій Церкві вже, його склад такий: нач. штабу — ген.

¹⁾ В. Кедровський: 1918 Рік, «Свобода» (америк.) ч. 153 з дня 2. липня 1929,

¹⁾ М. Шаповал; тамже, Стор. 121.

Осецький, нач. I-ої Управи (оперативної) — полк. Василь Тютюник, II-гої Управи — полк. Вол. Кедровський. Командуючим на фронті призначено полк. Конавальця¹⁾.

Перейдім тепер до стратегічного плану підготовки війни проти гетьманщини. В цьому місці не від річи буде сказати дещо про те, що таке стратегія, а рівночасно, що таке тактика. На ці два засадничі у воєнній штуці поняття одної загальної прийнятої дефініції не має; кожний військовий теоретик очеркує їх по своєму.

І так Клявзевіц прим. називає стратегією науку про примінення боїв для цілий війни, а тактикою науку примінення боєвих сил в бою. Після погляду французького військового теоретика Жоміні (Jomini) стратегія є штукою проводу арміями на театрі операцій, тактика штукою проводу частинами на полі бою. Найкраще пояснення цих двох понять, по думці відомого німецького воєнного письменника Балька²⁾ дає проф. Дельбрік (історик воєн і воєнної штуки). «Стратегія — по думці проф. Дельбріка — є наукою про примінення воєнних засобів для осягнення цілий війни, тактика штукою провадження частин до бою і проводу ними в бою».

Слід зазначити, що між стратегією і тактикою в багатьох випадках точної границі повести не дається; вони дуже часто сходяться і зтираються. Запускаскатися одначе у взаємовідносини стратегії і тактики переходилоб рамці цієї статті і для практичної потреби поручаємо запам'ятати таку коротку формулу: стратегія є наукою про ведення війни, тактика наукою про ведення бою.

Стратегічний отже план Оперативного Штабу, тобто план, по якому мав він вжити ці середники, що були в його розпорядженню, для осягнення ціли повстання, був такий: Директорія виїздить з Києва на провінцію (в Білу Церкву), там, спираючись на СС., проголошує повстання, збирає біля себе народ, узброює його, формує в правильне військо і тоді вже підходить під Київ та охоплює його зі всіх сторін.

Цей план значиться виходив з тої точки погляду, що ОЗСС. не уявляє собою ще всіх засобів потрібних для осягнення перемоги (ціллю кожної війни, як відомо, є перемога над противником), що такі засоби треба щойно зібрати і зорганізувати. В основі цього першого плану (бо, як побачимо, був і другий план) лежала тенденція: придержуючись в перших днях війни чи там повстання стратегічної дефензиви, скріпляти сили Директорії і щойно тоді розпочати воєнні дії. В цьому випадку Біла Церква мала служити за оперативну базу, а Київ за оперативний об'єкт. Після цього оставалося тільки вирішити оперативні лінії³⁾.

Таку стратегічну концепцію заступав Оперативний Штаб і дня 30-го жовтня вона за посередництвом військового старшини Мельника була подана до відомо Командуванню СС. і Стрілецькій Раді. Але тут стрінулася з опозицією. Стрілецька Рада оцінювала положення зовсім інакше як Операт. Штаб і відповідно

до цього випрацювала свій окремий, зовсім відмінний від попереднього, план повалення гетьмансько-російського режиму. Провідною думкою плану Стрілецької Ради була рівночасна стратегічна і тактична офензива. Принцип нагlosti нападу і скорости діланья займав в йому головне місце. Здобути в протягу найкоротшого часу Київ — це було девізою концепції СС.

Наскільки план Командування СС. ріжнився від плану Операт. Штабу Директорії, видно з його деталей, які передає бувш. старшина СС. і член Стріл. Ради В. Кучабський в своїй історії Січових Стрільців⁴⁾. «Складено було — каже Кучабський — три проекти здобуття столиці боєм відповідно до трьох більше чи менше сприятливих умов: одна, що СС.-ам удасться підіхати лише під Пост Волинський²⁾ (найгірша можливість), другий, що вони вдарять від Пасажирського Двірця, й третій, що вдається здобути для бази наступу ще й Товарний Двірць (найкращий випадок). У всіх трьох проектах завдання поодиноких сотень і відділів були означені дуже подрібно. На успіх можна було числити лише, колиб передбачена проектами акція могла була розвинути так, як у подробицях її розписано. Найменше заломання скомплікованого наступу, що мав розвинути наче прецизний годинниковий механізм, мусів покінчитися повною катастрофою».

Котрий з цих планів був більше реальним, давав більше виглядів на успіх? З точки погляду «здорового розуму» очевидно, що план Оперативного Штабу. Стрілецький план натомісьць, по якому Загін мав одного дня сісти у вагони, заїхати в Київ і опанувати його, мусів у кожного військового фахівця викликати скептичну усмішку. І до певної міри оправдану. Бо коли на успіх можна було рахувати тільки під умовою, що ціла акція буде — як каже Кучабський — розвиватися, як її розписано у подробицях, коли найменше заломання наступу, що мав розвиватися наче прецизний годинниковий механізм, міг принести катастрофу, то звичайна річ, що практична вартість тако го плану мусіла збуджувати деякі сумніви.

Добрий оперативний план не повинен бути надто вузький, надто односторонній. Доброта кожного плану власне і полягає в такій його конструкції, яка не допускає повної катастрофи, як тільки щонебудь в йому заломиться. Сума ділань, які передбачає всякий план, повинна дати перемогу, але добрий план не може не передбачити інших вислідів, посередніх між цілковитою перемогою і цілковитою катастрофою. Словом він мусить бути більше поємним, а головню узглядняти також наміри і волю противника, або скажیم краще узглядняти противника як чинник взагалі.

Нічого з цих річей не узгляднював стрілецький план. На випадок зіпсуття якоїсь пружини в годинниковім механізмі уплянованого наступу опановання Києвом ціла акція мала закінчитися катастрофою. Можливостей дальшого спротиву на провінції прим., де можна було організувати селянські повстанчі загони, він не передбачував і це його найбільша хиба.

(Далі буде).

¹⁾ [Матчак. М. сот.]: Дні перед повстанням минулого року «Стрілецька Думка» ч. 61, з 16. пад. 1919 р.

²⁾ В. Кедровський: 1919 Рік. «Свобода» (америк.) ч. 151 з дня 29 червня 1929 р.

³⁾ Винниченко: тамже, Стор. 122.

⁴⁾ Під операт. базу слід розуміти точно означений географічно терен, який має служити оперуючій армії жерелом постачання харчів, боєвого матеріалу і поповнень. Під операт. лінією розуміємо шляхи, по яких армія опустивши базу наближається до своєї ціли.

¹⁾ В. Кучабський: Січові Стрільці. Воєнно історичний нарис. В Альманасу «Золоті Ворота», Берлін [1923 р.]. Альманас цей в продажі не появился.

²⁾ Залізнодорож. перестанок під Києвом.

Трупи в дротяних засіках

Уривок зі спомянів малярського старшини Геца Герцег про побут в Перемишлі в жовтні 1914 р.)

Одним з найсильніших фортів Перемишля був форт I/1. коло Селиськ. Тут найдалше посунулися наперед російські війська і тут відбулися найзавзятіші і найбільше криваві бої між ними і залогою форту. Тут то висіли російські вояки на дротяних перегородах як хрещі на шпильках.

За дозволом команди міста провів я в цьому форті пів дня (в половині жовтня 1914 р). Один вояк з залози видався мені знайомим. Він поздоровив мене, а я спитав:

— Ви Мадяр?

— Так.

— Звідки ви?

— Я з Будапешту, не пізнаєте мене?

— Ні.

— Я Броді, командант футболевої дружини.

Там командант, а тут простий вояк, і кажуть, що такий самий добрий вояк як спортсовець. Броді став моїм провідником, щоби показати

мені найцікавіші місця. Ворожі гармати не перестали ще греміти, а форт відповідав їм час до часу своїми пушками. Кілька кроків за фортом тягнулися перші дротяні засіки. Аж сюди дійшли Москалі і тут напали їх ззаду гонведи та пігнали в дрти. Перегороди високі до двох метрів, острі і уладжені незвичайно зручно. Ніхто не втіче з них, хто рав туди попав. Люде ловляться там як миши в ланку.

Багато російських вояків висіло в тих дротяних засіках. На малім відтинку, який я оглядав, начислив я їх кількасот. Гидкий сопух трупів розходився на всі боки. Безперестанний дощ, здається, ще прискорював процес гниття. З кривавими руками і подертим тілом, з обличчями, викривленими у шалі страшних мук, висіли і стояли там мертві вояки. Видно було по них, що вони усіми силами старалися висвободитися і кожним рухом ще більше замотувалися. Дуже багато з них мало сліди куль, що дісталися їм від своїх і від ворогів.

Броді запитав мене, чи я не хотівби взяти собі звідси яку памятку і не чекаючи на мою відповідь, витягнув ніжик, перетяв одному з трупів ремінь і дав мені набійницю. В ній було ще два магазинки куль. Решту салдат вже був вистріляв.

Тяжка це була робота ховати трупів в дротяних засіків. Коли висвободилося їх з колючих дротів з одного боку, то вони ще глубше замотувалися з другого. Це була праця просто понад людські сили; не тільки вдихувати увесь час сморід гниючих трупів, але і безустанно бачити перед собою голови з отвореними кривавими ротами, заверненими очима, пошарпаними ногами, подертими руками і раменами. Деколи здавалося, що це все тільки паноптікум, що такі річи в дійности неможливі. Я зловився за голову і питав себе: чи це все правда? Задух смерти, що уносився довкола мене, дав мені відповідь.

Я був також у поблизькім форті, в яким появился був парламентар. Тут видержав молодий поручник гонведів Мікес з 350 вояками три дні і чотири ночі найнагальнішого острілювання. Сотки повних влучників зробили мало шкоди фортові, який був негайно направлений.

Перед фортом побачив я постаті, які працювали в рівномірних рухах. Я запитав поручника:

— Що там роблять?

— Ховають—відповів він. — Вже 12 жовтня хотіли ми зачати цю роботу, полевий курат поблагословив уже трупів. Але нам перешкоджено. Ледви ми зачали роботу, як ворог отворив сильний вогонь з гармат і ми мусіли перервати роботу. Потім заставили ми до цього російських полонених і справді ворог поволі перестав стріляти. Сьо-

Побовище під одним з фортів Перемишля, кілька літ після війни. Знимка зі збірок Музею НТ.Ш.

Годня рано я сам був там; упав один одинокий стріл, пополудні також. Ми ховаємо тепер трупів безустанно і нам не перешкаджають.

Поручник попровадив мене просто до дротяних васків і до місця, де закопувано трупів. Повинимані зпоміж дротів тіла лежали на плечах, на боці, як попало. Часом вже у повнім розкладі. Шість гонведів з наложеними багнетами сторожило при роботі полонених. Один вояк, що говорив по російськи, командував ними. Полонені мали лопати, довгі сірі плащі і шапки. З боку висіла у кожного торбина, з якої

вони час до часу виймали хліб і їли при своїй роботі з найбільшим апетитом. Назагал всі були в добрім настрою і говірливі. Тільки одного бачив я, що зняв шапку і, що так скажу — робив свою тяжку роботу в духовім скупленню.

Копано довгі, широкі, пів метра глибокі ями. Двох людей брало трупа, один за голову, другий за ноги, і вкидали в яму. Так кидано шіснацять, вісімнацять, часом двадцять трупів, потім засипувано яму землею, втоптувано ногами і поливано вапном. Так наповнювався один гріб за другим.

Отаманщина

Написав Михайло Середа, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Божко

Тої ночі, коли С. В. Петлюра простував з Києва на Білу Церкву, замислившись над проєктом протигетьманського повстання, в Катеринославі, на Провіантській вулиці, в будинку під числом 10 начальник охорони залізничного вузла Катеринослав — Сінельниково підполковник Божко, старшина бувшого російського 31-го Олексієвського полку, — радився зі своїми підлеглими козаками про відродження Запорозької Січі. Козаки Горобець, Швачка, Шило, Ріг, Чуприна, Василюк, Окатий, Бульба і бунчужний Сила заприсяглись йому Капулівськими могилами, що будуть боронити нову Січ і будуть жити по завітам і традиціям давніх Запорозців. То були перші піоніри Запорозької Січі Божка. Закоханий до ентузіязаму в лицарські події колишніх січовиків, зі світоглядом, у якому ідеалізація старовини і романтичні настрої перемогли здоровий розум, — Божко дійсно думав про таку визволену Україну, якою вона була до II-ї половини XVII-го століття.

І коли до Катеринослава дійшла чутка про повстання Директорії, отаман Божко написав гусячим пером, як колись писали Запорозці, листа до професора Яворницького, директора музею ім. Поля, з проханням, аби той надіслав йому запорозьке евангеліє та інші запорозькі реліквії. Певно, що евангеліє проф. Яворницький не надіслав; проте Божко Січ сформував. Вона складалася: з пішого куріня, який був доручений курінному отаманові Векличу, кінного куріня на чолі з отаманом Оболенським, гарматного з отаманом Максименком і кулеметної сотні зі сотником Савчуком. Божко мріяв розташувати Січ десь за порогами, коли несподівано на Різдвяні Свята Катеринослав заатакували залоги Пятакова і Махна. Отамани Гулий — Гуленко, Самокиш і Божко боронили місто зі всім завзяттям запорозької вдачі, алеж мусіли нарешті відступити на північ. Божко скерував свою Січ на Київ. На ст. Знаменка він зупинив свої ешелони, чекаючи на дозвіл з Києва прямувати на Фастів.

То був мент, коли в районі ст. Знаменка селяни з Цибулевої та Михайлівки повстали проти Директорії. Комісар Знаменки Вірко обєднав повставших селян під радянським прапором, загрожуючи Божкові полоном або погромом. Божко не знав, що ді-

яти; надіслав делегацію до Вірка, котра так йому сказала:

— Робіть своє діло, ми перешкоджати вам не будемо. Просимо і нас не турбувати: ми приїхали на відпочинок.

Вірко погодився, алеж запропонував їм пересунутись на ст. Крюково. На ст. Крюково Божка стрінула нова несподіванка: отаман Гайдамацького полку Волох, що перебував під цей час в Кременчузі, наказав Божкові прибути до нього за інструкціями. Божко запросив до себе отамана гарматного куріня Максименка, якому сказав:

— Я вирушаю зараз в Кременчуг. Ряба шельма, Волох, гадаю, має щось вдіяти надібною; так ти того... не проморгай.

І дійсно: в Кременчузі Божка і його адютанта Черневича арештували. Максименко цього менту не проморгав і сипнув на Кременчуг такий гураганний гарматний вогонь, що Волох примушений був Божка і Черневича звільнити.

— Не Українці, а харцизи якісь, прости Господи, — казав Божко, повернувшись зпід арешту, своєму начальникові штабу Бульбі:

— Немає на що тут чекати, виряжай ешелон на Балту!

В глибокому запалю Божко відпочав душею і остаточно склав той церемонійний ритуал, якому мусіла підпорядковуватись старшина і козаки Січі.

Що дня, по обіді, з паланки отамана виносили на січовий майдан „наказ по Січі,“ булаву, гусине перо і каламар з чорнилами. Сурмачі подавали сигнал, на який збігалися дута оркестра, старшини і козаки. З паланки виходив поважно Божко, сідав за стіл, брав у ліву руку булаву, а правою під мелодійні згуки запорозького маршу підписував гусячим пером наказ, який прочитували всім присутнім. Вживати горівку на Січі заборонялося і козакам і старшині. Одного разу зайшов Божко в мешкання полковника Садовського, інтенданта південно-східного фронту, який мав нещастя бути тимчасово прилученим до Січі. Під ліжком, на якому спав інтендант, примітив Божко пів пляшки самогону. Він ані слова не сказав Садовському, повернувся до паланки і звелів сурмачеві подати сигнал.

На січовому майдані зібралися старшина і козаки. Божко забрав слово:

— Шановне товариство! — почав він: — Наш статут забороняє п'яцтво; про те товариш Садовський міркує, що статут не про нього писаний і дме самогон, як гусак воду. Що маємо з ним робити?

— Канчуків йому! — голосно загуло на майдані:

— Двацять п'ять? — запитав отаман.

— Двацять п'ять! — радо погодилася Січ.

Ясно, що Садовського відчухрали з тим натхненням, з яким він колись розважав себе самогоном. Треба додати, що в Січі шанувався такий звичай: кожен, кого карали канчуками, мусів підібравши як слід штани, подякувати отаманові:

— Дякую, пане отамане, що навчили мене, дурня, поважати статут. — Певно, що Садовський був засмучений своєю недолею: забув про цю традицію і одержав декілька канчуків додаткових.

Статут забороняв гостро і гру в карти. Ця заборона відносилась і до населення, серед якого перебувала Січ. В м. Барі Божкові донесли, що в місцевому клубі урядовці грають в карти.

— Ото харцизи! — розгнівався отаман. Звелів вартовій сотні оточити в ночі помешкання клубу. Урядовців арештували. Тут же, в клубі, кожному з них, скинувши з нього наперед штани, всипали на цей раз з ласки отамана не 25 а 15 канчуків. — Богато з них не візьмеш, — сказав отаман: — не військові. — Спартанський режим запорожського життя був до вподоби і старшині і козакам: навколо Січі, в інших частинах, шаліла анархія, козаки терпіли голод і холод, а в Січі, як у аразковому господарстві, всього було досить і на всіх вистарчало. Погано такому інтендантові, у якого Божко знаходив безладдя з харчами. Трапилося було комендантові штабу Січі Мянновському спізнитись з роздачею хліба козакам. Божко зараз-же надіслав йому коротеньку алеж змістовну записку: „скидай штани і готуй собачий

Отаман Божко

Отаман Середя, полк. Армії У.Н.Р.,
автор монографії „Отаманщина“

сину с... у.“ Від страху у Мянновського волосся полізло до гори, як у їжака щетина. Властиво спізнився не Мянновський, а жиди, що випікали хліб.

Деж тут було шукати правди, коли перед очима Мянновського шугали вже канчуки. Якраз на це нещастя наїхав до пекарні якийсь дідич на самоході. У мить навантажили на цей самохід хліб і, що було духу, чкурнули на майдан. Спізнилися на 22 хвилини, за які Мянновський і одержав 22 канчуки. Невідомо, як довго Запорожська Січ гостила би у Балті, коли б не налетів на неї отаман Заболотний з великою ордою червоноармійців. Січовики билися, як подобає лицарям, алеж знемогли і мали відступити. Вирятував справу Божко. Був на Січі капельмайстер Іван Головка, боягуз, якому другого подібного на грішній землі не знайти; проте він мав велику здібність: як той сомнабулік, ще на передодні передбачав лютий бій з ворогом. І коли Головка охав і скаржився на свою печінку, виражаючись до шпиталю, козаки казали:

— Погана, хлопці, справа, у Головка печінка болить. Готуйтеся до бою.

У критичний мент перемоги Заболотного отаман Божко гукнув на джур:

— Подати мені Головка!

Головка розшукали десь в буряні; лежав і охав, хапаючись за серце. Поставили його перед отаманом.

— Зараз же візьми свій корнет-а-пистон, — гримну на нього отаман: — біжи у лаву і грай гимн.

Наказ треба було виконати Правда, до лави ноги його не донесли, а зупинився він приблизно на пів кілометра від бою. І ось ніби з неба полялись над полем бою згуки гимну. Це дійсно був істеричний стогін переповненої нелюдським жахом і горем душі Головка. Всежтаки музика ця надала козакам такої відваги, що решта людей Заболотного покинула без-

славно поле бою. Заболотний був ластівкою; за ним насунулися совітські війська. Запорожська Січ перенеслася на Бірзулю. У Бірзулі Божка наздігнали отамани Годило-Годлевський і Аркас.

— А де ваші люде? — запитав їх отаман Божко.

— Там, десь позаду, — відповіли отамани: — відбиваються від большевків.

— Добра мені справа: ваші частини на фронті, а ви чогось в Бірзулі.

Наказав сурмачеві скликати Січ, якій він оповів про поведінку Аркаса і Годило-Годлевського.

— 25? — спитав ляконічно Божко.

— 25, — як завше, погодилася Січ...

З Бірзулі Січ евакувалася в Тирасполь, з Тирасполя у Галичину (через Румунію).

У кінці травня 1919 року український уряд і армія опинилися в трагічному положенню: з одного боку українська територія була захоплена большевиками, а від Тернополя насовувався корпус Галлера. У короткому відтинку, між Тернополем і Волочиськами, стояли один за одним, хвостом, десятки ешелонів з урядом і решткою армії. Виходу не було, чекали на якесь то чудо. Одні козаки почували себе бадьоро; склали пісню:

— Гей висока Директорія!

Під вагоном твоя територія!

І сталося диво: ніби зпід землі виплинув отаман Божко, смілою атакою звільнив Волочиська і подався далі на Чорний Острів, гонючи перед собою погромлених большевиків. Проскурів, Жмеринка, Козятин перейшли до Українців. Штаб Дієвої Армії перенісся на Жмеринку. С. В. Петлюра надіслав Божкові подяку за відвагу і блискучі події. Божко відповів так:

— Тебе буду слухати, а штаби твої зневажаю і вважаю їх зрадниками.

Штаб Дієвої Армії замислився: дійсно, самостійні бойові операції Божка нищили на нівець стратегічну працю Командарма. Штаб армії добився таки свого: Головний Отаман погодився переформувати Січ у дивізію і звільнити Божка. На його місце був призначений отаман Добрянський. Бог знає, де набрався відваги Добрянський, тільки одного часу зупинився він перед паланкою Божка, аби перебрати від нього Січ.

— Бачили нового батька, якого іменував вам штаб армії? — запитав козаків Божко, вказуючи на Добрянського.

— Го го-го! зареготала юрба. У цьому сміху відчувалася і загроза — Ясно, що Добрянський накивав пятами, покинувши на завше думку, колинебудь вернути до Січі.

Штаб армії не мав під рукою збройної сили, аби

примусити Божка виконати наказ; залишилося одно — чекати на щасливий збіг обставин. Такий збіг вневдовзі найшовся: Божко, проїздом зі Січю на Вапнярський фронт зупинився з ешеленом на ст. Жмеринка. Штаб армії запросив його до мешкання Штабу за одержанням деяких директив. Божко інтуїтивно відчував, що справа, як-то кажуть, смердить ладаном: категорично відмовився від запрошення. Штаб вдруге післав до нього сотників Миколаєнка, пізніш персонального ад'ютанта у генерала Омеляновича-Павленка, і контррозвідчика Козівенка. Сотники, молоді спритні люде, знали, як вплинути на отамана: надвечір Божко був в штабі армії. Начальник штабу отаман Василь Тютюнник запропонував йому обрати одне з двох: або податись до димісії, або бути арештованим. Божко метнувся до кобури за револьвером. Тютюнник його попередив: стрілом з нагана тяжко ранив його у голову і вибив йому око. Його Січ оточив курінь польової варті сотника Редетюка, розброївши старшин і козаків.

Коли Божко видужав, під Жмеринкою стояли Денікінці. Головний Отаман і Штаб Дієвої Армії перебралися до Проскурова; туди подався і він. В Проскурові С. В. Петлюра сказав Божкові:

— Бог буде судити, хто з нас порушив правду, а зараз знову формуй Січ і рятуй справу.

— Так буде — відповів Божко: я ласкаво прошу про одну милість: коли звільнимо Україну від ворога, уряд мусить подарувати во власність мові Січі землі за порогами, які належали колись Запоріжцям.

С. В. Петлюра обіцяв.

З Проскурова уряд подався до Любаря, поганенького міста на Волині. За ним надійшли і недобитки Української Армії, 6-7 тисяч чоловік. То була передсмертна агонія, початок кінця тої ще недавно великої армії, на яку тільки спромоглася Україна.

Та не тратили надії три отамани: Волох з гайдамаками, Божко зі січовиками і Данченко-Денис з запорожцями. Кожний з них силувався залучити решту армії під свою високу руку. Аби позбавитися від такого небезпечного конкурента, як отаман Божко, отаман Волох намовив джуру Божка козака Чайківського забити свого отамана. У початку грудня 1919 року сонний Божко упокоївся на віки від кулі з власного його нагана, що її пустив у нього козак Чайківський.

Так загинув останний з могикан Запорожської Січі, вірний її духу і традиціям.

Загинув український Дон Кіхот, ще спізнився жити на 200 років.

Україна XVIII ст. в очах чужинця

Року 1917 попав я в університетській книгарні в Гісені на бібліотеку А. Рамбо, професора в Нансі, автора відомої, французькою мовою написаної історії Росії¹⁾. В тій бібліотеці було чимало друків, карт, ритовин і рукописів, що відносилися до минулого України. Деякі купив я. Між іншими Й. В. Меллера «Подорож з Волині до Херсону, року 1787»²⁾. Меллера знав із перекладу Бопляного: «Description de l'Ukraine», à Rouen 1664³⁾, тому й зацікавився його книжкою. Вона невелика, XVI+168 сторінок. (8⁰), але змітна, бо автор цікавиться не тільки медициною і мінералогією, але й побутом та минувшиною народу, крізь якого територію проїздив сплавом та човнами, починаючи з містечка Городниці над Случем, а кінчаючи Херсоном. Так гадав він вилічитися зі своєї недуги (Gallenfieber), — чи вилічився, не знаю, але отському незвичайному способу лікування завдячуємо дуже цікаві записки й помічнення чужинця про нашу країну і про наших предків якраз з того часу, коли то «золотою галерою» їхала Катерина в Канів по Дніпрові.

Про книжку Меллера подав я звістку в берлінським «Українським Слові» (1922 р.), а р. 1927. описав її проф. Д. Дорошенко в «Записках Укр. Наук. Інст. в Берліні»⁴⁾. Ще перед тим говорив про неї Синицький в «Кіевській Старині» (1893. II. ст. 274), але він не знайшов у Меллерових описах Києва, Канева, Черкаса, Кременчука й других наших городів нічого цікавого. Тому, що ми якраз другої гадки, так і хочемо ближче зазнайомити наших читачів з книжкою Дра Меллера, друкуючи деякі виїмки з неї. Починаємо з того, що Меллер написав про Січ і про Запорозців⁵⁾.

Повстанець з часів УНР., 1919—1920 р.
(Рис. Е. Козак)

14 (червня 1787 р.) ранком прибули ми нашим човном до города (Кременчука), котрий є столицею кате-

ринославського намісництва (Statthalterschaft), поки не буде готовий новий город, який основано на милу вище Каменки. Ступили ми (з човна) на землю коло ратуша, збудованого з дерева, зі смаком (mit Geschmack) і оздобленого колюмнадою (Säulengang). Тутешній глибокий пісок дуже прикрий для пішоходів і для коней. Старий город ще до тепер обведений валами, але нове місто відчинене і оздоблене гарним торговим майданом, на котрім є склепи в накритих підсінях, а також прямими й широкими вулицями. Палата намісника, князя Потемкіна⁶⁾, з великим парком, в котрім завважав я черешневі алеї, лежить верству за містом; є там сая незвичайної величини, що займає ціле ліве крило і може змістити кілька тисяч людей. Крім того є там ще палата губернатора (Gouvernär) Сінельнікова, цісарського генералмайора, котрий це місце дістав у нагороду, бо як простий вояк перший вдерся на вали Бендерів; палата генераллейтенанта фон Гавдевітца, котрого призначено губернатором Херсону (бо теперішній, пан генераллейтенант фон Самоїлов, небіж князя Потемкіна, вибирається на кілька років зі своєю дружиною у подорож, — якщо війна з Турками не змінить їх пляну) — і ще кілька інших палат різних генералів. В бчнім будинку палати губернатора коронна аптика (Kronapothek), що не відповідає своїй цілі. Вона мокра, склад товарів розкладається, щурі розгризають обручі бочок, і видають, що їм смакує. Шкоду корони з того приводу обчислюють на 40 відсотків. Пан аптикар Шік, із Скт. Петербурга, котрий 16 літ стояв на чолі коронної аптики в Александрівській твердині, що лежить недалеко Запорозької Січі (Sicz der Zaporoger), і що лиш від вересня минулого

року тут (у Кременчуку) перебуває, своїми обгрунтованими представленнями не міг спричинити перенесення

¹⁾ Переклад А. Міхельсона: «Живописная Истори» древней і новой Россіи». Москва 1884. Сторін 460 (4⁰).

²⁾ Наголовок в оригіналі такий: Johann Wilhelm Möllers, Doctor der Arzneikunde, Hofrath des verstorbenen Königs von Polen und Mitglied der mineralischen Gesellschaft in Jena und der naturforschenden Cessellschaft in Westphalen, Reise von Volhynien nach Cherson in Rußland im Jahre 1787. Mit und Kupfern einer Landcharte. Hamburg 1802. In Commision bei August Campe. (В моїм примірнику карти географічної нема, а з мідератів є тільки один, а саме тодішний керат до молочення збіжа на Україні).

³⁾ Aus dem Französischen übersetzt von Dr J. W. Möller, Breslau 1780. in 8⁰.

⁴⁾ Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin, Band I. D. Doroschenko: Die Ukraine und ihre Geschichte

im Lichte der westeuropäischen Literatur des XVIII und der ersten Hälfte des XIX Jahrhunderts, стр. 1—70.

⁵⁾ Johann Wilhelm Möller⁶⁾ (1748) в Гамбургу, студював у Геттінгені і в Копенгагені, 18 літ був придворним лікарем останнього польського короля Ст. Авг. Понятовського, † 1806 р. Року 1780—1781, їздив з Варшави на Україну для боротьби з чумою і для студій над нею, а року 1787. з Городниці до Херсону для поратования власного здоров'я. Першу подорож описав у книжці: Reise von Warschau nach Cherson. Меллер не історик лиш медик, але людина, яка не заклеплюється у своїй спеціальності і живо цікавиться побутом людським. До наших козаків ставиться мабуть прихильно кажучи: «daß selbst die Zaporoger, die im Kriege so barbarisch und grausam handeln, der Menschheit in ihrer Heimath huldigen, wem freut es nicht? (op. cit. ст. VI). То знов: «Даß es

тієї аптики і тому просив Коллегіум Медікум за іншим місцем, і я бажаю йому, щоб скоро своєї ціли добився. Це муж, який своє діло знаменито знає, і в інших «фахах» він також вправний, крім того знає світ (besitzt die Weltkenntnisse) і має чесний характер.

Через пригоду з возом (Umwerfung der Wagens) і зв'язані з нею турботи він сильно потерпів на здоров'я, тому й боюся, що коли не попаде в кращі умови життя, на які заслуговує, то не довго буде тішитися radoщами життя.

Я користувався його довірливостю і гостинністю за весь час мого побуту в місті. Він має електричну машину⁷⁾... Бачив я у нього хінський штоф (Stoff der Chineser) проти нежиту, котрий запалюється і тримається перед носом. Зілля це пахне, як стогах і запалене горить так довго, поки його не обітнеться. Має краску сіро-жовту і виглядає як тонка воскова свічка. Пан Шік подав мені склад бальзамичного плястра пруського камерюнкра Шіфгавзена фон Вебеинг, котрий Монархія⁸⁾ купила в нього за 30.000 рублів. (Тут подана латинська рецепта того плястру і вичислені недуги, на які він помагає, дуже численні, між іншими солітер, бородавки, пархи, подагра і — рак). 200 верст від городу мають мешкати духоборці, котрі в ніщо не вірять, а всетаки дуже чесно живуть.

Пан Шік розказував мені дуже багато про Запорожців, бо сам він був до них прийнятий. Його диплом підписав їх останній Отаман (Feldherr) Piotr Kalnieszewski⁹⁾, котрий 12 літ повнив цей уряд і перед тим був двічі отаманом. Печать представляла козака в повній зброї, а підпис був: Його російського царського маєстату Запорожського війська низче порогів отаман «Kaszewoy» (Feldmarschall). 400.000 рублів, котрі в місяці травні 1775 р. відібрано Запорожцям при збуренні

noch biedere und gastfreie Menschen, selbst in den entferntesten Ländern, giebt, davon liefert meine Reisebeschreibung Beispiele (с. V). »Die Zaporoger«, пише Möller (с. 150) »stammen von den Kosacken aus Kleinrußland ab, und haben ihren Nahmen von Za (jenseits) und Porohi (Wasserfälle) erhalten. Da ich eine Geschichte von ihnen in einer Handschrift, die von dem königl. Sekretär, Herrn v o n F r i e s e, verfertigt worden, besitze, so hätte ich vieles daraus entlehnen können, wenn ich nicht gefürchtet hätte, die Leser zu ermüden.

⁷⁾ Імена лишаю так, як їх Меллер пише. Б. Л.

⁸⁾ Кременчук 1787 року! Б. Л.

⁹⁾ Мабуть цариця Катерина II.

⁰⁾ Кальнишевський.

Січі, призначила цариця на університет в Катеринославі. (Слідує голосіння Запорожців по втраті їх свободи, що починається словами: Сказали нам депутати, ідім до столиці, а щоб було по старому, прохати цариці¹⁰⁾).

Їх жалоба до милого Бога, коли вони в Крими не знайшли приюту, має бути ще сильніша. Пан Шік подарував братству (Der Brüderschaft), коли його приймали до себе, срібний пугар (Becher), котрий коштував 50 рублів, а від них дістав лисячу шубу. До всіх інших народів ставилися вони (Запорожці) дуже добре, тільки до Москалів ні. Коли Москаль прийшов на Січ, то приневолювали його пирувати, а як не хотів, то били його. «Знаменитих» (Die Vornehmen) кидали до ями, в котрій так довго мусіли сидіти, поки не викупилися. При своїх пирах (Zechereien) ставили бочку вина в середину, кидали до неї чарку, котру сповняли подаючи з рук до рук (in der Runde). Для повного задоволення (wollten sie recht vergnügt sein), вбірали найкращий одяг, поливали його смолою, а обкачавшись в пірю, танцювали й частували горівкою, кого тільки стрінули. Пунш дуже любили, і незвичайно прихильні були до мадам Шік, доньки архирея (Archi-Rees), тільки не хвалили її, що нюхала табаку (Кабако). Спали горілиць (rücklings). На вінчання козака печуть два великі хліби, котрі розплюють на середині і вручають батькам молодого й молоді. По весіллю показують родині сорочку молоді. Року 1776. подалось 7000 Запорожців під опіку татарського хана. Мали вони на острові Таман, над Чорним Морем, збудувати нову Січ і жити там по своїм колишнім звичаям, котрі ц сарева скасувала своїм указом царським. Коли монархія стала була виплачувати Запорожцям 7000 рублів при виборі отамана, то що пів року вибирали вони собі нового.

Ріка Масковка впадає коло Січі до Дніпра, а напроти лежить Александрівська твердиня. З Кременчука туди числять 240 верст.

(подав Богдан Л.)

¹⁰⁾ Меллер записує ту пісню німецьким письмом з великими й дуже численними позибками. Подаю тільки наголовок і початок: Klage lied der Zaporoger wegen Verlust ihrer Freiheit Skazaly nam Deputyt Imi do stolizi Al zto bilo po starnun Prochati Czarizu As on nasch Deputyt Gorasdo wziniily Rottmistra globu y Golowka W kaidani sony.

Н. М.

З настроїв.

Високі, зимні мури,
При брамах вартів,
Десь бренькають бандури,
Та голос їх понурій,
Ніби грають пальці мертві.

Під муром щось снується,
Як хроби, муравлі;
За кришку хліба беться,
То плаче, то сміється
І — нишкне у землі.

То дощ, то сніг килимом
Болото покрива.
Снуються мрії димом
І линуть херувимом
Великі, божії слова.

З діяльності Тов. Охорони Воєнних Могил

ЯК ВНЕУДОВАНО ПАМ'ЯТНИК ПОЛЯГЛИМ У РОГАТИНІ

Почин до будови пам'ятника стрільцям У. Г. А. на цвинтарі в Рогатині вийшов від пластунів, які кожного року на Зелені Свята і в листопадові дні впорядковували стрілецькі могили. Вони перші почали збирати жертви на його будову. На весні 1927 р. з ініціативи проф. К. зорганізовано комітет будови пам'ятника, зложений з представників всіх місцевих культурно-освітніх і економічних установ. Зорганізований комітет почав вже підготовчі праці, коли Т-во Охорони Воєнних Могил у Львові оголосило, що воно вже правно затверджене і що можна організувати Філії в краю, для впорядкування воєнних могил і будови на них пам'ятників. В осені 1927 р. відбувся вже перші загальні збори Філії Т-ва О.В.М., на яких вибрано слідуючий виділ: Ю. Каменецький, голова, пані Муринова, заст. голови, дир. М. Ромах, писар, д-р С. Гладкий, скарбник, інж. Р. Грицай, студ. прав М. Червінський.

Найважливішою справою для Виділу було: зібрати потрібні фонди, подбати про відповідний проєкт, полагодити всі формальні труднощі, звязані з затвердженням проєкту, набути більшу площу, як займали могили на цвинтарі, та перевести ексгумацію.

Проєкт пам'ятника виготовив вже в літі 1928 р. інж. Роман Грицай. Кошторис пам'ятника обчислено на приблизну ціну 4.000 зл.

Маючи готовий проєкт, треба було побороти формальні труднощі, що були звязані з його затвердженням. В знімі 1928 р. внесла Філія Т-ва О. М. через рогатинське Староство до станиславівського Воввідства (Дирекція публичних робіт) прохання про затвердження проєкту. В лютім 1929 р. одержала Філія потверджуючу відповідь, а при кінці квітня на прохання Філії референт для Воєнних Могил в Воввідства перевів ексгумацію. При ексгумації Філія покрила тільки кошти самих ексгумаційних робіт (домовина, ексгумація, перевезення), члени Комісії, в тому і міський лікар Др. Штейн, зрезигнували зі звороту коштів.

Та тяжче пішла справа в Магістратом, до якого Філія звернулася з проханням про відпущення площі на цвинтарі на будову пам'ятника. Справу відтягано. Зажадала перше від Філії дозволу з Воввідства. Дозвіл доручено. Потім, який буде напис на пам'ятнику. Потім, хто лежить похований в могилі. Видно було, що роблять труднощі чисто формальні, бо напис на пам'ятнику затверджує Воввідство, а хто лежить в могилі, це загально відома річ. Щойно при помочі заходів наших радних, витягнуено справу з магістрацької канцелярії на засідання Громадської Управи, яка однодушно ухвалила відступити потрібну площу на будову пам'ятника. Коли вже була площа, Філія звернулася з домаганням до Громадської Управи признати за помогоу на будову пам'ятника у виді будівельних матеріалів. Справа пішла на повне засідання Громадської Ради і по невеличкому спротиві тільки одного радного, Рада однодушно признала дати матеріали на будову вартости 850 зл. — Не знаю, які рішали тут мотиви, що ухвала запала майже однодушно. Пояснюють, що польським і жидівським радним ходило про голоси українських радних в інших справах і тому старалися тим способом зеднати наших радних.

Будова почалася з початком липня і з малою перервою тяглася до падолиста ц. р. На будову пішло 103 m³ будівельного каміння, 6.500 цегол, 32 бочки цементу, 15 m³ шутру і 10 m³ піску, не числячи інших матеріалів. Будівельний камінь возилося з Демні, коло Підвисокого, 12 km від Рогатина, а на різьбу на насаду пам'ятника з Чепирносова коло Перемишлян (20 km від Рог.) Камінярів спроваджено з Жидачівщини (п. Косович), а різьбарів зі Струсова коло Теробовлі (Брати Конради). Треба з признанням підчеркнути, що одні й другі виконали роботу солідно й акуратно.

Кошторис пам'ятника обчислено на 4.000 зл. Коли Філія Т. О. В. М. приступила до будови, мала готівки в касі 1.600 зл. Вже початкові праці виявили, що за кошторисну ціну, пам'ятника не побудується. Кошторис кошторисом, а за матеріал і за роботи треба заплатити не 4.000, а 10.000 зл. Та в цій справі Філії Т. О. В. М. прийшли з допомогою не тільки члени Філії, але й всі культурно-освітні і економічні установи та громадянство Рогатина й повіту. Філія видала 20.000 цеголок на будову пам'ятника; два рази в 1928 і в 1929 роках перевели за дозволом Староства прилюдні збірки в Рогатині і повіті; всі члени, а має їх Філія звиш 200, підписали осібні декларації на будову від 3—50 золотих. Культурно-освітні і економічні установи Рогатина декларували від 20—200 зл.; студенство Рогатина влаштувало на ту ціль двічі вечерниці і дало одну виставу; на ту ціль дохід з оперетки "Запорожець за Дунаєм" Просвітанський Театр в цілости передав Філії; студенство перевело збірку на Кооперативнім Святі ц. р. і всі культурно-освітні установи по Кооперативнім Святі зорганізували Великі Народні Вечерниці, признаючи цілий дохід на будову пам'ятника. З великою помічю прийшли і дооколичні громади, які безплатно звозили каміння на будову. Перше місце в цій роботі треба признати Пуківцям, які під проводом о. Соловія і п. Соломки доставили камінь на фундаменти: ціла валка зложена з 48 фір одного дня проїхала Рогатином на Стрілецьку Могилу. Крім Пукова дали фіри на безплатну звізку каміння такі громади: Рогатин, Бабинці, Вербилівці, Путятинці, Жовчів, Данильче, Чесники і Дібринів. І Т-во О. В. М. у Львові прийшло з дуже великою помічю і позичило на догідні сплати 1.000 зл. Дуже привмну несподіванку зробив нам також один Рогатинець з Америки, який в найбільше скрутний час будови прислав 25 доларів і то з власної ініціативи.

Особливе признання за поміч при будові пам'ятника належить кооптованим членам Виділу: учителеві М. Пирогові, який цілі ферії займався справами будови пам'ятника, і пані меценасовій Д. Бабюковій, яка не жаліла ніяких трудів, коли ходило про зорганізування збірок, вечерниць, чи інших імпрез, що приносили дохід на будову.

Одно явище в гідне уваги й підчеркнення; будова пам'ятника обєднала всіх Українців, без огляду на партійні переконання.

Пам'ятник готовий і представляється величаво, так що Рогатинщина може ним гордитись. Посвячення відбудеться на весні 1930 р.

Ю. Каменецький

Нарис історії XIV. бригади У.Г.А.

Написав: пор. Аріо.

I. Перехід 14. Бригади III-го Гал. Корпусу через Збруч.

У. Г. Армія по своїм наступі із глухого кута За-ліщики-Борщів-Збруч під проводом генерала Грекова аж майже під Львів була змушена уступити напоріві сильної і свіжої армії польського генерала Галлера. Був і ще могутніший фактор, який переломав залізний обруч нашої Армії, а це брак амуніції.

Приказ Начальної Команди У.Г.А. був: „У.Г.А. переходить Збруч і вступає на територію своєї ширшої вітчизни Великої України“. Це в коротці.

По нещаснім бою з Поляками під Винятинцями 15. липня 1919 р. 14 бригада відступила згідно з приказом Корпусу через Гермаківку-Іване Пусте на Збруч. Станція Іване Пусте не була вповні евакуована і тому 14. бригада мусіла якийсь час держати передпілля станції. Це було раннім-ранком 16. липня 1919 р.

Коло 9-ої години рано почала бригада наново відворот під напором ворога на праве крило і сильних кольон на фронт бригади. Праве крило бригади стояло в повітря, бо на право не мало з ніким злуки.

Перехідною точкою через Збруч було для бригади призначене село Кудринці. Тут мусіла бригада після приказу держати передпілля Кудринців і так довго ставити опір ворогові, аж усі частини Армії перейдуть Збруч.

Через одинокий міст в Кудринцях переходили усі обози III-ого Корпусу і деякі етапні частини з евакуованої станції Іване Пусте, обоз бригади У.С.С. і власний обоз. Між 10 а 11 години заняла бригада узгір'я перед Кудринцями від ліса на право, аж до шоси Мельниця-Кудринці, лівим крилом по обох сторонах пільної доріжки Іване Пусте-Кудринці.

Бригада тоді була в такім стані:

1) II-ий курінь, найбільш ще боввий (комдт. пор. Голота) мав з рештками з I-ого під Винятинцями розбитого куріня (комдт пор. Фармаджів) около 150 крісів.

2) Рештки 15 бригади під комдою сотн. Мельника приблизно 60 крісів, які прилучилися до 14. бригади під ст. Іване Пусте.

3) Відділ сот. Бемка (рештки формуючоїся охорони Дністра) около 18 крісів.

4) Відділ жандармерії приблизно 40 крісів, кавалерії 20 крісів, 2 гармати в позиції.

Решта гармат і усі скоростріли були ізза браку амуніції відіслані за Збруч на дорогу Кудринці-Слобідка Рихтецька.

Розположення частин бригади було таке: на право від ліса, а зглядно від долинки перед лісом, аж до пільної доріжки Іване Пусте-Кудринці „Група“ сот. Мельника в старих російських, до половини запалях окопах, а від цієї пільної доріжки на ліво взад до дороги Мельниця-Кудринці II-ий курінь. В продовженні другого куріня прибув около 12-ої години в полудне один курінь У.С.С., які мали обняти по нашим відвороті, зглядно переході, охорону Збруча по там-тім боці. „Група“ сот. Бемка була в резерві за II-им курінем. Відділ жандармерії виставляв стежу в долині між лісом а правим крилом бригади. Кавалерія пі-

слала стежі в ліс і в напрямі на Мельницю по шосі, якої боки були оброслі високими деревами і представляли собою корисний терен для наступу ворога. Дві гармати станули на позиції 500 кроків перед селом Кудринці. Коло 11-ої год. показала в передпілля зі сторони Мельниці (згл. з маленького яру потічка, який перерізує шосу Мельниця-Кудринці зі сторони Іване Пустого на полудне) відділ ворожої кавалерії в силі коло 50 їздців. Полева сторожа II-ого куріня під особистою командою пор. Голоти відбила цей відділ крісовим вогнем і приневолила до відвороту через узгір'я „Могила“ на Іване Пусте. Переслідування обняла одна гармата і досить цільними стрілами помішала децю ряди чвалуючих уланів.

За кілька хвилин показала також кавалерійська стежа від сторони Залісся, яка прямувала через ліс на стежу жандармерії. Її відбито.

Перед Іваном Пустим (селом), а на дорозі з Іване Пустого до Новосілок збирались сильні кольони польської піхоти. Однак вони не дуже щось спішилися. Наші дві гармати не дали взяти собі такої нагоди, щоб бодай в останне не післати противникові кілька горячих гранат.

По кількох перших пробних стрілах відкрили просто барабанний вогонь. Страшна експлозія на станції була верхком цього останнього акту перед Збручем.

Коло 4-ої год. зполудня зголошено от. Оробкові, що міст уже вільний, все на другій стороні. Слідував приказ відвороту. Коло 5-ої год. поїли ми наші коні останній раз в Збручі...

14. бригада входила в склад III-ого Корпусу, а була сформована з т. зв. групи сот. Молещія. Група ця сформувалась із частин групи сот. Бемка, який перейшов, по заняттю Румунами Покуття, з Коломиї на той бік Дністра. По відході сот. Бемка обняв в перших днях червня цю групу сот. Молещій.

До цієї групи зівстав я приділений 12 червня 1919 року, як перший адютант, вернувши з Корпусу С.С. до III Корпусу, якого штаб тоді стояв у Дзвинячі.

Кілька днів по моім приході переіменовано групу на 14 бригаду з тим, що командантом має бути отаман Василь Оробко, бувший окружний командант Чорткова. Доповнення мав привезти зі собою отаман Оробко з частин зліквідованого коша Чортків. Тому, що отаман Оробко був якраз хорий, комду 14 бригади провадив дальше сот. Молещій. На начальника штабу 14 бригади був призначений я особливим приказом (довірочним) корпусної булави III-го Корпусу.

Отаман Оробко прибув до бригади в перших днях липня. Доповнення прибули децю скорше.

Штаб бригади по доповненні старшинами з бувшої „Окружної Команди Чортків“ представлявся так:

Отаман Василь Оробко, командант, сот. Денис Молещій, заступник команданта, відтак командант куріня.

Начальник штабу: я (пор. Аріо), мій заступник: пор. Володимир Слюзар, бувший адютант „О.В.К.“ Чортків.

Первазначний референт четар, пізніше поручник Тома Горин.

Технічний референт і командант технічної сотні пор. Кізяк, рівнож з „О.В.К.“ Чортків.

Бригад. лікар: пор. Вігелюк, відтак чет. Фляйш-

ман. Помічником в оперативнім відділі був хор. Бачинський. Комдант жандармерії: пор. відтак сот. Левицький. Комдант телеф. відділу хор. відтак четар Кабарівський. Комдант. бриг. кінноти хор. відтак четар Щербанюк.

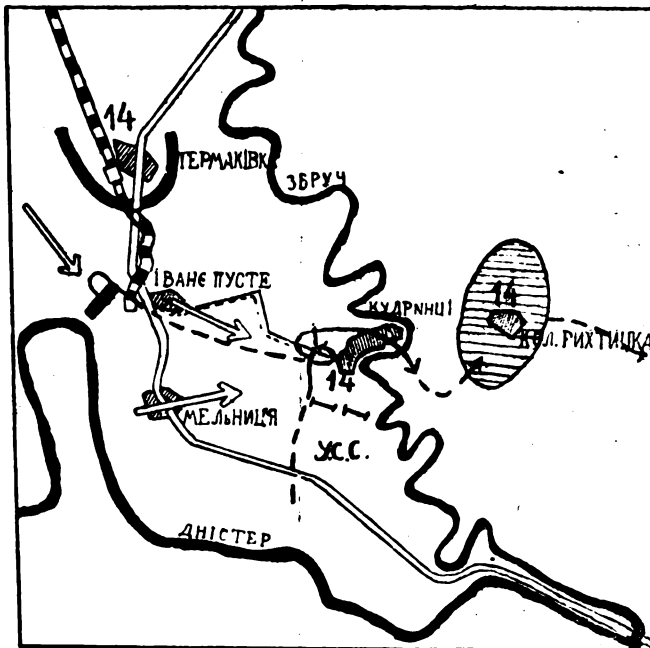
Пожиття в штабі було приязне завдяки одній думці, почуттю обов'язку та зрозумінню для справи.

Комдант бригади отаман Василь Оробко, був це активний австрійський старшина і ще відносно досить молодий, однак слабого адоровля. Був совісним, працьовитим і дбаючим командантом. Категоричний і точний у вимаганню, однак вирозумілий і справедливий в признанні. Як старий вояк мав велику військову і воєнну практику і знання, однак не все вмів ажитись і зрозуміти вповні деякі обставини, які творились наслідком революції, чи то наслідком розвалу старого, нормально-пливучого ладу. — На жаль не всі старшини бригади відносились до нього з симпатією.

II. Через Збруч до м. Винниці.

Перейшовши через Збруч Бригада розложилась табором на дво днівний відпочинок в селі Слобідка Рихтецька. Приказ був розложитись табором на великій площі перед самим селом і по притикаючих до цієї площі садах і то з слідуєчих причин: 1) Була гарна, горяча і суха літна пора, а в подільських невеликих хатах душно і небезпечно ізза тоді вже грасуючого тифу поворотного і плямистого серед селянства на Поділлі. 2) Не було місця, бо село вже майже було повно набите ріжними етапними частинами, обозами, між іншими був і цілий артилерійський полк отамана Воевідки. 3) Непевність відношення селянства до нашої Армії. Дальше упереджаючі прикази Корпусної Кмди взглядно Н. К. У. Г. А., щоби відноситись до селян прихильно і обережно, не рекуїрувати, не красти, бо народ цей ще нас не знає, а з природи недовірчивий і бутний. Доказом на це може бути те, що того самого дня застрілив один мужик стрільця якоїсь частини за те, що той рвав грушки в городі. Крім цього населення було досре уоружене і треба було безумов-

Карта Ч. 1.

Перехід XIV бригади через Збруч 16. VIII 1919 р.
 ----> власний напрям, ==> ворожий напрям.

но оминаги всяких нецорозумінь, які моглиби пошкодити престижеві нашої Армії. Це було у відповідний спосіб проголошено всему стрілецтву бригади. Прикази були сповнювані, а стрілецтво було поучече в тім напрямі, щоби власне нашим здійсціплюваним кәрним та прихильним відношенням і поступованням супроти селян зеднати собі їх довіря і научити їх поважати та шанувати нашу Армію, як карну європейську армію, і як армію національну, Українську Армію, яка бється не для заборчих користей, але для великої ідеї української державности. Відповідна пропаганда в тім напрямі являлась навіть корисною головно тому, що большевицькою агітацією пересяклий народ був упереджений до нас, як до

»Австрійців«, які ідуть на Україну відбудовувати, цілому народові зненавиджений царизм. У великій мірі помагало це нашим ворогам в аргументованню своїх агітацій, а нам шкодив наш австрійський однострій. Бо і деж було взяти другий?! Народ зіпсутий, зглядно випроваджений революцією з рівноваги, відносився з упередженням і консеквентно до кожної армії — неприхильно, пасивно, а навіть і ворожо. Розуміється, перейшовши не одну вже менш чи більш неприємну інвазію всяких ворожих армій і не ворожих, був научений твердим, прикрим і категоричним досвідом поступати власне так, як поступав. В наших руках остались

Останки XIV. бригади в таборі в Ліберці.

вправді не багато, але могутні козири, і то: наша велика ідея, а в злуці з нею наша непохитність в переведенню її в життя: наперед в кривавий бій за волю. Це раз, а друге наша спільна і цілому населенню зрозуміла українська мова, українське серце. Це перемогло! Наслідки, зглядно наше становище на Україні знане всім.

В тім часі зложились на ще більше обтяження наших уже і так досить важких початків на Великій Україні такі дві обставини: брак харчів, як для людей так для скотини (коней) і брак гроша.

Перше було нам всежтаки більше зрозумілим, як друге явище. Однак ми, як вояки фронтів, не ломали собі цими загадковими для нас проблемами наших голів. Нам лишилось лише два виходи із цього для кожної армії некорисного і скрутного положення, або за гроші купити, або зареквізувати. Останнє було строго заборонене, а перше неможливе.

І бідні були інтенданти та пров'язантові бригад і поодиноких частин, непорадні в своїм безсиллю. Одиноким оправданням для них було те, що як нічого нема, то і Бог не допоможе. Помогти міг лише уряд У. Н. Р. і то тимбільше, що він був господарем свого краю, а ми лише «гостями» і всі нам відомі і невідомі середники до поладження цієї прикрої болячки лежали менш або більш цупко в руках власне уряду У. Н. Р.

Помагали собі, як могли! —

Маючи уже досить великий досвід военний і дещо «політичної» або «господарської» спритності помагали собі як команданти частин, так і інтенданти бригади і пров'язантові в такій мірі, що з голоду всежтаки не прийшлося умирати, а служба і обов'язок також не терпіли.

Конечним є згадати докладніше, як була зорганізована ця «самопоміч». У великій мірі помагали собі старшини і стрільці в цей спосіб, що складалися грішми на конечні і безумовно потрібні харчеві видатки, розуміється лиш в моментах, де нічого більше іншого не лишилось. Інтендантура маючи деякий запас соли, нафти та інших на Україні майже цілком бракуючих продуктів, обмінювала їх поступенно за хліб, мясо та інші харчеві продукти. На це селянство дуже радо годилося, хочби навіть і з чисто матеріальних користей. Нам заспокоювало воно голодні жолудки, а селянин був рівнож задоволений, бо зробив добрий інтерес. І так була коза ціла і вовк ситий: А користь всежтаки була по нашій стороні, бо ми хоч нехоч зєднували собі цим способом населення в перших часах нашого побуту на Вел. Україні. Тим самим улєкшували собі згори доступ до цього населення, чито в дальше конечнім для нас освідомлюванню його в українських національних справах, чито в розширюванні серед населення корисної пропаганди і освіти, а вкінці аж до близьких і тісніших відносин включно.

Так сповнювали ми заразом усі нам згори надані, а повисше згадані прикази.

Це було одно поле до праці для інтендантури. Друге було ширше і ще корисніше і для нас і для населення, була це співпраця з населенням коло жнив. Так на власних селянських полях, як на панських, поміщицьких землях, які були, завдяки всежтаки більш чи менш продуктивному і сильному режимові гетьмана, засіяні і оброблені. Ці великі простори повні золотого, гарного збіжа стояли по більшій частині без опіки і праві, бо поміщики повиїздили. Маєткі ті розділювано, частину для війська, частину для дотичної громади, або волости. — Інтендантурі приділювано відповідні відділи жовнірів, при допомозі яких переведжено жнива, молочено, орано і т. п.

Яка велика матеріальна і моральна користь випливала із цієї співпраці наших частин зі селянами, може бути кожному ясна.

В таких то обставинах приходилось нам перебувати на початках нашої мученицької мандрівки на Великій Україні.

(Далі буде).

ВІД ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.

Видавництво „Червона Калина“ вступає в 1930 р. у черговий і десятий рік свого існування. Вступає сміливо, з непохитною вірою та з певністю, переконане про найкращі успіхи і в майбутнім, маючи на увазі дальше поширення своїх агенд та дальшу розбудову. Управа Видавництва не має ніяких сумнівів, що передбачення ці сповняться, так як немає ніяких труднощів, яких не переборяла сила волі і впертості, коли доводиться перевести намічене діло виконуючи завдання, що являються вимогою часу і хвилі.

Та колиби комусь видавалися наші висловки звичайною фразою чи виявом окремих настроїв, — радимо заглянути в минуле — в історію нашого Видавництва, якою найкраще можна покористуватись: Видавництво пробивалося на протязі десяти літ вперто й послідовно — боролось в важкими труднощами та вироблювало собі добре імя тільки завдяки своїй солідності та впертій постанові тих, що його вели, а пройшовши ряд довгих, часом невідрадних та скрутних років, зєднано собі чимало признань, а ще більше любови й попертя від громадянства, яке не цинить невдачників, а уміє оцінити працю та творчість.

І Видавництво „Червона Калина“ не має ніяких закидів на адресу нашого громадянства. Обі сторони вдоволені, обі сторони вдячні собі: громадянство має установу, яка майже з нічого виросла і розбудувалась, а „Червона Калина“ тішиться прихильністю та піддержкою громадянства, яка виявилась у масовій покупці видань та громадному вступленні в члени.

І коли ми зважались приступити перед трьома місяцями до видавання періодичного журналу „Літопис Червоної Калини“, то ми добре передумали цю справу. Ми знали, що громадянство піддержить цей журнал. Так і сталося. Дотеперішнє число передплатників, це небувалый осяг у нас. Видавництво вже є в спроможі продовжувати видавання журналу. Тільки одно ще прохання до наших членів та передплатників: Точне виплачування передплати за „Літопис“, і то згори. Може тим чином бодай одно українське видавництво встигє зробити собі відповідний підрахунок на майбутнє, щоб новести діло солідно спіраючись на цифрах, а не — на можливостях та сподіваннях. Справний і точний підрахунок дозволить Видавництву закріпити існування журналу, дозволить редакції побільшити число співробітників та добути цікавіший і більш ріжнородний матеріал.

Окрім цього обов'язком кожного прихильника нашого Видавництва, а зокрема його членів є не лишень самому бути точним, але й передувати як найбільше число нових передплатників та членів, маючи на увазі те, що при збільшенім числі передплатників та членів користи з цього членства, яких не дає ніяка інша кооператива, будуть ще більші.

Ширіть видання „Червоної Калини“! Вписуйтесь громадно в члени Видавничої Кооперативи „Червона Калина“! Передплачуйте „Літопис Червоної Калини“, платіть точно передплату та приєднуйте нових преумераторів!

Маруся Соколовська

(Спомин — Василь Бачинський, б. сотн. У. Г. А.)

Під кінець літа 1919 р. тоді, як український чорнозем кровю парував, як полки Галицької Армії мостили шлях через Збруч-річку, Проскурів, Житомир і Київ... — курінь, яким я командував кватиркував в селі Вересах біля Житомиру.

Неділя. — Вулиця роїлась від хлопців, дівчат, стрільців.

Неслись звуки буйної стрілецької пісні, плив дівочий шепіт...

Десь далеко, там де мрійна і тужлива далечінь, вмирали громи гармат...

Нагадували стрілецькі шляхи широкі, закурені.

Я сидів у садку. Війна, ворог, бої, втікали десь за гори...

— „Пане сотнику, якась дівчина до вас“.

Я увійшов до кімнати і побачив сільську дівчину. Чорнява, гострий погляд, сміливий, вояцький зір, кріс через плечі.

— „Я Маруся Соколовська“...

Ми посідали.

— „Прийшла я, бо довідалась через своїх людей, що в селі Галичани. А скрізь йде голосна слава — найкраща, вояцька... що лютий ворог під напором галицького війська тікає на північ.“

І мені та мійому відділові туди дорога. Але допоможіть, ради Бога, допоможіть мені!... Дайте крісів, набоїв“...

І десь щез гострий погляд очей, а просила цілою собою, як дитина матері...

У нас самих не було набоїв, а в обозі на возах ваялось кілька десятків крісів. Та їх я самий не міг нікому видати.

Я передав Марусі записку до команди II. Корпусу У. Г. А. в Житомир, де представив її прохання.

Ми вийшли з кімнати на подвір'я. Стрільці лагодили підводу, щоби відвезти Марусю до Житомира.

Уже давно підвода стояла готова до від'їзду, а Маруся малювала минуле...

Стрільці згуртувались біля неї, слухали.

Як кайдани рвались, як воля родилась, шаліла, паяла, як лютий ворог луною пожарів сліди свої значив. Як її батькові та братам терпцю не стало, — як чесне товариство у радомишльських лісах на повстанчу раду збиралось — як вона ночами прокрадалась крізь ворожі застави...

Батька, братів не стало... Бог і Україна знає, що поклали свої голови за волю батьківщини...

Я не бачив і сліду жалю в Марусі... Кудись у даль гляділа... Благословила хвилю за все...

— І за смерть батька, братів, товариства повстанчого...

Чорношляхниця Тетяна.

— І за пожарища і за могилки, що чорнозем покрили...

Десь ген далеко червоне сонце за рідні стріхи ховалось... Тягнуло думку за собою... Чимсь отруйно-солодким, що за горло стискало...

Та не туди нам дорога, де червоне сонце ховаєсь.. Нам туди, де гарматні громи вмирають..

— „Спасибіг вам, сотнику, прощайте козакі!“

В широкій, зеленій вулиці сховалась Маруся Соколовська...

На землю лягав вечір, а мрійлива тужна осіння далечінь манила широкими шляхами...

Матеріали і документи

З ОСТАННІХ ДНІВ АВСТРІЇ.

Доказом, яке становище занимала Австрія до грядучих подій в жовтні 1918 р., хай послужить оцей обіжник гр. Гуйна, останнього намісника Галичини, до східно-галицьких старостів майже на передодні перевороту, бо дня 28. жовтня. Документ цей ледви чи дійшов вже до дальших повітів. Найдено його по листу падовім перевороті в Намісництві; звучить він ось як:

Z Prezydium c. k. Namiestnictwa
L. 20694/R.

We Lwowie, dnia 28 października 1918.

OKÓLNİK

do Panów Szefów Oddziałów aprobacyjnych i departamentów Namiestnictwa oraz do wszystkich Panów

c. k. Starostów i Dyrektorów Policji we Lwowie i Krakowie.

Stosunki obecne wytworzyły dla Rządu, a temsamem dla każdego pojedynczego urzędnika bardzo trudną sytuację, uważam zatem za swój obowiązek urzędnikom podać do wiadomości moje zapatrywania na sytuację w kraju.

Już na podstawie ogólnego położenia światowego, noty Hrabiego Buriana i proklamacyi Rady Regencyjnej w Warszawie mógł naród polski oddawać się nadziei, że powstanie zjednoczone Państwo polskie, manifest zaś Najjaśniejszego Pana usankcjonował tę nadzieję.

Podobnie jak Polska zjednoczona powstać ma na zasadzie prawa samostanowienia narodów, także i druga kraj zamieszkująca narodowość zgłosiła na podstawie tej zasady swoje prawo do samodzielnego bytu.

Ubiegając rozwój wypadków odzywają się wśród narodu polskiego głosy, że Polacy kraj ten zamieszkujący już dzisiaj należą do Państwa polskiego i że należy wyciągnąć z tego konsekwencje. W społeczeństwie zaś ukraińskim, mogłaby również powstać myśl, jakoby było uprawnione do czynów wchodzących w zakres władzy wykonawczej.

Gdy z jednej strony zrealizowanie takich tendencji byłoby obecnie wprost niedopuszczalne, z drugiej zaś strony nie może nastąpić próżnia w wykonaniu władzy państwowej, co pociągnęłoby za sobą anarchię w stosunkach, jest rzeczą konieczną, aby rząd silnie dzierzył w ręku władzę państwową aż do chwili, kiedy ta władza będzie mogła przejść w drodze normalnego rozwoju wypadków na utworzyć się mającą organizację państwową. W interesie tak ogółu jak i pojedynczych jednostek leży, aby ten proces likwidacyjny w celu rozwiązania istniejących a utworzenia nowych stosunków prawno-państwowych odbył się w porządku i bez gwałtownych wstrząśnień, które musiałyby mieć nieobliczalne następstwa w dziedzinie stosunków ekonomicznych, a w stosunkach aprowizacyjnych spowodzić wprost katastrofę.

Wobec wielkiego rozdrażnienia, które z natury rzeczy ogarnęło ludność kraju w piątym roku wojny, wobec niezmiernych cierpień, na które szerokie warstwy ludności narażane są skutkiem trudności życiowych i braku najniezbędniejszych przedmiotów, jest rzeczą zrozumiałą, że podniecone nerwy zakłócają tę równowagę umysłu, jaka koniecznie jest potrzebna w obecnej chwili.

To też jest obowiązkiem przedewszystkiem urzędników politycznych zachować wewnętrzny spokój i w tym duchu wpływać na ludność pouczająco i uspokajająco, bo tylko przy takiej działalności urzędników będzie możliwe, że kraj przebędzie to ciężkie przesilenie bez nieobliczalnej szkody i że korzystając z dobrodziejstwa bliższego już pokoju osiągnie nowe uporządkowanie stosunków, które zapewni szczęśliwą przyszłość ludności.

Nie wątpię, że każdy z Panów oraz podwładnych mu urzędników postępując ściśle w myśl powyższych wskazówek, nie stanie jako urzędnik państwowy w rozdźwięku ze swoim uczuciem obywatelskim.

C. K. Namiestnik:

Huyn w. r. Generał-Pułkownik

I дійсно останній австрійський намісник не передав влади Українській Національній Radі, а 1. падолист 1918 р. поставив його перед довершений факт.

Рефлексії на „Спомини“ Д-ра С. Шухевича

P. C.

Д-р СТЕПАН ШУХЕВИЧ. Спомини з Української Галицької Армії (1918—1920), чч. I—V. Львів, Видавнича Кооператива „Червона Калина“ 1929.

Від Редакції: Ці Рефлексії писані одним з найвизначніших генералів Армії УНР. Редакція радо дає їм місце на сторінках журналу, бо вони стараються вияснити деякі болючі моменти у відношенню обох українських Армій, яким то моментам присвятив також свою увагу Др. С. Шухевич у своїх споминах.

Нашу модерну військово-історичну літературу, яка торкається визвольних змагань з рр. 1917—1920, побільшено „Споминами“ Д-ра С. Шухевича.

З жалем треба ствердити, що уклалися просто фатальні для нашої військової літератури умовини. Поминаючи вже те, що вона взагалі не в дуже велика, як на минулі події й наші сили, маємо головню літературу характеру мемуарного, видавану до тог ож, хоч з великим накладом зусиль, але безплатно. Поза спробою воєнно-наукового дослідження кампанії 1919 р. генерала М. Капустянського в його „Поході українських військ на Київ-Одесу“, поза „Спогадами“ генерала Петрова, „Споминами“ Д-ра Шухевича, маємо всего декілька менших творів, присвячених дослідженню лише окремих епізодів з визвольної боротьби. Через те мусимо вітати всяку нову спробу, що зміряє до освітлення незаних або малозаних сторін з нашого недавнього, а вже так далекого, минулого.

І хоч праця Д-ра Шухевича в рівнож характеру мемуарного, однак для історії нашого руху вона матиме важливе значіння. Автор був визначним учасником подій не тільки воєнних, але й державно-політичних, брав участь в організуванні галицької збройної сили, керував більшими її одиницями на фронті, працював на відповідальних становищах в ДСВС і в НКГА. Через те „Спомини“ будуть поважним джерелом для наших істориків, а то ще й з огляду на те, що автор сам стверджує, що хоч він списав свої „Спомини“ з памяти, але всі подані в них факти, оскільки він сам їх спостерігав, в вірні.

„Спомини“ треба віднести до творів, додатньо вирізняючих нашу літературу під оглядом художнім. Не кожному військовому письменникові поведеться так художньо представити воєнну дійсність, як це зробив Д-р Шухевич. Пощастило це авторові „Споминів“ остільки, що кожду частину його твору читається за одним духом. Наболіла душа кожного з нас разом з автором переживає трагедію Галицької Армії, рівнож спільно з автором осуджуючи недовільну, повну хитань політику її провідників.

Автор поставив собі за ціль бути в своїх осудах об'єктивним, оскільки, звичайно, людина може такою бути відносно подій, в яких брала участь, та відносно осіб, з якими їй доводиться співпрацювати. Вже те, що автор видав „Спомини“ аж тепер, після декількох літ від часу подій, промовляє власне за об'єктивністю, бо час завжди дає перспективу, нівелює гострість вражень. І це рівнож не в меншій мірі складатиметься на вартість „Споминів“. Однак наскільки не можемо заперечувати, що думки автора, що торка-

ються обставин у Галицькій Армії, є об'єктивні, бо і авторитет автора за цим промовляє і об'єктивність що читач навіть відчуває, остільки не лише висновки автора, але й деякі факти, дотичні відносин у Війську УНР (Наддніпрянським), зокрема в р. 1920 — ч. V. „Споминів“ — потребують певного висвітлення, евен-туально заперечення. Зрештою, в це нашим обов'язком, та про це автор рівнож просить.

Частина I. „Споминів“ обіймає події від розвалу Австрії в листопаді 1918 року до квітня року 1919, то значить до часу, коли так з боку Галицької Армії, як і польської мали розпочатися децидуючі операції за Львів.

На початку автор барвисто описує, як нова ситуація, що витворилася наслідком розвалу Австрії, заскочила більшість галицьких військових не лише тих, що в складі австрійського окупаційного корпусу перебували на Великій Україні, але й тих, що були в краю; як на швидку руку скрізь треба було імпровізувати, та як для всякої військової праці бракувало приготованих людей.

Далі автор переходить до опису воєнних подій на території Галичини. Втрата Львова, каже він, розбудила галицьке суспільство, стала імпульсом до виявлення жертви, патріотизму на ділі, а не словами.

Одночасно, довідуємося, не лише серед інтелігенції, але і в масах, почалося згадувати про Велику Україну, покладати надії на її поміч. І коли наспіли відомості, що з України вже вислано військові частини, то настрої дуже піднісся. Але далі автор з певною вразою стверджує, що дійсність надії завела. Присвячує досить місця на докладне описання першої зустрічі з прибувшим в Великої України курінем сотника Кравчука і вразинь від пізнання старшини і козачого складу куріня. Говорить і про бойову діяльність прибувших частин. Розчарованість, враз до Наддніпрянців, однак без хочби побіжного аналізування причин, до чого автор вдається завжди, коли подає про негативні сторони частин Галицької Армії. Оскільки автор в данім випадку висловлює думки цілого галицького суспільства, то в такій розцінці вартостей наддніпрянських частин можемо вбачити лише „обивательську“, такби мовити, непоінформованість. І в це для нас щонайменше дивним, бож мали змогу Галичани придивитися до Наддніпрянців ще й з часів світової війни, коли Галичину окупували російські війська. Вже тоді могли спостерегти Галичани, що Наддніпрянці — все одно старшини чи козаки — в масі були національно неосвідомлені, а спостерегти це було легко, бо Українців у російським війську було багато: 30—35%. Інша річ, які обставини причинилися до такої неосвідомленості у масі Наддніпрянців, перебувших під гнітом московським майже 270 літ. Але, коли взяти під увагу ті обставини, то трудно було сподіватися, щоб отак зразу можна було масу національно освідомити, зразу змінити цілий світогляд людей, яких трималося в темряві. Коли додати до того перемучення війною, антимилітарну пропаганду большевицьку серед козаків, як спосіб до завойовання симпатій мас, зважити, що козак з Великої України був об'єктом всіляких соціальних експериментів, що через півтора року чого тільки не натерпівся з одного боку, а з другого — деморалізувалося того запобігливістю безвладної влади, то не можна шукати порівняння до козака з Галичини, який всього цього не знав. Коли таке для

козака-Наддніпрянця не вигідне, але льогічне і природне порівняння відкинути, або відшукати основні його причини, то відпаде й розчаровання. Позатим мусимо памятати, що революція принесла з собою розбудження нищих інстинктів людини, а передусім інстинкту самоощадности. Не можна рівнож не згадати й про те, що автор говорить якраз про частини на скору руку зорганізовані з повстанців, які вхопилися за зброю, щоб скинути гетьмана та звільнитися від Німців. Ставити до них вимоги, як до частин регулярного війська, булоб навіть несправедливо. Але той самий козак в дальшій ході визвольної боротьби набрав свідомости, завзято і вперто бився за свій край, про що свідчать стоси трупів й море пролитої крові, коли він, голий, голодний, смертельно хорий бився, але голови перед ворогом не схилив. Згадаймо собі, як наш козак-Наддніпрянець, поруч з Наддністріянцем, йшов на ворожий кулемет з десятком набоїв до... не мушкету, а обрізу. Очевидно, що не що інше, тільки свідомість це зробила. А щоб вона з'явилася, потрібно було часу.

Де кілька розділів присвячує автор освітленню відносин в НКГА. Цікавими, а разом безпорадними є вразиння автора від знайомства з „генераліссімумом“ генералом Омеляновичом-Павленком — „занадто щирий і балакучий“. Заповіджені ним (Павленком) генеральні операції на Львів виналися в „дрібничкові диверсії, які почали деморалізувати стрілецьтво.“ Помимо дуже обережних і безперечно об'єктивних висновків автор визнає, що „Начальна Команда виявила при спробах заняття Львова свою повну неспосібність“. До цих слів автора можемо додати лишень одне, що потрібне, нажаль і надиво, було ще одне пересвідчення — р. 1920.

Найбільш цікавими в цій частині „Споминів“ є висновки автора відносно висліду переговорів з представниками антанті в справі завішення зброї на лінії „Бертлемі“. НКГА, зглядно Галицький Уряд, не пристали на внесення припинити воєнні ділання на пропонуваній лінії і автор в за таким рішенням з міркувань, що „тоді булоб на фронті прийшло до повної катастрофи“... або „на всякий випадок між старшиною і стрільцем булаб запала така прірва, над усуненням якої треба булоб довго-довго працювати“. Трудно в автором погодитися, коли знавш дисциплінованість галицького стрільця. А крім того, коли справа в припущенні, то може якраз погодження на „лінію Бертлемі“ булоб створило перспективи для використання ГА (хочби й часткового) проти большевиків. Ніхто не може сказати, що з того вийшло, однак оцінка тогочасної воєнної ситуації та внутрішнього положення большевиків насовує припущення, що з большевиками мабуть булоб раз на все скінчено, або щонайменше булоб їх змушено до корисного для нас мира. Натомісць те, що сталося, пересунуло всі дані на користь большевиків, бо вони здобули для себе час на організаційну працю, а про це їм власне й ходило.

* * *

В частині II „Споминів“, що обіймає час до переходу ГА в липні 1919 р. на Велику Україну, автор між іншими знов вертає до відносин у Начальній Команді. Є це річчю цілком зрозумілою, бож в часі збройних змагань очі кожного не то вояка, очі кожного громадянина звернено туди, де вирішується питання життя й смерті тисяч людей, а навіть питання

існування — власне в данім випадку так і було — самої держави. Невідповідне керівництво doprowadило до непорядків, спричинилося до заламання духа війська. Це видно з таких слів автора: „дня 7 червня пополудні сказав мені от. Букшований, що пригтовляється мала акція в околиці Чорткова. Значить ся, що над раном дня 6 червня треба бути напевно готовим до втечі, бо коли тільки наша Начальна Команда пічне щось з власної ініціативи, то більше як певно, що польські війська підуть вперед“*). Довго Галицький Уряд толерував такий стан річей, аж на решті спромігся на рішення, однак жертви було принесено.

Досить було одної лише чутки про призначення нового командарма, як все, а в першу чергу настрої, змінилось. Червнева офензива ГА, яку розпочато з ініціативи Команди II Галицького Корпусу, трапидася в самім часі призначення генерала Грекова на командарма й фама віднесла її на його рахунок. „Зразу було пізнати, що в НКГА настали інші відносини,“ говорить автор й з дальшого оповідання

*) Розбивка наша РС.

бачимо, що такий генерал Греков своє діло зробив, оскільки взагалі щось можна було зробити в тогочасній оперативній та матеріальній ситуації.

Якою сумною трагедією віє від переказаних автором настроїв, коли наступ ГА заламався в наслідок браку боевого матеріалу. Однак це треба було, нам видається, передбачити й винести певні рішення. Наказ, щоб стрілець, коли йому забракне набоїв, брав „у руки камінь і бук,“ є остільки наївним, що не слід було про нього й згадувати, як про наказ верховода. Він підніс настрої, але не поміг незвичайний героїзм стрільця і ГА мусіла відступати — для начального вождя хіба було ясно, що лише так скінчиться заклик про бук і камінь.

Фатальним треба признати рішення Диктатора про усунення генерала Грекова без розсліду за вчинок, доконаний без його (Грекова) відома підполковником Терновою. Автор має слушність, нарікаючи на Диктатора, котрий не ззяв під увагу того, що „Армії забирали Начального Вождя, до якого всі мали безмежне довіря“.

Дня 16 липня 1919 року Галицька Армія, вкрита славою, але здесятована в попередніх боях, перейшла на Велику Україну. (Далі буде).

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Д. М.: Спомини стрільця (з української війни 1918 і 1919 р.) „Український Голос“, Вінніпег, (Канада) 1928, Ч. 34.

Ейдман Р., Какурін, Н.: Громадянська війна на Україні. За редакцією В. Я. Чубаря, Харків, 1928, 80, 71 стор. Видання: Державного Видавництва України.

Брошевич, П., генерал: Спогади з часів гетьмана Павла Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та Німців-окупантів. „Табір“ — Воєнно літературний журнал, (Каліш), 1928, Ч. 9, стор. 57—80; Ч. 10, стор. 75—83.

Жук, Андрій: Вільне козацтво. „Український Скиталець“. Відень, 1922—1923, Ч. 24—43.

Жук, Андрій: Волинський записник Дм. Вітовського. „Український Прапор“, Берлін, 1927, Ч. 21.

Завадський, В.: Знахідки до історії I-ого українського полку ім. Гетьмана Богдана Хмельницького. „Дніпро“ — календар-альманах на 1928 р. Львів, 1927, стор. 113—116.

Завадська, В.: Спогади з одного дня в Києві. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1926, Кн. VI, стор. 116—121.

Заклинський, Мирон: У.С.С. під кінець 1917 р. Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 17—22.

Заклинський, Мирон: Спомини про Івана Балюка. „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1929, кн. IV., стор. 315—327.

Причинок до історії У.С.С. І. Балюк, старшина У.С.С.

Залізник, Микола, др: Моя участь в мирових переговорах в Берестю Литовському. В збірці „Берестейський мир“ стор. 45—142.

Зарицький, Володимир: Зпід Київа до Львова. „Літературно Науковий Вістник“, Львів, 1928, кн. XII, стор. 334—342.

Автор був командантом одного з гарматних полків С.С., який вислано в Наддніпрянщини на підмогу У.Г.А.

Затонський В.: Вир. З минулого. Переклад П. Пецца*). Харків, 1926, 160, 56 стор.

Земик, Р. Інж. сотн. летун: Децо про летунство У. Г. А. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 13—15.

Й. В.: Група Крученичі підчас польської офензиви в травні 1919 р. (Уривки). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1926, стор. 78—83.

Ілащук, Василь, бул. ст. дес. У.Г.А.: На рідній землі в неволі. (В чотиролітні роковини здобуття Київа) „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 39/40, стор. 40—45; — Ч. 41/42, стор. 36—48; — Ч. 43/44, стор. 43—56.

*) З якої мови переклад, не подано.

Ілащук, Василь, *бул. ст. дес. УГА.*: III курінь 8 бригади в наступі на Київ. „Український Скиталець”. Йозефів, 1922, Ч. 16, стор. 15—16; — Ч. 17, стор. 9—10; Ч. 18, стор. 5—7.

Калічак, Ілько: Дрогобицький бунт. „Діло”, Львів, 1929, Ч. 152—155.

Каменський, Теофан: 3 днів відродження української державности. (Мої спомини про події в 1918 до 1929 роках). „Український Голос”. Вінніпег (Канада), 1928, Ч. 15—16.

Камінський: Боротьба з контрреволюцією в 1920 і 1921 році. Губ. Ч. К. на Чернигівщині. „Вісти”. Харків, 1927, Ч. 298.

Карач, Іван: Спомини з Бреннерпасу в пад. 1918. „Український Прапор”. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Карманський, Петро: 3 великих днів. „Український Прапор”. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Про переворот в Тернополі.

Катрич, Л.: 3 листопадових боїв. „Діло”, Львів, 1928, Ч. 152—155.

Кашицький, В.: Відступаючи (Спогади). „Вісти”. Харків, 1927, Ч. 257.

Кедрин, Іван: Берестейський мир (Пригадка в 10-ті роковини). „Український Національний Календар” на 1928 р. Перемишль, 1927, стор. (календар не сторонований).

Кедровський, В.: 3 другого всеукраїнського військового з'їзду. „Літературно-Науковий Вістник”. Львів, 1923, кн. X, стор. 142—148.

Кедровський, В.: Перші дні большевицького панування. „Літературно-Науковий Вістник”. Львів, 1926, кн. II, стор. 120—130.

Кедровський, В.: Повалення большевиками Російського Тимчасового Уряду і перехід влади на Україні до Центр. Ради. „Літературно-Науковий Вістник”. Львів, 1925, кн. I, стор. 29—45.

Кедровський, В.: Повстання проти гетьмана. (Уривок зі спогадів) „Літературно-Науковий Вістник”. Львів, 1928, кн. V, стор. 36—37; — кн. VI, стор. 126—132.

Кедровський, В.: 1917 рік. „Свобода”. Джерзи Ситі (З. Д. Америки), 1928, Ч. 3.

Кедровський, Володимир: 3 часів розвалу. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, 1929, кн. VII/VIII, стор. 616—624.

Дотичити діяльності Ген. Секретаря Військ. Діл — Порша.

Кедровський, Володимир: Мотовилівський бій (Пам'яті Федора Черника та Миколи Загавича) „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, 1928, кн. XII, стор. 321—324.

К-ий, Б.: 3 під ринви на дощ. Календар „Червоної Калини” на 1925 р. Львів, 1924, стор. 131—134.

Спомини з большевицького і польського полону.

К-к: Встановлення радвлади на півночі Полтавщини. Спогади селян с. Надєжди, червоних партизан 1918—1921 р. „Вісти”. Харків, 1927, Ч. 256.

К-к, Р.: Уличні бої у Києві*). „Український Скиталець”. Ліберець, 1921, Ч. 6—10.

Козак, Маріян: Гетьман Павло і його рід (Історично-біографічний нарис) „Поступ”, Львів, 1929, Ч. 5, стор. 159—168.

Козельський, Б. В.: Шлях зрадництва і авантур. (Петлюрівське повстанство). Переклала К. Сенік. (Харків) 1927, 8°, 147 стор. Державне Видавництво України. (Далі буде).

*) Ці спомини перепечатані в брошурі „За золоті верхні Київ”, видавці „Червоною Каліною” в 1922 р.

ТІ ЩО ВІДІЙШЛИ...

Дня 5. червня 1926 р. помер на чеській клініці в Празі четар У.Г.А.

Д-р. Станіслав Солтис

Небіщик народився 1890 р. в Купчі, повіт Камінка Струмилова. Після покінчення польської гімназії в Золочеві зложив тамже 1913. р. іспит зрілості й записався на правничий виділ львівського університету. В часі світової війни воював Покійник в рядах б. австр. 22. полку стрільців (краєвої оборони) двома наворотами на італійському бовищі, де був важко ранений 1916. р.

Листопадовий зрив застав його на відпустці в рідних сторонах. Вступивши з першого дня до Народньої Української Армії, покійний четар Солтис з питомою собі бадьорістю взявся за організацію військових частин у Буську. Придільений відтак до І. Галицького Корпусу, перейшов він з Українською Галицькою Армією весь кривавий шлях зпід Львова аж до Київ,а, приймав участь у всіх її невдачах і подвигах та переніс усі жахливі страждання до тифу включно. Після обеззброєння знеможених останків У. Г. А. в травні 1920 р. опинився чет. Солтис в таборі в Тухолі. Звідти втік він у жовтні 1920 р. до Чехословащини та найшов приют в українському таборі в Ліберці, а згодом в Йозефові. Осіню 1921 р. виїхав до Праги, на покінчення перерваних війною студій. В травні 1926 р. досягнув покійник на чеському Карловому Університеті в Празі ступінь доктора прав, а два тижні опісля злюща шлункова недуга, яка від довшого часу нищила його, воєнними невгодами та скитальчим лихоліттям ослаблене тіло, нагальним вибухом перетяла скоропостижно нитку його трудячого життя.

З покійником зійшов у могилу тихий, щирий і многонадійний народній працівник, людина аразкових громадянських і рідких особистих чеснот.

Вже в гімназії заявляв він сміливо завсігди й всюди свою приналежність до українського народу, хоч це наражувало його, як римокатолика, на великі прикросоти та переслідування збоку польських учителів. Як студент університету брав він діяльну участь в українському громадському життю Золочівщини, а в часі визвольної боротьби віддався всеціло й беззастережно на службу своєму многострадальному народові, в якого воскресення вірив непохитно до послідного віддиху.

Др. Ст. Солтис чет. У.Г.А.
† 5. VI. 1926 р.

Від Редакції „Червоної Калини“

На порозі нового року Редакція „Червоної Калини“ хоче поділитися з Шановними Читачами кількома увагами про діяльність видавництва за минулий рік і на майбутнє.

І так: Минулого року Видавничий Кооператив „Червона Калина“ звернула всю свою увагу на приднання нових членів та збільшення кількості сталих відбірців наших видань, щоби таким чином закріпити певні основи під розбудову Видавництва, зокрема устійнити та піднести висоту накладу книжки. Станання ці не були даремні, а осяги виявились надсподівані. Число членів за минулий рік майже подвоїлося, а в останніх місяцях ще помітніше зростало. Наслідки ясні: зацікавлення книжкою та попит на неї більшає. Це явище таке небувало у нас, а таке відрядне, каже передбачувати, що черговий рік ще буде щасливіший.

Зі зростом сталих покупців наших видань та з приростом нових членів збільшилася очевидячки і видавничая діяльність „Червоної Калини“ в порівнянні з попередніми роками. Минулого року випущено крім Календаря - Альманаху „Червоної Калини“ та малих календариків, яких наклад вповні розійшовся на протяві одного місяця, ще тринадцять книжок, а саме: Купчинського ч. II. трильогії „Перед навалю“, Дудка ч. II. і III. „Квіти і кров“ і „На Згарищах“, Шкрумеляка „Чета Крилатих“, Лопушанського „Перемога“

(в двох томах), Брилинського „Хресний Вогонь“, Богдана Лепкого „Зірка“ та Спомини Шухевича в п'ятьох томах. Коли порівняємо кількість випусків за 1927 і 1928 рр., то виявиться наглядно, що число їх подвоїлося, а то й потроїлося — значить, з приростом членів та відбірців зростає і запотребування на книжку й поширюється тим самим діяльність Видавництва.

На черговий 1930 р. призначило Видавництво „Червона Калина“ до випуску: „Спомини“ през. Масарика, поважну книгу понад 30 аркушів друку великого формату, продовження „Споминів“ генерала Петрова (три до чотири томи), третій том повісти Купчинського „Вилітали Орли“ (яка задля недуги автора не могла вийти минулого року, так як було заповідано) та Богдана Лепкого „Історію України в оповіданнях“, багато ілюстровану. Поза цим вже готовим пляном на 1930 р. Редакція „Червоної Калини“ веде переговори з поодинокими авторами відносно видання їх творів. Готується декілька споминів та повістей. Крім цього один з наших музиків працює над великим співаником, так дуже потрібним для наших хорів і для кожної української хати. Для піддержання сталого зв'язку з нашими читачами та систематичного збирання історичних матеріалів будемо продовжувати видавання і періодичного журналу „Літопис Червоної Калини“.

При цій нагоді просимо Шановних Авторів надсилати нам свої праці до друку, а всіх Читачів та Прихильників нашого Видавництва приднувати нам співробітників, членів і передплатників та надсилати матеріали і світлини.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 1. / Січень 1930.

*

З М І С Т

	Стор.		Стор.
Різдвяний спомин		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Кривенькому й Крогульцеві на коляду — Б. Л.	2	Пор. Аріо	16
В чотирикутнику смерті		Від Видавництва „Червона Калина“	18
Передріздвяні спомини з 1919 р. — Л. Л.	3	Маруся Соколовська	
Між Білою Церквою і Мотовилівкою		(Спомин — Василь Бачинський, 6. сот. У.Г.А.	19
А. Крезуб	5	Матеріали і документи	
Трупи в дротяних засіках		З останніх днів Австрії	19
(Уривок зі споминів мадярського старшини Геца		Рефлексії на „Спомини“ Д-ра С. Шухевича	
Герцега про побут в Перемислі в жовтні 1914 р.	9	Р. С.	20
Отаманщина		Бібліографія	
полк. Михайло Середа	10	Спис жерел до історії української визвольної вій-	
Україна XVIII ст. в очах чужинця	13	ни 1914—1921 р. Продовження — А. К.	22
Із настроїв — Н. М.	14	Ті що відійшли	23
З діяльності Тов. Охорони Воєнних Могил		Від Редакції „Червоної Калини“	24
Як вибудовано пам'ятник поляглим у Рогатині	15		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василіяні у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

Львів, вул. Зіморовича ч. 20-22.

(дім власний)

телефони 94. 21-16.

доставляе ріль-
никам через

ПОВІТОВІ СОЮЗИ І МІСЦЕВІ КООПЕРАТИВИ
Штучні навози, рільничі машини і знаряддя. Ори-
гінальні стирійські коси і серпи з охор. маркою
»ЦЕНТРОСОЮЗ«
МИЛО з власної кооп. фабрики ЦЕНТРОСОЮЗА
Купуйте лише у ваших кооперативах.

СТОМАТОЛОГ-ДЕНТИСТ

Др. СТЕПАН ДМОХОВСЬКИЙ Львів, Сикстуська 35.

Прецизійна техніка дентистична. Порцеля-
нові корони. Апарат Рентгена.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„КРАЄВИЙ СОЮЗ КРЕДИТОВИЙ“

у Львові, Ринок ч. 10

Число телефону: 433.

Конто Почт. Щадниці ч.: 143.467.

як Центральна Каса українських
кооператив приймає вкладки ощад-
ности, забезпечує їх у твердій валюті
та поміщує у наших кооперативах,

щоби піднести господарський розвій українського народу

ОДИНОКЕ УКРАЇНСЬКЕ
ТОВАРИСТВО ОБЕЗПЕЧЕНЬ
НА ЖИТТЯ І РЕНТИ

„КАРПАТІЯ“

у Львові, Руська 18.

переводить під найкори-
снішими услівями і до-
гідними комбінаціями вся-
кого рода життєві забезпе-
чення.

Кожний український гро-
мадянин, що дбає про
свою будучність та бу-
дучність своєї родини, о-
безпечує своє життя та
життя своїх родин ви-
ключно в Товаристві

„КАРПАТІЯ“

Львів, вул. Руська 18.

Інформації уділяє Централь
і її провінціональні заступ-
ства

Накладом РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ вийшов і є в продажі „КАЛЕНДАРЕЦЬ УКР. КООПЕРАТОРА“ НА 1930 РІК

200 стор. друку, в м'якій, полотняній з позолоченням оправі, ціна 1'80 зл. без пересилки. Пере-
сылка 30 гр., поручена 75 гр. — При більших замовленнях відповідний опуст.

На зміст його приходять: Пісня кооператорів, особисті дані, скорочений календарець, постійний календар, термінар чин-
ностей на кожний день і місяць, гроші всяких держав і їх рівновартість у зл. п., думки про добробут, таблиці до обчислю-
вання відсотків, міри та ваги та їх заміна одних на другі, поштові, телеграфічні та залізничні приписи, обчислення обемів,
про ощадність, правні приписи, як: промислове право, час торгу, промисловий, оборотовий та доходний податок, стем-
плеві приписи, пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок хвороби і безробіття, банкове право та кредитові кооп-
еративи, векслі, буднелльні приписи, права української мови в Польщі Права та обовязки кооператив, зберігання товарів,
головні відомости зі статистики та економічної географії України. Вільні сторінки на записки.

Набувати: „Ревізійний Союз Українських Кооператив“ — Львів, вул. Словацького ч. 14,
у всіх Повітових Союзах Кооператив та Українських книгарнях.

КАЛИНА ПАПЕРЦІ ДО КУРЕННЯ

з одинокої укр. кооперативної фабрики туток і паперців „БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі

Курить тільки паперці „КАЛИНА“!

Домагайтесь паперців „КАЛИНА“ по всіх трафіках та кооперативах!

Попирайте рідний промисл, бо в розбудові рідного промислу наша будучність!

НАШИМ ЗАВДАННЯМ

є скріплення хліборобського промислу, як основи народного промислу.

Основуйте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої фахової централі

„МАСЛОСОЮЗУ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку.

Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяємо безплатно / Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолідніше.

По інформації звертатися під адресою:

„МАСЛОСОЮЗ“ ЛЬВІВ, вул. КОСТЮШКА 1 а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 45-86, 59-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ.“

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

АКЦІЙНА СПІЛКА

ЛЬВІВ, вул. СЛОВАЦЬКОГО 14.

Телефон ч. 5-82, 52-92 і 75-32.

Телеграфічна адреса: ЗЕМЛЕБАНК—ЛЬВІВ.

Кonto в П. К. О. ч. 149.000.

Жирове konto в Банку Польським у Львові,
Акційний капітал Зл. 5.000.000. Власна каменця.

ПОЛАГОДЖУЄ всі банкові чинности.

ПЕРЕВОДИТЬ перекази заграницю —
до всіх місцевостей світа.

ПЕРЕВОДИТЬ інкасо у всіх місцевостях
краю й заграниці.

ПРИЙМАЄ та виплачує вкладки в золотих і дорях.

КУПУЄ й ПРОДАЄ цінні папери, девізи,
валюти по курсі дня — на найдодігніщих умовинах.

У всіх краях Європи й Америки власні
кореспонденти.

При письменних запитах долучити поштовий
значок за 0'50 гр.

Товариство Взаїмник Обезпечень

Кооперативний Банк

„ДНІСТЕР“ У ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУСЬКА Ч. 20.

Обезпечує в долярах і золотих:

1. Від вогню будинки, хатні й господарські движимости, худобу, пашу й збіжжа, товари і т. п.
2. Від крадіжки готівку, вартісні папери, дорожочінности, хатню обстанову, товари, склади, як також від рабунку при переносенню готівки.

Уділяє позички векслеві і гіпотечні, зачети на підклад акцій і т. п. — Приймає під найкориснішими умовинами вкладки в краєвій і заграничній валюті. — Переводить купно й продаж всякого рода цінних паперів. — Переводить торговельні операції. — Приймає вплати на рахунок третих осіб. — Поширає діяльність других кооператив.

Адреса для телеграм: „ДНІСТЕР“, Львів.

Телефон 5-47.

Телефон 89-59.

Інформації в справі обезпечування й позичок уділюють агенції „Дністра“

Кожда українська господиня

повинна тямити, що всі потрібні припаси на свята може закупити тільки в найстаршій українській кооперативі

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

яка продає від 1883 р. в своїх 24 склепах по більших містах споживчі і колоніяльні товари та вина.

ЛИТОПИСЬ

ЧЕРНОГО КАЛИНИ

1 9 3 0

З НОВИМ 1930 РОКОМ ВІДКРИТТЯ ПЕРЕДПЛАТИ НА „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
Піврічна » 7.— »
Квартальна « 3.50 »
для членів «Червоної Калини» 3.— »
ціна поодинокого числа 1.20 »
Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати «Літопис Червоної Калини»:
В Сполучених Держ. Північної Америки
The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa, USA.
В Румунії
Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III

НАЙКРАЩИЙ ДАРУНОК НА СВЯТА! ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52 1.20 « 60 «
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слога. Поезії 90 « 45 «
От так собі. Мініатюри стор. 129. 1.50 « 75 «
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32 60 « 30 «
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24 50 « 25 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 «
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський: Заметіль. Трилогія зі стрілецького життя.
I. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
II. Перед навалюю. Сторін 192 . . 4.— « 2.— «

Федір Дутко: В Заграві. — Трилогія з визвольних змагань на Україні
I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— «
III. На Згарищах 4.— « 2.— «
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції.
I. Частина. Сторін 180 3.50 « 1.75 «
II. Частина. Сторін. 180 3.50 « 1.75 «
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку . 5.— « 2.50 «
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УАГ. на підставі записок та власних переживань)
I. Частина 4.— « 2.— «
II. Частина 4.— « 2.— «
III. Частина 4.— « 2.— «
IV. Частина 4.— « 2.— «
V. Частина 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 3.50 « 1.75 «
Володимир Лопушанський: Перемога. — повість з визвольної війни.
I. Частина 3.— « 1.50 «
II. Частина 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Воєнні нариси 3.50 « 1.75 «
Календарик-термінар зі стемплевими приписами 90 « 45 «
Кишенковий календарик 30 « 15 «

НОВОСТИ!

Появилися накладом «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»

Богдан Лепкий:

„**ЗІРКА**“ (повість з повоєнного життя). Це найновіший твір автора історичної трилогії «Мазепа» — написана легко й цікаво, призначена для найширших кругів читачів, подібно як і повість «Сотниківна», якої наклад вже давно вичерпаний.

Федір Дутко:

„**НА ЗГАРИЩАХ**“ Продовження трилогії «В Заграві», дві перші частини цього роману «Чорторий» та «Квіти і кров». Третій том, а саме «НА ЗГАРИЩАХ» це справжня літературна рідкість. Незвичайно цікавий зміст, викінченість та щира безпосередність надають цій повісти багато примани та мусять прикувати увагу і найвибагливішого читача.

М. Брилинський:

„**ХРЕСНИЙ ВОГОНЬ**“ Ці воєнні нариси написані автором, що брав участь у численних походах та боях світової і визвольної війни, мають крім історичної своєї вартости ще й вартість літературну, з окрема дуже цікавий спосіб змальовання всіх цих подій у формі коротких оповідань, що вяжуться в одну цілість, охоплюючи довгий протяг часу великої хуртовини 1919—1920 року.

НОВОСТИ!

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 2. *

Л Ю Т Е Н Ь

* 1930

О. Олесь

У Львові

*І ось я знову серед них —
Братів і сестер дорогих...
Я бачу усміхи, вітання,
Я чую стиски теплих рук,
Мов нагороду за вигнання,
За океани сліз і мук.*

*Чогож так боляче мені
В ці незабутні, свіжі дні?
Що знов нестиму хрест вигнання?
Що знов терпітиму?! О, ні..
Що може зустріч це остання
У другій рідній стороні.*

О. Олесь

О. Олесь у Львові

Олесь — поет вигнанець загостив на короткий по-бут до Львова. І припала честь Львову повитати поета скитальця, що вже одинацять літ коротає невідрадне життя на еміграції в Празі, бодай скромним Літературним Вечером улаштованим гуртом молодших письменників, що обідналися при Червоній Калині під прапором «А ми тую червону калину підніmemo».

Невибагливий був цей Вечір, та щирий і невимушений. Без гучної виставности, без гомінкого шуму уявляв собою скоріше більші сходи великої львівської рідні, як концерт. Це був вечір ніби одної громади, що прийшла привітати в ці невідрадні часи свого найкращого сина — співця краси й сили, та недолі Батьківщини. Приявне на тому вечері львівське громадянство віддавало в особі Олесь шану та співчуття також і тим скитальцям, що караються на вигнанні і тим братам, що за велику Ідею караються там за Збручем на рідній несвоїй землі і на далеких льодяних Соловецьких Островах... Виповнена по береги сяля Лисенка вечером 20 грудня була виявом не лиш великої шани для Олесь та зазбручанських братів, але й виявом одної думки та почувань.

На Літературний Вечір Червоної Калини зложилися твори молодих письменників О. Бабія, Софронова Левицького, Матієва Мельника, Меріяма, Шкрумеляка та композиторів Барвінського й Нижанківського. Вступне слово про наш найновіший літ. дорібок та його напрямні виголосив Коструба, потім чергувались рецитації і музично вокальні продукції. Рецитували п. Фіголь, пп. Левицька і Шкварківна. Завдяки їхньому декламаторському хистові виголошені твори, вирізьблені умілим словом, набірали повноти і сили, а не одна фраза, яка затрачується в устах звичайного

читача, виступила тут могутнім і фінезійним акордом.

Окрім творів згаданих письменників були відрецитовані й найновіші поезії Олесь, що зірвали сялю до громових, невмовкаючих оплесків. Прикінці першої частини програми О. Бабій привітав Дорогого Гостя в імені молодих письменників з побажаннями якнайскоріше пережити важке лихоліття та побачити щасливою і вільною Батьківщину, за яку стільки пролилось крові, терпіння і сльоз. Олесь щирим стисненням руки подякував бесідникові. Ця подяка мовчки, повна зворушення — викликала на очах Гостя сльози; в цей мент заблестіли вони також і не в одному оці на салі.

Годиться наприкінці згадати і про музичну частину. Наша надія — один з молодших наших композиторів О. Нижанківський дав себе пізнати львівській громаді не лиш як надійний творець-композитор, але і як мистець п'яніст. Його точка являлася дійсно насолодою і для слухачів знавців і для тих принагідних, що більше відчувають, як розуміють.

Відома наша співачка О. Приймова проспівала народні пісні гарм. Людкевича та композиції Нижанківського. Зокрема пісня «Засумуй трембіто» Нижанківського до слів Купчинського зробила на всіх помітне враження, а сяля невмовкала довго-довго від оплесків.

По концерті відбулася скромна перекуса в гурті близьких знайомих та приятелів Гостя в сялях Гостиниці, що протягнулася аж поза північ.

О. Олесь лиш декілька днів остане ще у Львові. Опісля вертає знову в Прагу.

Щиро бажаємо, йому, щоб дні його скитання як найскорше скінчилися і щоб знову він міг заспівати «Яка краса відродження країни...»

В чотирирокут- нику смерти

(Докінчення)

Про нашого нового «союзника» Денікіна, ми так якби не знали. Денікінців ніде не було видно. Тільки з Одеси приїхало було декількох т. зв. фельчерів і вони заступали наших лікарів, які вже були похорувались. Поза тим приплентався часом якийсь Денікінець зі стації, але почувавчи себе в районі Галичан доволі ніяково, щезав скоріше як прийшов. Одного разу в якомусь шиночку денікінський сотник висловився в прихвности стрільців зневажливо про Україну. Стрільці зголосили про це нашій жандармерії і ця заарештувавши цього старшину, всипала йому за кару 25 шамполів. Всі думали, що денікінське командування наробить з цього приводу багато галасу. Але воно прийняло це покарання до відома, та ще признало слухність нашій жандармерії, а якийсь денікінський полковник добавив: «Добре йому так с... с..., нехай не провокує...» З Денікінцями вже але діялося і було помітно, що вони з дня на день котяться вниз. Тому обходились з Галичанами, як зі збитим яйцем. По злучі з Денікіном Галицька Армія змінила назву на «Українська Галицька Армія» і вже цією зміною зазначували Галичане всюди свою національну окремішність. Українські прапори острентаційно повівали на командах УГА., мали на залізничних двірцях, та на інших установах УГА, в районі розташування, а Галичане старалися на кожному кроці, виявити зверхні форми української державности і це впадало зразу в очі. Це бачили і Денікінці і чужинці, які випадково заблудили тоді в ославленій «Чотирирокутник смерти». Одного разу зіїхав до Винниці, де був постій Нач. Команди УАГ., англійська військова місія, що сиділа тоді в Одесі при денікінським штабі. В честь цієї місії відбулася спільна вечора. По тостах грала, як звичайно музика, гимни. А що господарями були Денікінці і вони казали, що грати. І так по першому тості заграла музика англійський гимн для Англіїців, по другім «Ще не вмерла», для Галичан, а як прийшло по третім грати Денікінцям, то не знала що і заграла ... гусарську модну тоді пісню «Оружем на сонці сверкая». Це найкраще свідчить, за кого себе мали тоді Денікінці.

Останні дні грудня проходили під знаком загального денікінського відвороту. В сусідстві Браїлова свобідно господарював отаман повстанців Шепель, а в Винниці та Жмеринці серед Денікінців почалася метушня. Вночі не втихало від перестрелки. Денікінські частини на очах розлітались, пішла деморалізація, яку рідко за віями доводилось бачити. Навіть старшини, і то вищі, не соромились грабіжів. Я сам мав нагоду бачити, як наш стрілець арештував поливника, вже старшого

На Одесу (Рис. І. Іванович).

віком, який розбивав вагони та виносив цукор. Він просився і плакав, коли його приведено до команди двірця. Казав, що має жінку й діти, — що все розлітається, а він не буде мати на далі з чого жити.

Річ ясна, що весь лад на залізницях і по містах вдержували тоді тільки рештки галицької жандармерії.

Десять при кінці грудня ми побачили в Браїлові галицькі частини з I-го корпусу УГА., який держав фронт проти большевиків на півночі. Це був 1-ий кінний полк під командою сот. Геніга. Він чвалом пригнав аж з під Калинівки, зробивши за нецілу добу понад 150 км. і то зимою в морози та сніги, коли так важко рухатися кінноті. Це був дійсно рекордовий марш кінноти, та була це заразом і познака, що навала большевицька — вже за плечима.

В кілька днів потім дістали і ми наказ виїхати на полудне, в сторону Одеси.

Рештки колись славної Бригади УСС, стягалися з тифозних барлогів, щоб знову пускатися кудись далі у невідоме. Кожний зривався серед горячки і благав, щоб не оставляти його — всі хотіли до останку бути вкупі.

І знову клялися на вози слабосилі стрільці як оселедці і знову плентались за возами тіми. Обози і обози — лиш де-не-де гурток піших. Тільки вагітно тягнулись по замерзлій груді гармати, зловіщо подзвонюючи крицею.

При відході з Браїлова пішли стрільці на цвинтар, розпрачатися з могилками дорогих товаришів зброї. Сумна і важка картина. Кожний подумав: вам може і краще, скінчилися вже муки...

Високий дубовий хрест підняли стрільці на браїлівським цвинтарі. Хрест цей витягнувши раменами вказував кудись на дві хресні дороги, якими проходили сини галицької землі.

„Віденський Курінь“ і його переїзд до Галичини

Написав Антін Кравс, ген. чет.

Стара і могутча колись габсбурзька монархія розпалася. У Відні, столиці держави, закипіло немов у казані. В першому місяці розвалу Австрії і ліквідації фронтів Відень став похожий на великий воєнний табор.

З усіх побоевищ, а особливо з австрійсько-італійського назіждалося туди стільки різних військових частин, що військові команди просто не були в силі дати собі з ними ради.

Особливо на віденських двірцях у ті памятни падолистіві дні 1918 р. панувала метушня і хаос, який тяжко описати. Тисячі людей приїжджало, тисячі відїжджало або шукало нагоди чимскоріше відїхати до мів... Біля потягів стиск, гамір, крики, лайка на всіх мовах австрійського Вавилону. Тут щойно національні антагонізми, яким в армії клав хоч сяку таку таму авторитет начальства, бухнули на верх у цілій своїй повноті.

Прибуваючі у Відень транспорти розбивались на групи по національностям, а не, як досі, по родам зброї, чи приналежності до даного полку. Зникли зі старшинських і вояцьких шапок австрійські «розети», а на їх місце появились національні стрічки і відзнаки.

Тому, що такої маси люда, яка небаром назбиралась у Відні, неможливо було негайно відправити далше ізза браку локомотив і вагонів, військова влада по розміщувала поодинокі національні групи по бараках як у Відні так і в околиці Відня. Тут перетомлені боями, походами і тяжкими переживаннями вояки мали змогу принайменше якийсь час відпочати і прийти, так сказатиб, до себе.

Українцям, воякам зі Східної Галичини, призначено бараки в Ляербургу (в X. окрузі міста), ті самі, в яких давніше містилася станиця Українських Січових Стрільців. Ці бараки були муровані і в тому часі находилися в доволі доброму стані. Так само і їх внутрішнє урядження не давало причин до нарікань. Після приділення Українцям тих бараків була полагоджена одна з найбільш пекучих під цю хвилину справ.

Старшини і стрільці були вдоволені, що по всіх скитаннях по альпейських вертепах і напів звірячому животінню по кам'яних кавернах, після знесильючих фізично і морально переживань під обстрілом ворожих гармат і літаків знайшли тихий куточок, в якому могли пожити як люде. Ту кожний з них найшов спокій, потрібний на успокоєння натягнутих нервів. Цей спокій одначе не був і не міг бути повний. Всякому було відомо, що у батьківщині, яка після шести сот літ неволі скинула зі себе пута чужого панування і проголосилась самостійною, від нікого незалежною суверенною республікою, ведеться тяжка боротьба, якої вислід був невідомий, а від якої залежала будучність воскреслої батьківщини.

З одного боку ентузіязм для своєї національної держави, радість з національного визволення, з другого деякий неспокій за розвиток подій на фронті мішались, переливались в душах тих людей, струджених боями за чужу державу. В душі кожного росла жажда

чимнебудь причинитися до побіди своєї армії, до закріплення своєї самостійної української держави.

Ці гарячі патріотичні почування, ця глибока любов своєї батьківщини, які в Українців пробиваються з особливою силою, зродили думку, щоби zorganizувати у Відні повернувшись з італійського фронту старшин і стрільців у військову частину і вислати її на підмогу Українській Галицькій Армії. За переведення цієї думки в життя взявся поручник бувшого австрійського 55-го полку піхоти Софрон Шебець*, людина енергійна і запопадлива, заходам якої в найбільшій мірі треба приписати, що ця думка не осталася думкою, а перемінилась небаром в діло.

В розмірно короткому часі поставлено курінь піхоти в силі 20 старшин і 500 стрільців. Цей курінь складався з трьох сотень піхоти і одної сотні скорострільів. Кожна піхотна сотня числила 4 старшин і приблизно по 110—120 стрільців. Скорострільнаж сотня мала 2 старшин і 60 стрільців.

Команду над курінем доручено поручникові Шебецьві. Його адютантом став четар Трач, рівнож з бувшого австрійського 55-го полку піхоти. Наскільки тепер пригадую собі, то першою сотнею в цьому куріні командував поручник Антін Тарнавський, а другою четар Дрогомирецький. Командантом сотні скорострільів був четар Константин Гинилевич. Назвища команданта 3-тої сотні не могу собі пригадати.

Побіч того формовано також батерії, над якими команду обняв отаман, пізніший підполковник УГА Осип Папп де Яноші, з походження Мадяр.

Що торкається узброєння куріня, то піхотні сотні одержали кріси і набої, але сотні скорострільів і батеріям, а зглядно обслузі при батеріях прийшлося їхати до Галичини голїруч. На це, що сотня скорострільів і батерії виїхали з Відня без зброї, склалось дві причини. По перше справних гармат і скорострільів у Відні годі було роздобути, по друге їх і так не вдалось було перевезти через чужу територію. В кожному випадку відїстано для тих відділів все, що можливе, а передовсім нові однострої, черевики і всяке інше знаряддя.

Біля 15 падолиста відділи готові були до відїзду. Та відїхати під цей час транспортові з Відня не було так легкою річчю. Залізниця була перетяжена перевозом передовсім італійців, Сербів, Мадярів, Поляків, себто вояків тих націй, які мали свої держави і за якими було кому упімнутися перед австрійською владою. Тих, розуміється, Австрійці відправляли в першу чергу. Звичайно потяги, що відвозили вояків вище згаданих націй, більше в Австрію не вертали, їх задержували дотичні держави для свого вжитку, а це ще більше утруднювало виїзд з Відня.

* Софрон Шебець був при кінці 1918 р. іменований сотником УГА (Вістник СВС. ч. 15. з дня 31 січня 1919 р.) і під той час належав до Групи Південь. Опісля був командантом Групи Лютовиска. В травні перейшов з Гірською Бригадою до Чехословаччини, звідкіля виїхав до УГА на Наддніпрянщину. Там помер осінь 1919 р. на тиф. — *Ред.*

Щойно по довгих заходах і біганинах по різних австрійських військових командах і установах вдалося вкінці кінців роздобути один потяг і для Українців. Не гаючи часу посаджено в нього піхотні сотні і гарматчиків. Транспорт був готовий. Дня 20 падолиста о год. 5:45 по пол. виїхав «віденський курінь» з полудневого двірця в напрямі на Брук над Літавою.

З серцем повним бодрости і ентузіязму та з піснею «Ще не вмерла Україна», виїжджали стрільці і старшини до батьківщини, якій вони в тій хвилі були так потрібні. Не місце тут описувати ті глибоко зворушуючі переживання, це почуття радости і надії, що в тій хвилині пронизували душу. — Іх може зрозуміти тільки той, хто сам був учасником цього «ісходу» кількатися скитальців по чужині до рідної землі.

О год. 7 і пів прибув транспорт до Брук, де видано йому теплу вечеру. По вечері рушив потяг даліше. Над ранком транспорт найшовся вже на малярській території. На стації Бангіда видано куріневі снідання. Після полудня потяг заїхав на стацію Ферець-варош, де Мадяри перевели основний трус транспорту. Старшина, який кермував провіркою, показався однак дуже вирозумілим і з потягу не забрано нічого. Ще раз перевели Мадяри в транспорті трус на стації Кебаля¹⁾. При цьому трус старшин оставлено в супокою, а перетрушено тільки речі стрільців. Тим разом дуже багато допомгла інтервенція отамана Паппа, команданта транспорту. Йому, як Мадярові і бувшому малярському старшині вдалося без труду зробити це, що його земляки оставили курінь в мирі і навіть на заховану зброю гляділи крізь пальці.

Цей ночі потиснув порядний мороз і куріневі прийшлося мерзнути в неотоплених вагонах і треба було грітися потіхою, що ще два-три дні, а це все скінчиться.

Дня 22 падолиста транспорт переїхав через Гетвань і під вечір прибув до Міскольча. Тут трапився куріневі неприємний інцидент. Біля 6-тої години вечером, саме коли курінь прибув на згадану стацію, заїхав туди також транспорт і малярських вояків, які вертали, здається, з Наддніпрянщини. В переїзді через Галичину, а саме в Стрию, цей малярський транспорт розброїла українська війська влада так основно, що кожному з вояків осталося тільки це, що на йому. Висівши з вагонів в Міскольчі Мадяри розуміється вийти дізналися, що тут задержався український транспорт і постановили на ньому пімститися за Стрий. Счинилась страшна буча, малярські вояки кинулися на Українців і на український потяг з метою відібрати як зброю так і все інше, що курінь віз зі собою. Тільки завдяки енергії команданта стації і урядник в удалося розлючених Мадярів дещо успокоїти і повездержати від бійки. Курінь негайно знову всів у вагони і чим скорше відїхав з Міскольча. В цій суматосі ранили Мадяри кількох стрільців, кількох ограбили, але на загал інцидент скінчився без значніших шкід.

На другий день, то є дня 23 падолиста рано, курінь приїхав в Шаторай-Уйгель. Там мали транспортів видати снідання. Та склалось інакше; команда стації не тільки не видапа його, а навпаки відібрала куріневі полеву кухню і частину харчів (муку і мармо-

ляду). Може бути, що це зарядження стояло в звязку з інцидентом в Міскольчі і мало на цілі відплатитись за Стрий. Це очевидно тільки здогад, бо про причину свого поступку Мадяри нікого не інформували. По полудні транспорт прибув до Чопу²⁾. В тьму часі в околицях Чопу потвершилися були большевицькі банди, які нападали на переїзджаючі туди транспортів. Щоб не наражатись на цю непотрібну небезпеку, курінь в Чопі задержався лиш зовсім коротко і під вечір прибув до Батю³⁾. На превелике наше здивування в Батю панував взірцевий порядок, хоч і в тамошніх околицях в тому часі не було дуже спокійно. Перед відїздом в дальшу дорогу начальник стації Батю зробив командантові транспорту от. Паппові пропозицію додати транспортів аж до галицької границі малярську охорону. Ця пропозиція була дуже доцільна, бо, як вже було згадано, в тих околицях крутилось чимало більших і менших збройних банд, які промишляли тим, що грабили переїзджаючі потяги. Курінь вправді був також узброєний і тими крісами, які були в нього, міг відбивати напади одноі чи другоі банди, але ужиття зброї на чужій території, навіть проти бандитів, могло створити претекст, який Мадяри моглиб використати, щоб курінь розброїти. Пропозиція начальника стації Батю супроти того була незвичайно на часі і за неї треба було йому тільки подякувати.

Охоронний малярський відділ, якого командантом був поручник Стефан Баєр (з Мункачева), забрав зі собою кілька скорострільів.

По цілонічній їзді досвіта 24 падолиста транспорт опинився на галицько-малярській границі. Малярська охорона вернула найблизчим потягом до Батю, а курінь поїхав даліше в напрямі Стрия, куди прибув о год. 9-тій рано.

На стації в Стрию в імені полковника Коссака привітав віденських добровольців тодішний командант міста отаман Котович.

Більшість стрільців віденського куріня одержала сейчас кількатися відпустки для побачення з ріднею. Це не був вправді відповідний час для давання відпусток, але команда куріня мусіла узгляднити це, що курінь складався по більшій часті з людей, які роками не бачилися зі своїми близькими і цілими місяцями перебували в стрілецьких ровах серед страшних нераз відносин. Відмова у відпустках, з того здавала собі команда куріня справу, могла була штовхнути стрільців до дезерції, тому краще було дати стрільцям можливість легально заглянути на якийсь час домів і там пару днів відпочати фізично і морально. І в честь стрільців треба сказати, що вони не посоромили свой го куріня і в означений день всі явилися в йому як один.

Пушкарі (артилеристи), тому що на фронті був великий брак артиерійської обслуги, навіть і цієї короткої відпустки не одержали, а негайно рушили під Львів.

Дальша судьба віденського куріня мені невідома. Про те, чи він остався і опісля в такому складі, в якому прийшов з Австрії, чи його розділено поміж інші частини, моглиб певно дещо сказати його старшини.

¹⁾ Містечко біля Будапешту. — *Ред.*

²⁾ Тепер під Чехословаччиною. — *Ред.*

³⁾ На шляху Чоп - Мункачів. — *Ред.*

Отаманщина

Написав Михайло Серета, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Шепель в однострою Української Галицької Армії на передодні виступу на Винницю за оперативною працею.

II

Отаман Шепель

Червоноармійці прозивали Шепеля „Ванькою-встанькою“. В Росії такі ляльки — Ваньки-встаньки — продавано у Тройце — Сергієвській Лаврі. Цікава лялька: яким кінцем або боком не поклади її на тверде місце, вона зараз схопиться на ноги.

Деякі раз радянська преса подавала до відома, що „банди“ Шепеля ліквідовані наважше, а самого Шепеля перевезено до Москви. Минав тиждень, другий, коли це у Винниці, або в Проскуріві, або в іншому місті, населення читало заяви Шепеля, які хтось у ночі розкидав на улицах:

— Цього числа я повернув з відпуску і приступив до виконання своїх обов'язків.

Отаман Шепель

У місяці квітні 1921-го року С. В. Петлюра сказав:

— Аби я мав під рукою 3—4 отаманів таких, як Шепель, певно, що в осені булиби всі ми дома.

Така була слава про отамана Шепеля. А сам він був непоказний, худорлявий, низенького росту, з блідим, сухим обличчям, на якому сторчав зовсім не гармонійно великий ніс. Мав вигляд хлопця 16—17 років; вигляд зовсім не бойовий, проте доладний в справах конспірації та агентурної праці. На весні 1919 року повстанчий відділ і сам отаман Шепель, завдяки провокації, були забрані більшовиками до полону. Підчас внесення полонених до списків, старший вартовий, скинувши оком на сухорляву хлоп'ячу постать Шепеля, суворо гукнув до нього:

— А тебе чого здець нужно, малець! Пашол вон отсюда, дурак!

І схопивши його за комірць, випхнув отамана за двері.

В літі 1921. року Шепель з Паньковецьким Іваном переходили Збруч, прямуючи до Літина, в районі

якого мали підняти повстання. За паузою і в кишнях мали вони дешевенький крам — нитки, голки панчошки; — самі удавали зі себе звичайних дрібних контрабандистів. Перейшли Збруч і, на тобі, де не візьмись, суне на них червоноармієць.

— Стой! Ваші документи?

Шепель липнув очима раз-другий то на червоноармійця то на Паньковецького, почував потилицю, почував ще десь понизче, а потім як заголосить, ніби баба по покійнику, як накидеться на Паньковецького:

— Он-бач! Мама казала, щоби взяли документи. Ой, що будемо робити, як спасти нам крам!

— Не спасьош брат! — звеселився червоноармієць, почувши про крам: — Давай сюда крам. Можеш, сопляк, уходить себе по добру і здорову. А ти, брат, того... подозрітельний, — звернувся він до Паньковецького: — Пойдьом со мной в караулку.

На весні 1920. року Шепель замислив похід на Винницю. Треба було розвідати конче у Винниці, якими силами оперують більшовики і де розміщені їх штаби. І в першого стрічного дядька купив він пару волів і воза за 350 рублів у золоті, наготив на воза сіна і різки і тихенько подався на Винницю. — Гей! цабе! Щоб він повиздыхали! — ремствує він на волів, коли минала воза більшевицька розвідка. Поблизу Винниці зупинила його польова варта:

— Куди прьош, чортова кукла?

— Повилазило, чи що! — огризнувся отаман — не бачиш хіба?

— Тьфу на ідіота! — сплюнув старший з них.

— Матері свій під спідницю, — побажав Шепель.

По такій приємній розмові варта реквізувала отаманське сіно, винагородивши Шепеля квітом замість грошей.

У Винниці наш штаб обменяєт квітанцію на денгі, — обнадіяли вони отамана на прашання.

Цей квіт в руках отамана був прегарним документом, з яким він обїздив всю Винницю, розшукуючи штаби і вимагаючи від них грошей. Скрізь зустрів він одну відповідь:

— Кулак, мірора! Ми революцію спасаєм, а ти денгі... Вон отсюда, сволоч!

Завдання своє отаман виконав, і в недалекому часі Винниця була в його руках. Походив він зі села Вонячина Літинського повіту і був сином звичайного селянина. Приймав участь у світовій війні, на якій придбав рангу „прапорщика“. До весни 1919. року був непомітною, навіть незвичайно смирною людиною, користуючись любов'ю і довірям від селян. Селяне величали його так:

Наш Яша...

На весні 1919. року, коли совітські війська окупували Україну, дядько Шепеля, селянин Кирпач і брати Іван, Тодось і Харитон Паньковецькі закликали селян Вонячина та Баринців до протибільшевицького повстання. На отамана над повстанцями запросили Яшу Шепеля. Казали йому:

— Ти розумієшся на маневрах і на зброї, то тобі і книжки в руки.

Шепель погодився. Почислив військо — 4000 повстанців, однак ні рушниць, ні гармат, ні кулеметів; було декілька десятків ручних гранат. Так з голими руками і пішли 3-го мая здобувати Літин. На перших кроках пощастило: поблизу Літина піймали польову варту, що стежила за околицями міста, і відбрали від ньої кулемет „Максима“. З кулемета сипнули по Літині, самі розсипалися у лаву і з різних кінців вийшли на майдан. Хто не встиг заздалегідь лишити міста, той опинився в обіймах повстанців. З Літина Шепель перекинувся на Хмельник, у якому совітська влада замкнулася у дідичівському замку. Алеж замок тепер не був перешкодою для повстанців, бо з Літина вони привезли гармати. У Хмельнику Шепель дав війську відпочинок, поділивши його на сотні і настановивши сотників. Скориставши з відсутности Шепеля, большевики знову пригорнули до своїх рук Літин. Знову вирушив проти них Шепель, погромив і затримав за собою Літин вже на довший час. Якраз з Волочиск наступали війська Директорії і гнали перед собою большевиків до Києва.

В місяці грудні 1919. року Україна опинилася в руках Добровольчої Армії. Рештка військ Директорії подалася в запілля ворога. Отаман Шепель знову мобілізував своїх повстанців, з якими оточив важливий для добровольців стратегічний пункт Жмеринку. Проти повстанців зі Жмеринки виїхало два пандирники, які обсіпали їх таким шаленим вогнем, що ті не знали, куди ховатись і як спасатись. Спас положення Альоша Кушнірів, циган по походженню, який удавав зі себе черкеса. Була у нього шкапа, теж циганського походження, алеж зі слів Кушнірива, коли йому повірити, то був призовий англійський скакун. Підчас страшного гураганного вогню надумав Альоша спасти свого скакуна: сів на нього і чкурнув у бік, де, здавалося, ворога не було чути. На його біду, напорівся він на польову варту з Галичан, які на той час були союзниками добровольців, а зараз захищали підступи до бронепотягів. Побачив Альоша, що нікуди подітись; запозичив, як то кажуть, у вовка сміливости, погнав в карієр коня, а сам, що було духу, лементує до Галичан:

— Повстанці Шепеля захопили Жмеринку! Шквар з кулеметів.

Ті подумали, що Альоша — посланець зі Жмеринки, і шпарнули, та ще як... Бронепотяги, почувши

Отаман Шепель поміж старшинами Укр. Галицької Армії.

Отаман Шепель

на своїх тилах огонь, ушилися, куди — це і до нині невідомо. На Жмеринці ще гірше було: там не знали, куди тікати і переховувались у місцевого населення. Коли повстанці увійшли в Жмеринку, вони не знали, де подіти все те майно, що залишили добровольці. Закликали зі села Івчи 400 возів, навантажили ріжним добром, однак усього не забрали.

Розгулятися довго на добровольчих тилах Шепелю не прийшлося: Денікінці несподівано відкотилися до моря. Їх місце заступили большевики. Для Шепеля випали часи жертвенної праці. Старокоштантинів, Літин, Летичів, Межибож, Хмельник, Винниця, це був єдиний район, де большевики не почували себе господарями. Погонять його з Межибожа, чують, він верховодить вже у Хмельнику; оточать великими силами Хмельник, а він наведе лад у Летичеві. Ванька-встанька — тай годі. Нарешті большевики махнули на нього рукою, не чіпали: мали свої гріхи, які вигідно було під такий час звалити на Шепеля. Шепель користав з такої нагоди і провадив працю у іншому напрямку. Одного дня у Винниці, в базарний день, на майдані звернулася до селян з промовою старенька підсліпувата бабуся. Спираючись на палицю, вона гостро і влучно почала глузувати з большевицької влади. Далі не витримала і давай улещувати селян:

— Що ви за Українці! Ви дбаєте лише про своє пузо. Скажіть на ласку Божу, чого ви сидите, стуливши ось так руки? На що ви чекаєте? Ідіть добрі люде у Трибухівський ліс, де зустрінете вас отаман Шепель: він дасть вам добру пораду, що робити.

Селяне з такого дива покидали і воли і вози, оточили навкола бабусю та тільки потакують їй:

— Це наша бабуся! Правда, правда твоя, бабусю! І де оце ти золоті такі слова винайшла! Будемо всі в Трибухівському лісі!

Де не взялася большевицька міліція, певно довідалася про агітацію на майдані. Кинулася сюди, туди, алеж від бабусі і сліду не лишилося... то був отаман Шепель.

Коли арештували його батька і розглядали його справу у Винницькому ревтрибуналі, отаман в одягу сестри-жалібниці відбув процес батька, подавши декілька реплік членам ревтрибуналу.

Після агітаційної підготовчої праці Шепель давав наказ своєму начальникові штабу сотникові Особливому (пізніш сот. Саранчі) про виступ. На селах і хуторах пішов незвичайний рух: селяне викопували зпід землі рушниці, набої; зпід стіжків соломи вигрібали кулемети, гармати; з лук та лісів приводили коней. На протязі дня все було наготові до виступу.

В літі 1920. року Армія У.Н.Р. в союзі з Польщею котилася під самий Київ. В листопаді тогож року вона евакувалася до Польщі, де була вже на довгий час розміщена в таборах. Отаман Шепель деякий час залишився на своїх землях. Перебрався врешті до Польщі, бо був викликаний Юрком Тютюнником для обговорення важної справи. Отаман Тютюнник замислив підняти на Україні грандіозне повстання і запрошував до підготовчої праці отамана Шепеля. Шепель погодився.

1-го липня 1921. року він з Іваном Паньковецьким перейшли Збруч і після довгих митарств і різних пригод дісталися до Трибухівського лісу, що належав колись графові Гроховському. У лісі на них чекали Паньковецькі Тодось і Харитон, Мандриляк та інші, що перейшли Збруч перед отаманом, яко його авангард. Другого дня на телеграфних стовбурах поздовж шляху були подані оголошення такого змісту:

Цього числа я повернувся з відпуску і вступив до виконання своїх обов'язків. Всім, хто був звільнений мною терміново на відпочинок, наказую прибути в Трибухівський ліс для реєстрації.

Отаман Шепель

За який небудь тиждень, два, і отаман Шепель мав у своєму розпорядженні декілька сотень добре вишколених козаків. Про харч, одяг, зброю отаман не турбувався: щодня все це місцеве населення підвозило до ліса, і так організовано і педантично, що здавалося, ніби цією справою керує досвідчений інтендант. Навколо ліса, на великих шляхах, на ніч виставлена була стежа, що контролювала пасажирів. Першим був арештований політичний комісар з особистими від Совнаркому дорученнями матрос Сердюк. Коли його запитали про документи, він огризнувся:

— Ви знаєте, хто я? — визвірівся він, перчислюючи всі свої титули високого службового положення.

— Еге! Такого ми і шукаємо, — іронічно загомоніли козаки.

Комісар зрозумів, що перед ним Українці; почав викручуватись:

— Дуже радий вам, панове. Давно я шукаю влучного менту дістатися до повстанців, аби з ними прислужитися Україні, — брехав він перед непевною аудиторією.

На 1-го листопада організаційна підготовча до повстання праця була закінчена, і Шепель нетерпляче вичікував отамана Тютюнника. Як відомо, Тютюнник був погромлений кіннотою Котовського. 359 Українців, що дісталися до полону, постріляно в м. Базарі. Така недоля загрожувала і отаману Шепелеві. Значні сили кінноти і піхоти з гарматами оточили зі всіх

Козак Альоша Кушнирив під Жмеринкою.

боків ліс і наближалися до яру, в якому містився штаб Шепеля. Коли большевицька лава досягла берега яру, вона помітила на дереві козака, який несамовито галасував:

— Товариші, не стріляйте! Іжи Богу зараз злізу.

— Слезай с.....сі! — згвалтувала лава і кинулася до дерева. З дерева, як ті горіхи, посипалися на них бомби, одна, друга...

Счинилася нечувана паніка; утворився прорив, через який, як через широку браму, вийшли на вільний простір повстанці. Отаман Шепель був фаталістом. Він казав:

— Від ворожої руки я не загину.

Він не помилявся. Над самим Збручем його забив револьверним стрілом свій зрадник-повстанець, котрий повертався назад і мав реабілітуватись перед большевиками.

ПРИЄДНУЙТЕ
ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

Степи розлеліяні,
 Степові квіти розмріяні,
 Ревуть Дніпровії пороги...
 Закуті в сталь полки,
 Шумлять хоруговки,
 Стугоняють під копитами дороги.

Лунає княжий глас, як дзвін:
 „Над Дін, дружино, над Дін!
 По славу і по перемогу!“
 А верху древа кличе Див:
 „Мечі для вас я насталив,
 Не піддавайтесь Дажбогу!“

І билась день, і билась другий,
 Непереєднані потуги
 І — б'ються так ще й доси...
 Поникла степова трава
 І вянуть з туги дерева,
 Дніпро на порогах голосить.

Між Білою Церквою і Мотовилівкою

Написав А. Крезуб

(Продовження)

Погляньмо, з якого становища виходила Стрілецька Рада і Командування ОЗСС., протиставляючи ширшому плянові Оперативного Штабу свій власний, звужений умовою прецизности його виконання та подробиць. Стрілецьке Командування — каже Кучабський — обсудило становище так: »Хоч звідує стрілецькі висланники¹⁾ доносять, що »тільки кликнути, а народ повстане«, то в найкращому випадку слід рахувати, що повстанчі селянські маси будуть слабо зорганізованими ватагами, нездатними до великих маршів і тому без значіння для бою за столицю, бо важко буде їх скупчити під Києвом. В найгіршому ж випадку стрілецькі висланники можуть помилитися, бо хоч маса палає ненавистю до гетьманщини, то научена кровавими досвідами повстань в літку, взагалі не здвигнеться. Залізниця в руках Німців, а міста в руках добровольчих московських військ означають для гетьманщини можливість скупчення такої величезної чисельної переваги проти Стрілецтва, що якщо воно прогає час, чекаючи на селянські ватаги, то буде розгорщене без сліду«. Так обсудивши положення, Стрілецьке Командування — говорить дальше Кучабський — прийняло одиноко можливий, хоч об'єктивно беручи божевільний плян: »Виступаючи на повстання, Січові Стрільці не можуть прогаяти ні одної хвилини. Вони мусять підїхати потягами аж у столицю і взяти її знечевя з одного удару у вуличних боях. Вправді неймовірно є шанси перемоги, бо проти Стрільців виступлять не лише московські добровольчі частини, але, бути може

і Німці, алеж все одно доведеться полягти. Краще це зробити на вулицях столиці, щоби принайменше не задушено Стрілецтва потайки десь далеко в глухих полі«²⁾).

Жерелом односторонности в заложенню і вузькості у виконанню стрілецького пляну, виходить з повищого, був скептицизм в оцінці вартости для повстання селянських мас, Стрілецьке Командування, маючи на оці якнайскоріше захоплення Києва, навіть тоді, коли селянство сейчас відгукнулосьби (як це потім і сталося) на призив Директорії, не втягало його в свої калькуляції, не робило собі ніяких надій на використання його як боєвої сили. Що більше, Стрілецьке Командування числилося навіть з цим, що село взагалі не ворухнеться і оттой саме момент виправдує до певної міри його »божевільний плян«.

Зокрема Ахілевою п'ятою оперативної концепції Стріл. Ком. були ілюзії щодо становища Німців у випадку повстання. Найважншою ціллю стрілецького пляну, як ми бачили, було захоплення столиці. Чи це проти волі Німців було можливе? Рішучо ні. Це добре знало і Стріл. Ком. і по всій імовірности числило, що німецьке військо в боротьбі Директорія-гетьман задержить неутральність. Для такого оптимізму одначе в цьому часі не було ніяких підстав.

Правда, після вибуху революції в Німеччині, абдикації цесаря Вільгельма II. і заведення вояцьких рад в німецькій армії, змінився настрій у німецького вояка, але все те прийшло щойно пізніше, після 9 і 11 падолиста, а стрілецький плян був готовий при кінці

¹⁾ Команда ОЗСС. розіслала була по цілій майже Україні своїх старшин і підстаршин для вербування добровольців. І тих певно на думці має Кучабський.

²⁾ Кучабський: там же.

жовтня. Зрештою відомо, що Німці, хоча навіть за-ключили з Директорією УНР. договір, в якому зобо-в'язувалися бути неутральними¹⁾, не додержали слова і небаром потім активно виступили проти Республі-канської Армії (як тоді називалися офіційно повстанчі частини Директорії).

Перед самим повстанням, каже Винниченко, пробу-вано в'яснити становище провідників Німецької Во-яцької Ради в Києві до протигетьманської акції, але добитись від їх цього не було можливо. Представники В. Ради давали такі відповіді, що не можна було бути певним, чи німецьке військо виступить по стороні гетьмана, чи ні. Томуто зрезигнувала Директорія з пля-ну негайного опанування Києва). «Колиб ми прийняли цей плян — говорить Винниченко — і рушили зразу на Київ (як це проголошували Січові Стрільці — А. К.), то могли стикнутися з німецьким військом. Воно нас безперечно розбилоб одним махом і вся справа революції потерпілаб велику поразку³⁾.» І це певно бу-лоб сталося.

Бо представмо собі таку ситуацію: одного дня в по-чатках падоліста (тоді, коли в Німеччині не було ще революції, а в німецькій армії Жовнірських Рад) на Київ нападає якась військова часнина, яку, розу-міється, булиб в столиці сейчас охрестили бандою. І от ця частина займає залізнодорожню стацію, за-чинає стрілянину, словом підносить в йому страшну паніку і посуваєтьса в центр города. Чи дійсно Німці, яких було в Києві біля 20 тисяч⁴⁾, ці самі Німці, які вважалися на Україні остоею ладу і порядку, горді зі своїх побід, без дозволу яких на Україні і дихнути сво-бідніше ніхто не важився, булиб позаходили в свої казарми і спокійно приглядалися цьому видовищу? В це, мимо найкращої волі, годі повірити. Напакі е певним, що німецька залога булаб сейчас виступила проти С. С. та Залізнодорожного полку, що мав до них приєднатися і в протягу короткого часу напад бувби зліквідований.

Такі перспективи розгорталися перед стрілецьким пляном повстання. Епільогом стрілецької геройської епопеї, стрілецького удару, булаб цілковита загибель Загону, в буквальному значінню загибель від гетьман-сько-російських і німецьких куль та багнетів. Справі

¹⁾ Порівняй: А. Крезуб: Перша умова Директорії УНР. з Нім-цями з дня 17. XI. 1918. «Літературно-Науковий Вістник», 1929, кн. V, стор. 458—464. Там наведено також текст умови.

²⁾ Дня 9 падоліста, як відомо, абдикував цар Вільгельм II., а в два дні пізніше, то є 11., соц. дем. Ф. Шайдман проголосив Німеччину республікою. Того самого дня заключило НВК з Ан-тантою збройне замиря. 12 пад. потворилися по нім. військ. ча-стиних Вояцькі Ради. Коли зважити, що Директорію вибрано в ночі з 13. на 14., то ясно, що члени УНС. для точнішого обго-ворення справ з провідниками Київської В. Ради мали незвичай-но мало часу. На засіданню делегатів Великої Жовнірської Ради (В. Ж. Р.) в Києві, 13 падоліста, була принята вправді така точка: «Товариші не сміють вмішуватися у внутрішні справи українського населення» (порівняй: Gelshorn, K. Lic: Mit den deutschen Truppen in der Ukraine. Стор. 24), але чи це в'дносилося до повстання, не знати. Систематична агітація серед членів ВЖР. в користь Директорії мала начатися щойно після 21. падоліста, то є після приїзду в Київ делегації Буковинської Національної Ради в складі др. Кордуби і Безпалка. Цей останній і чет. др Давид богато мали помогти Директорії. (Порівняй: Гр. Микитей: Памяти приятеля українського народу. «Рада» ч. 35, з 25 вересня 1928 р.). Між іншими також большевики старалися зискати деяких членів В. К. для своєї справи, але це їм не дужето поща-стило. (Порівняй: Хейфец А.: Під німецькою окупацією. В Збір-нику «Під гнітом німецького імперіялізму» [Харків], 1927 Держ-видав. Стор. 94—97).

³⁾ Винниченко: тамже. Стор. 122.

⁴⁾ Таке число вписав в своєму дневнику Винниченко під датою 28 падоліста. (Відродження нації. III. 157).

повстання це булоб помогло мало або й нічо. Вели-чезний здвиг українського народу без стрілецького ядра, без стрілецького проводу, мимо своєї стихійности бувби не набрав цієї розгонової сили, яку вляли в цілий рух якраз Січові Стрільці. Повстання без участі Стрільцтва булоб не прибрало ніколи форм дійсної війни проти гетьмансько-російського панування, а бу-лоб розплилось в партизантку без національно очерта-ного обличча. Це в кращому випадку. В гіршомуж повстання могли захопити в руки большевики від самого початку.

На щастя дальшої боротьби за державну незалеж-ність України події розвинулися в такому напрямі, який переведення стрілецького пляну в його первісній формі зробив безвиглядним. Дня 7 пад. іменно одержав О. З. С. С. від гетьмана наказ виїхати на лінію Жме-ринка-Волочиська, але Управа Залізниць не доставила потрібних вагонів для переїзду туди, а зглядно, як плянувало Стрільцке командування, для нападу на Київ. Так минуло кілька днів. Аж щойно 15 пад. С. С. роздобули потрібні їм вагони, але для виконання сво-його наміру було вже пізно, бо того самого дня ран-ком на мурах Києва появилася відозва Директорії, лі-квідуюча гетьманщину і завзиваюча український народ до зброї. Тепер числити на заскочення гарнізону Києва і на нагле опанування столиці, не могла і найсміль-віша фантазія. Тим робом сама судьба охоронила СС. від певної майже загибелі на вулицях Києва і зберігла їх талани та сили для організації повстання у всеукра-їнських розмірах.

Здавалосьби, що супроти цих подій плян СС. буде закинутий, а його місце автоматично займе плян Опе-рат. Штабу, повільної і систематичної організації і формування повстанчих мас в правильну армію. Воно було тимбільше правдоподібним, що тепер не було ніяких виглядів не тільки на опанування Києва «з одного удару», але навіть осгнути несподівано і непомітно його пері-ферії. Гетьмансько-російські вій-ська, заалармовані відозвою Директорії, принимали заходи для оборони столиці.

Дальше умова Директорії заключена ранком 17. з представниками німецької Київської Великої Жов-нірської Ради в білоцерківських бараках, якою Німці зобов'язувалися додержувати неутральности, оставляла Директорії час на організаційну працю, на будову со-лідних основ під дальшу акцію⁶⁾. Тепер Директорія не потребувала ставляти всього на одну карту, не потре-бувала грати ва banque, висилаючи самих С. С. на Київ. Бо щодо чисельної переваги, на разі то є в пер-ших чотирьох-пятьох днях повстання, то вона безумовно була по стороні гетьмана чи там ген. Келлера, «глав-

⁶⁾ Приготовляючись до проголошення федерації України з Мос-ковщиною, гетьман Скоропадський постановив за всяку ціну по-збутися С. С. Зпочатку хотів він було роззброїти їх таки в Бі-лій Церкві, а коли це не повелосся, рішив спровадити їх в Київ (під покришкою, що вони стануть може навіть його охороною) і тут упоратися з ними. Тимчасом 5 пад. з'явилась до його де-легація від Гал. Української Національної Ради з проханням о допомогу. Скоропадський імівся за цю пропозицію і обіцяв вислати С. С. на лінію Жмеринка-Волочиска, звідкіля вони мали перейти до Галичини. В склад згаданої делегації входили др. О. Назарук і інж. Шухевич. Розмову делегації з гетьманом Скоро-падським і повстання проти його представив др. Назарук в своїх спогадах п. з. «Рік на Великій Україні».

⁷⁾ Цей умови, як відомо, Німці опісля відпекалися і заявили, що представники В. Ж. Р., які їздили в Білу Церкву для пере-говорів з Директорією, не були уповноважені до її заключення. (Порівняй: др. О. Назарук, Рік на Великій Україні. Стор. 22 і 44-45). Але в перших днях повстання цього ніхто не міг знати, що Оберкоманда і В. Ж. Р. зломлять умову.

ці самі два факти, що Стрілецьке Командування, в намірі за всяку ціну і то якнайскоріше йти вперед, резигнує зі своєї бази і свою судьбу цілковито зв'язує з залізницею, вистарчить, щоби дійти до подібного заключення.

Бувають випадки — говорить німецький військовий письменник фон дер Гольц (v. d. Goltz: Kriegführung), — що на базу можна не звертати уваги, але цілковита резигнація з неї є завжди »ein Sprung ins Dunkle« (скоком в незвісність). Щож до вартости залізниць як оперативної лінії, то також немає у військовій науці двох думок, що звичайні земні дороги для цієї цілі дальше пригожі. Залізнодорожні шляхи, як оперативні лінії є незвичайно вражливі; їх найскоріше можна перервати, знищити, замкнути і взагалі зробити безужиточними. Зокрема щодо С. С., то для їх ужиття залізниця в перші дні повстання було голучене з великою небезпечкою. В чому лежала ця небезпека, побачимо з дальшого.

Ранком 17., як ми сказали, на ст. Хвастів опинився цілий Загін С. С., враз з командою і Директорією. Два дні передтим німецький гарнізон в Білій Церкві обіцяв нейтральність, перед кількома годинами також представники київської В. Ж. Р. заручили, що Німці не виступлять активно проти Республіканської Армії. Значить, все нібито було в порядку. Але тимчасом у В. Ж. Раді, почасти під впливом авантюриста французького конзуля Еннота, почасти під впливом гетьманських міліонів¹⁾, а вкінці під впливом Оберкоманди настрої почали мінятися. Прихильники строгої нейтральности оказались в меншості. Верх почала брати противна »партія«, та, яка хотіла заступитись за гетьмана і російські дружини і проти повстання виступити активно.

Годі сказати, на котрому дні повстання рішення виступити проти Директорії прийняла В. Ж. Р. остаточно: В кожному випадку діло було не скоріше, як десь дня 19 — 20 листопада.²⁾ Та так чи інакше, для ліквідації повстання було вже пізно. Січові Стрільці в тім часі розбили вже гетьмансько-російські відділи біля Мотовилівського ліса (діло було пополудні 18.), злучилися з Чорноморським Кошем (19. пад.), що надіхав з Козятини і Бердичева, і заняли Васильків (стацію і город), та взялися там до організації селян-повстанців.

Та гаразд, що В. Ж. Р. і Оберкоманда прогаляли догідний момент, що вони спізнилися. Але що могло статись, колиб В. Ж. Р. і Оберкоманда 17. або 18. до полудня, тоді коли всі »сили« Директорії стояли скупчені в Хвастові на стації, були рішилися зліквідувати повстання. Німецькому гарнізону в Хвастові, колиб він був на час одержав відповідний наказ, справитися з С. С. не представляло ніяких майже труднощів. Вистарчило ці два чи три ешелони, в яких містилась тоді »армія« Директорії, обставити кількома скорострі-

¹⁾ Після захоплення Респ. Армією Києва в руки Директорії попали документи, які незбито показували, що Німці брали від російського командування — хабарі. (Порівнай: П. Христюк. Замітки і матеріяли. III/158). Німці опісля признавалися, що різні осібники (очевидно агенти гетьмансько-російського командування, пропонували їм »Schmiergelder«, але вони будьтоби їх відкинули, а зглядно питання, чи ці гроші прийняти чи відкинути, оставили до рішення поодиноким частинам. (Порівнай: Gelshorn, тамже). Стор. 50 — 51).

²⁾ В перших днях повстання київська Оберкоманда сповістила населення плякатами, що німецьке військо в боротьбі Директорії з гетьманом задержить нейтральність. Опісля Німці заявляли, що це їхнє оголошення не стояло в ніякому зв'язку з білоцерківською умовою. (Др. Назарук: Рік на Великій Україні. Стор. 45).

лами (а тих Німці мали доволі) і в разі спротиву »перепустити« по їх кілька скорострільних лент. З вагонів С. С. не мали змоги навіть оборонитись. Німці, взявши в перехресний огонь, могли висічи цілий Загін враз з повстанчим правительством, що називається, »до ноги«.

Та найбільше небезпечним моментом на протязі цих двох днів був без сумніву південь 18 листопада, тоді коли одна сотня виходила на край Мотовилівського ліса, друга виїжджала зі ст. Хвастів, а зі сторони Василькова по залізній дорозі стали, на стрічу С. С., наближатися гетьмансько-російські відділи. Тоді справитися з Загоном, хвастівським Німцям булоб дійсно забавкою. І тому саме С. С., вирушивши по залізній дорозі на Київ, можна сказати, поставили все на цю карту, що дуже легко могла бути битою...

Цей небезпеки звичайно не могло бути, колиб Загін був вирушив з Білої Церкви земними шляхами в сторону Василькова. По дорозі вже він бувби »обріс« повстанцями з доколичних сіл і то сіл переважно свідомих національно, а що головне, з великими (очевидно прихованими) запасами всякої зброї. В багатьох селах поміж Білою Церквою і Васильковом існували організації Вільного Козацтва і на ті можна було числити зовсім певно.

Що більше, в тому часі піднявся був вже і Трипільський район під проводом от. Зеленого³⁾. А це знова давало змогу, висунувши Трипільських повстанців в район прим. сіл Глеваха — Крушинка — В. і М. Бугаївка охопити Васильків зі сходу, від сторони Києва і взяти його може навіть і без бою. Частини от. Зеленого в цьому випадку забезпечували праве крило С. С. Само собою, що тоді не Біла Церква, а вже трикутник Біла Церква — Васильків — Трипільля сталиб базою повстанчої армії, яка мала охопити Київ з правого берега Дніпра. В цьому трикутнику Директорія чи пак Командування Республіканської Армії мали змогу зробити це, чого не зроблено, а що опісля відбилось на цілому русі, а саме: збирати, узброювати і організувати в регулярні частини напливаючі селянські маси, словом творити правильну армію. А не на скору руку склеєні повстанчі ватаги з ріжними безвідвічальними отаманами на чолі.

Але через це, що С. С. опинилися нагло під Києвом і мусіли весь свій хист і сили звернути на фронт, апарат, що мав організувати тисячі і десятки тисяч селян, мусів творитись швидко, працювати прихапцем, без ніякої систематичности і пляну. Колиж опісля гетьман капітулював, то на лихо дальшого розвитку цього руху »разом з організованими частинами вступило до Києва — як каже тодішній ком. С. С. полк. Коновалець — багато ненадійних і нездисциплінованих відділів«⁴⁾. І зовсім не дивниця, бо С. С., які могли створити хочайби малу, але споєну одним духом і здисципліновану на стрілецький лад армію, були заняті

³⁾ Про початки повстання в Трипільському районі розповідає Й. Глуховський (комуніст) в статті: »Зі спогадів«. (В збірнику київського Іспарта п. з. »Під гнітом німецького імперіялізму«, (Харків), 1927, Держ. Вид. України). Там повстання проти гетьмана, по словам автора, почалося 10 жовтня (!) нападом повстанців під командою Зеленого на цукроварню в с. Григорівці, де стояв сильний »карательний отряд«. Після того нападу, каже Глуховський, Зелений зв'язався зі штабом Респуб. Армії. Дата початку повстання в Трипільському районі подана Глуховським є очевидно хибною, але правдою є, що воно почалося рівночасно з виступом С. С.

⁴⁾ Коновалець, Евген, полк.: Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції. »Розбудова Нації«, 1928. Ч. 3, стор. 105.

чим іншим. Правда, що справі багато пошкодила і проголошена Головним Командуванням повстанчої армії загальна мобілізація. Вона в організаційну працю внесла великий хаос і справу заплутала цілковито. Це, між іншим, було також причиною пізнішої анархії, яка де-далі в Армії ставала хронічним явищем.

Беручи повищі факти за критерію для оцінки стрілецького пляну, можна говорити о його недоцільності. Але з другої сторони не можна забувати, що тільки йому треба завдячити Мотовилівку. Вона була можлива тільки завдяки нестримному, стихійному, з нічим нечислячомуся гоніві Стрілецтва, за всяку ціну «йти вперед», за всяку ціну здобути Золотоверхий. Бо чим була Мотовилівка? Вона з одної сторони була найбільшим ударом по гетьмансько-російському спротиві. Мотовилівська перемога в корні підірвала самопевність і віру противника в перемогу. З другої сторони Мотовилівка була найголоснішим, бо залунавшим по цілій Україні, зазивом «до зброї», але тим її значіння не вичерпується. Бо найбільше значіння Мотовилівської перемоги лежить в цьому діланню, яке вона мала на Німців, отже на силу, що найбільше загрожувала акції Директорії.

Становисько Німців, а точніше київської Оберкоманди і Великої Жовнірської Ради в перших днях повстання, ми знаємо. Воно було неутральне. Опісля Оберкоманда і В. Ж. Р. заявили проти повстання Директорії, а за гетьманом і його російськими союзниками. Але з цієї заяви вони не витягнули всіх висновків, вони не виступили всюди і сейчас активно проти повстанчої армії, не зробили негайних заходів для її ліквідації.

Хто знає методи праці Німців у воєнних справах, хто знає, як скоро в їх рішення переводяться в чин, то це «Schlamperei», з яким вони прийняли за виконання своєї постанови боронити гетьмана Скоропадського і його друзів, застануть його. Січові Стрільці, як відомо, зовсім без перешкод з їхнього боку прийшли під останні майже підкиївські села і щойно тоді, коли вони станули на віддаль сказати гарматного стрілу від столиці, на фронті появилися німецькі частини.

Чим пояснити їх нерішучість? На це можна навести різні мотиви, але всі вони будуть підрядними, а головним остане стрілецька перемога під Мотовилівкою. Тільки цим вражінням, яке мусів викликати в Києві розгром гетьмано-Москалів, можна витолкувати незрозумілу пасивність Оберкоманди і В. Ж. Р. у відношенню до повстання в перші дні його вибуху.

Німці зпочатку мабуть легковажили собі С. С. і були певні, що з ними справляться самі гетьманці і Москалі. Колиж останки «дружінників» вернули в Київ

без лаврів, а часто і без зброї, Німці зрозуміли, що іскра, викресана під Мотовилівкою, впала вже на запальний матеріал і знявшоїся пожежі не зуміє вже ніхто вгасити. В цій ситуації уважали вони за краще вижити дальших подій. Щойно підхід повстанчої армії під Київ змусив їх до виступу в обороні гетьмана, зрештою доволі мляво¹⁾.

І в цьому саме лежить найбільша вага Мотовилівки. Не будь її, Німці певно виявилиб більше активності, Мотовилівська перемога зменшила в їх розгін, за далеко ангажуватися по стороні гетьмана і до певної мри спаралізувала їхню рішучість. При аналізі стрілецького пляну це треба мати на увазі перед всім.

Стрілецький плян, на загал беручи, недалекий був від цього, що називається божевільням, але божевільням не розпуки, що затемнює здоровий розсудок, а божевільням випливаючим зі сильного бажання підчинити собі, своїй волі, біг випадків, схопити в свої руки колесо історії і кермувати ним по своїй впадоби. Старокозацька максима «пан або пропав» знайшла в пляні С. С. свій дійсний, несфалшований вислів. Стрілецький розмах, енергія, віра в свої сили і правоту своєї справи, що диктувала їм міряти свої сили по намірам, а не наміри по силам, це були елементи, які склалися на цей «божевільний плян». Його воєнна — практична вартість може бути була і невелика, але цей плян як експресія волі до перемоги за всяку ціну є одним з найкращих причинків до характеристики Січових Стрільців Наддніпрянщини як війська.

Історія цих кількох днів і тих подій, що розігралися між Білою Церквою і Мотовилівкою в днях 15 — 18 листопада, є також доказом, як обемистою величиною є війна, скільки випадковостей має вплив на її вислід, але рівночасно і доказом, скільки та терезах її заважає енергія, рішучість і непохитне бажання досягнути своєї мети.

Оставляючи основну аналізу і остаточну оцінку як ідеї стрілецького пляну так і його виконання українським військовим фахівцям, не сумніваємося, що діяльність С. С. в повстанню проти гетьмана і російських неділимців займе в українській воєнній історії одно з чільніших місць. Зокрема Мотовилівка стане українським Маратоном, як Крути стали українськими Термопілями.

В листопаді 1929 р.

¹⁾ На провінції дійшло в кінці листопада і з початку грудня до боїв з німецькими відділами, але за-іпною стороною в більшості випадків були не Німці, а повстанці. На жаль о б'ях на провінції знаємо незвичайно мало.

На днях виходить з друку I-ша частина СПОМИНІВ
президента Ч. С. Р. Масарика.

Спішіть із замовленням!

„Ой, видно село, широке село під горою“

Уривки із щоденника. Рік 1919. — Написала Тамара Петрова

Місто затихло, притаїлось і жде... Життя відчувається лише там, за стінами будинків, що стоять мовчазні і щільно зачиненими вікнами мертво дивляться на порожні вулиці. Гарячий серпневий вітер несе і прибиває до землі білі паперці якихось відозв, що їх розгубив останній большевицький обоз, який перед кількома годинами проїхав містом.

А вчора... В якомусь, здавалосьби, недоладному поспіху несуться по вулицях вантажні авта, порожні і навантажені вщерть, одні назустріч другим, тягнуться без кінця підводи, із будинків щось виносять, вивозять, вантажать. А назустріч ватажним автам, на яких між канцелярськими бюрками, стосами друкарського паперу і вязками жовтої шкіри, кокетно визирають ніжно-блакитні меблі і подушки в дорогих, брудних крайках, повільно сунеться похід, де на ляфеті везуть труну якогось визначного старшини, вкриту червоним ватовим коцом, з якого очевидно забули зрізати білі гузики для простирала, і згуки інтернаціоналу зливаються з гудками автомобілів і гуркомто возів.

Навіть в ночі не втихає рух і »обиватель«, цей самий, нещасний чинник громадянської війни, збентежений і одурілий, прислухається до нього під звичний акомпаніамент поодиноких рушничних стрілів, чекаючи ранку.

На ранок все стихає. Місто якось спорожніло. Коло полудня проїзжає кіннота. Зірки на розстібнутих »гімнастьорках«, спітнілі червоні обличчя і ледви помітна сторожкість і стурбованість.

Поспішно спішуються, жадібно пють воду, набиваючи кишені яблуками і знову на коней. Не платять. »Петлюра заплатіт« сміючись відповідають декотрі на боязкі вимоги грошей, більшість відповідає лайкою чи погрожуючими рухами.

Поїхали... Раптово якось порожніють вулиці, зачинаються крамниці і обози якогось »агітпросвета« проїзжають вже цілком мертвим містом, залишаючи за собою білий слід відозв, які жене за ними вітер..

Без світла, води, без звязку з цілим світом місто кинуте і чекає нового господаря.

Години йдуть... Повільно, обережно, оглядаючись зяеляються на вулицях окремі постаті. По два, по три збираються ксло »Думи«. Розвідують, розпитують, весь час сторожко прислухаючись. Аж ось... різкий, чіткий цокіт підков, ближче, ближче... Струнка постає

вершника в сіро-синім однострої, за ним другий. Несподівано. Немає російської »фуражки« з червоною зіркою, ані папахи з довгим кольоровим шликом. Щось нове, але разом з тим таке знайоме... »Австрієц!« істерично викрикує якась пані. А »австрієц« уже тут, серед юрби, нахилиється з сідла, стараючись хоч що небудь розібрати з низки запитань, що сиплються зі всіх боків: »Що, прошу? Хто я? Хто йде? Українська Галицька Армія!«

Уже темніє, коли по вулиці, чітко відбиваючи крок, наближається струнка пава сірих одностроїв. На хідниках юрба застигла в напруженому чеканню і в цій дивній тишині, прорізуючи темряву літної ночі, раптово лунає пісня »Ой, видно село, широке село під горою...« Юрба ніби зітхнула, рухнулась і серед вигуків »слава«, криків, виринають вже лиш окремі слова... »ми йдем за Україну воювати« — команда. Спинились. І в мент юрба з хідників і сірі однострої злились в одно.

Біжу до дому. Напомацки нахожу в ідальні пірїжки з останнього большевицького »пайка«, з бюрка забіраю папіроски і знову біжу на вулицю. Бачу стомлені обличчя, чую таку відмінну, але рідну мову...

Знову команда, знову рухається сіра маса і вже здалека долітає... »хто охоту має, най йде з нами«.

На еміграції. Сіється дрібний дощик. Нудно... Тужно... Через вікно вагону бачу якусь стацію, вкриту мокрим розкислим снігом.

Залишилась далеко рідна земля і там, в минулому залишилось все... Майбутнє — якась порожнеча, а сучасне? Ідемо, ні, не ідемо, а везуть нас кудись. У вагоні душно, тісно. В одному переділї бренькає мандоліна і жіночий голос наспівує щось, в другому шипить прімум. Чоловіки грають в карти, закусуючи салом.

Нудно... Знову дивлюсь у вікно. Але що це? Зза будинку виходить гурт людей. Позаду вояк з крісом. Знайомі сірі однострої. подерті черевики, ноги обмотані мішками, на плечах лахміття якихось коців, бліді, аж зелені обличчя. Ось команда. Вишикувались. Повернулись. Йдуть і раптово чийсь хрипкий, застужений голос заспівує »Ой, видно село, широке село...« Вояк кидається вперед. Пісня обірвалась.

Немов холодна рука лягла на серце і тисне, тисне...

Микола Аркас

Двацять літ минуло від смерти автора «Історії України-Русі» й опери «Катерина».

Тих двох праць досить, щоби він став незабутнім. Своєю «Історією» покійний Аркас причинився до розбудження і поширення нашої свідомості національної, «Катериною» збагатив наш невеликий оперний репертуар. Гадаємо, що не від речі буде пригадати життя цього визначного Українця.

Микола Аркас родився 1852 р. в Миколаєві, в Херсонщині. Його батько був головним командантом чорноморської фльоти і чорноморських портів. Мати його походила зі старого козацького роду Богдановичів, з котрого вийшов також відомий російський поет, автор «Душеньки». Аркаси мали великі маєтки і числилися до високої аристократії (у їх палатах бував цар). Та не дивлячись на те, молодий Микола приляг цілою душею, зразу до української казки і пісні, а там і до її історичної традиції, до долі й неволі України. Ще як студент, перебуваючи під час ферій в батькових маєтках, одягався як парубок та йшов у поле, або працював з робітниками при будівлі, бо раз-ураз у них щось будувалося і Микола робив навіть пляни деяких будинків. А як по жнивях вертав до Одеси, або до Петербурга, то найлюбішою його розвагою був український театр. Не тільки бував на його виставах, але й приймав у ньому живу участь.

Скінчивши університет, поступив на військову службу і від 1876 до 1881 був адютантом свого батька, адмірала. По смерті батька, 1881 р. одідичив його маєтки, кинув службу і пішов господарювати. Та не так,

як його сусіди, що тільки про себе дбали. Микола Аркас дбав в першу чергу про добро тієї землі, котра його родила і того народу, котрого вважав себе рідним сином. Закладав і своїм коштом будував школи, ратував бідних, помагав молодим, талановитим людям здобувати освіту. Його палата стояла отвором для всіх, що шукали прсади й допомоги, що турбувалися українським питанням, а його велика бібліотека не замикалася ніколи перед українськими робітниками пера. І все ще знаходив він час, щоби працювати над своєю «Катериною», до котрої лібретто зроблено на основі славної поеми Тараса Шевченка. Аркасову оперу «Катерина» виставив у перве театр Кропивницького в Москві 1899 р. Вона мала успіх так само, як і в Гали-

чині, де її також пізніше виставляли. Годі було вимагати від музика-ділетанта високо-мистецького твору, але признати треба, що «Катерина» звучить гарно, широ, тепло, що чути в ній любов до свого народу і до його пісні, що вона бере Українця за серце і зворушує його, як Поляків зворушувала Монюшкова «Галька». А того тільки й бажав собі покійний Аркас. Йому не хотілося похвал ученої критики, тільки признання слухачів Українців, особливо тих менше вибагливих, робітників, низчих урядовців і молоді, котра хотіла своєї, української опери. І це їй дав Аркас, який працював не для слави, а для справи.

Так само було з другим твором його життя, з «Історією України».

Написав її Микола Аркас зразу для свого сина, щоби він пізнав минуле свого народу, полюбив його і пішов слідами свого батька, прямуючи не до Москви й Петербурга, а до Києва й Полтави. Пізніше знайомі Миколи Аркаса намовили його видати цю книжку друком. Аркас поширив її, підібрав малюнки, провірив текст по джерелам і добувши дозвіл видрукував 1908 року у Петербурзі в 7.000 примірників. (Видання допильнував В. Доманицький). Протягом кількох місяців її розкуплено. Тоді автор став підготовлювати друге видання при близькій допомозі тогож самого Доманицького. Але це друге видання не мало вже щастя.

Весною 1909 р. помер ненадійно Микола Аркас, а 1910р. не стало й Доманицького. Друге видання появилася щопиш 1912 р. під сстаточною редакцією Б. Лепкого, а коштами вдови, Ольги Аркасової, з друкарні А. Ріппера у Кракові.

Ним хіснувалися українські полонені в австрійських та німецьких таборах, з неї вчилися історії України ті Українці вояки, що їх царська воля пхала в Карпати й під Перемишль. Книжка рятувала те, що хотіла знищити куля. І вона розійшлася, хоч була друкована щось у 10 тисячах примірників. Трете видання появилася в кілька літ пізніше в Ляйпцігу накладом Я. Оренштайна.

«Я не мав на мислі написати науковий твір, — писав М. Аркас у передмові до другого видання, — я хотів ясно розповісти землякам те, що робилося у нас, на Україні, від найдавніших часів аж до останніх».

І це він дійсно зробив і зробив дуже добре, чого доказом тих малощо не 30 тисяч примірників його книжки, які до тепер розійшлися. Він не шукав нових

Микола Аркас

Джерел, не висловлював нових поглядів історичних, тільки на основі того, що вченими добуто й провірено, малював образ нашої минушини, але малював його знову ж тими теплими, якими, ясними красками, які добути може тільки чуле й любляче око. І тільки лю-

бляче серце може таку книжку написати, тільки так з душі до душі приговорити.

І свою «Історію України» писав покійний Аркас не для слави, а для справи і тій справі він своєю працею і цілим своїм життям дійсно добре прислужився. *Б.Л.*

Кінна скорострільна сотня

С. Гайдучок

Чи була така при кожній бригаді УГА? Мабуть ні. Але була вона при 4. золочівській бригаді вже в маю 1919 р.

Прийшов на команданта бригади полковник Чмелик, роздивився і давай, хоч над головою відступ, її організувати.

З'явилися двокілки, коні, машинні кріси були і за пару день з'явилася в бригаді нова боева частина.

Командантом її назначено Салька.

Жид? —

Так, Жид — Салько Розенберг — але знайте — український Жид. Зимом був ранений і вернув назад до бригади. Скількож то чистокровних Українців не було раненими, а боялося опинити в бригаді . . .

Другим при сотні був четар Михайлів. Мабуть ще у великій війні був тяжко ранений в голову. Певне не скажу.

Ех, що то за чудова боева частина була ця сотня!

Обслуга скорострільів верхом на конях, 8 машинок на двокілках. Кожна двокілка з запрягом одного коня. Кілька двокілок зі стріливом. — Як легко такою частиною диспонувати в бою, відвороті чи в поході вперед!

А до того хлопці своїх командантів любили!

Ви їх не бачили в марші?

Пспереду командантом зорганізована музика. Жибонить дві скрипки тай ще якийсь інструмент. Пливе з широких грудей похідна пісня.

Нагло мовкне все. Трухтом біжать коні — верхівці, легенько котяться за ними двокілки. Онтам далеко — далеко під горбом зупиняються.

З коней. Машинки на плечі і вже хильцем, хильцем на горбі. За хвилину тріскотять машинки. Сухо — не впинно — твердо!

Вони так зміють промовити ворогові не до серця, а до ніг.

Ми в марші зі Староконстантинова на північ. І тепер вислали Салька вперед, бо піхоті годі дігнати ворога, а для нього 50 км. вперед це забавка.

Ждуть на звіт.

Звучить: «Ізяслав горить. Заняли його нині частини ген. Ридза і двигнулися на Шепетівку. Треба їх конче випередити.»

Неприємне вражіння. Нема жадних приказів відносно цього з вищих команд.

Сказано, що нас ділитимуть від стрічі «СС.»

— Як воно не буде, то всеж ІХ. кур'нь на підводи — і він Шепетівку займає ще в час. Сусіди вспіли зайняти лишень сахарний завод. І от вам образець:

З одної с орони на стійці в доброму однострою легіонер, а напроти його наш стрілець чи не з Ременова. Оба стоять стійкою.

— А видиш, захотілося тобі України і тепер ти босий та обдертий.

— Мовчки глипнув стрілець на свій кріс, який держав на «готов» . . .

— На другий день стріча зі Сальком. Як все в добрім гуморі.

Вістки дістав від повстанців, по дорозі стрінув польську кавалерію. Майор того відділу переконував його, що вдерся поза демаркаційну лінію. Якжеж майор псбачив надїзд двокілок з машинками, дав спокій і чимскорше з кавалерією подався, звідки прийшов.

У вересні в боях під Коростенем Салько не лише стратив своїх трьох музикантів, але забезпечуючи відворот бригади дістав і памятку сам.

Куля вибила йому зуби і попала у вилицю. Не міг нічо їсти. Разом з другими раненими привіз його броневик в Житомир.

Відїхав на лічення в Проскурів, та вже більше не вернув.

Частенько його споминали при бригаді.

З діяльності Тов. Охорони Воєнних Могил в Кракові

Не тільки там на полі слави, де лилася вояцька кров, чорніють оті сідки минулого — дорогоцінні могили. Вони розкинуті і там, де не було боїв, далеко на чужій території, бо важкі бурхливі хвилі занесли і туди чимало жертв воєнної хуртовини. Богато їх в Тухолі, Берестю, Пикуличах, Ланцугі, Каліші, Щипюрні, Дембліні, Вадовицях та інших містинах, про які мало хто й знає.

Неда еко від Кракова лежить Домбе, а там був табор полонених та інтернованих, і там — коли тіло не могло живим втекти, то тиф та інші епідемічні недуги виганяли із нього душу. І виростили нові могилки, бо земля всюди і всх приймає.

Чимало хорих пересилано з Домбя до краківських лікарень, а далі на раковицьке краківське кладовище.

У одному куті цього цвинтарища закопувано до спільного гробу сотки тіл.

Чужа земля покрила їхні тлінні останки, але їхні рідні не забули про них.

Рік річно збиралося краківське громадянство на Зелені Свята на тому цвинтарі, де над тими гробами відправлявано панахиду за ініціювану українським студентством.

Та цього не було досить і 7-го травня 1928 року засновано у Кракові філію «Тов. Охорони Воєнних Могил», де громадяне Кракова і студіює тут студентство вирішило рішуче та солідно заопікуватись цими могилами та виставити пам'ятник, гідний уваги та пожертви, яку віддали народіві його найкращі діти.

Негаймо розпочалася акція збирання фондів на будову цього пам'ятника, а крім того філія в Кракові доглядала, прикрашувала могили та улажувала панахиди та академії зокрема у Великий День.

Загальні збори філії з 29 травня 1929 р. доручили Виділові інтензивно взятися до праці і всіма силами стреміти до здвигнення пам'ятника.

Проект пам'ятника поляглим, роботи скульптора Сергія Литвиненка.

І саме трапилася гарна нагода. — Скульптор Сергій Литвиненко з Наддніпрянщини, що якраз цього року покинув академію мистецтв у Кракові, погодився виготовити проєкт на цей пам'ятник.

Нині краківська філія, в склад Виділу котрої входять самі студенти високих шкіл, має вже готову відлиту із штучного мармору композицію проєкту п. Литвиненка, а видавши листівки зі згаданим проєктом, докладає всіх зусиль, щоби в якнайскоршому часі виднати дозвіл та розпочати будову.

Краківське студентство виїжджаючи на ферії у рідний край, розпродує там світлини видані філією, а в останніх днях зволили «Народна Торговля» і «Центросоюз» піти філії з допомогою та взяти у ком.сову розпродаж її світлини.

Маємо повну надію, що наше громадянство не помине нагоди віддати шану згинувшим на Домбю,

купуючи бодай по одній світлинці — листівці — з проєктом майбутнього пам'ятника.

Бо вічна пам'ять про тих, що відійшли від нас, це не лиш обов'язок, але й святе й праведне діло.

Богдан Кабарівський.

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ Т-ВА ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ!

ЗАКЛАДАЙТЕ ФІЛІЇ ТОГО Т-ВА!

ЗБИРАЙТЕ ДАТКИ НА БУДОВУ ПАМ'ЯТНИКІВ ПОЛЯГЛИМ!

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Агіо

(Продовження)

По двох днях відпочинку в Слобідці Рихтецькій рушила бригада в дальшу, призначену їй дорогу. Напрямок покищо був на Жмеринку, згл. на Винницю. Які були дальші цілі Н.К.У.Г.А. чи то одного, або другого уряду, нам при бригаді не було відомо. Знали ми лиш, як воєнки, що з цього зачарованого трикутника і з цього перстень ворогів (Поляки за плечима, перед нами большевики, а на право кожному з нас добре знані Румуни), там одна дорога, тяжка і кривава: «Вперед!» Розбити, переломити хоч один фронт, який творив третій бік цього ворожого трикутника, виперти большевиків з якнайбільшої території, здобути собі якнайскорше і з найбільшим успіхом вільне безпечне місце, де булаби більша свобода рухів, більший простір для досягнення поставленої мети. Чи дорога йшла на Одесу, чи на Київ, ми тоді не знали і нам, як воєнкам, було це байдуже, хоча неодному з нас більш приналежним і то з різних зглядів являвся напрям на Одесу. Пізніше показалося, що всупереч намірам Н. К. У. Г. А. наказав головний отаман Петлюра наступ на Київ.

Згідно з корпусним приказом 14-та бригада була призначена як охорона правого крила III-го корпусу, а виходило це вже із самої вихідної позиції сперед Збруча. Рівночасно була бригада корпусною резервою, а корпус сам був резервою Армії. Виходило це вже з далекого висунення корпусу на право себто на полудне. Тут, перед фронтом цілого III-го корпусу, большевиків не було, бо під напором північної групи нашої Армії, яка відкинула їх на Жмеринку, відійшла їх частина на полудне в напрямі на Вапнярку, а інші частини скупчилися в районі Жмеринки для оборони цього важного залізничного вузла, який мав велику оперативну вагу. Треба зазначити, що большевицький фронт не був одноцільним фронтом, як це було у світовій війні, а був поділений на групи, які оперували лише вздовж залізничних шляхів. І так головна сила большевиків, яка замикала дорогу на Київ, була згуртована по обох боках залізничного шляху Проскурів-Жмеринка-Винниця-Козятин-Фастів-Васильків-Київ, друга така лінія була: Проскурів-Шепетівка-Бердичів-Житомир-Новгород Волинський аж до вузла ст. Коростень, третя лінія була: Жмеринка-Крижопіль.

Похідна лінія бригади йшла через райони: з Слобідки Рихтецької в район Демшин-Патринці-Колачківці. Звідти перейшла бригада в район Пилипи-Іванківці-Ставчани, штаб в Іванківцях, далі в район Петреямни-Житники. В Житниках штаб і підвідділи. Рівночасно, коли бригада знаходилась в тім районі, 8 і 2 бригада, які були висунені на північ і йшли вздовж залізниці Проскурів-Жмеринка, вступили в рішучий бій під Жмеринкою. Дальше перейшла бригада в район Михайлинці, відтак в район: Сербинівці-Северинівка-Лопатинці, звідти пішла прямо в м. Літинь. З Літина на Винницькі Хутори, а звідти згідно з приказом корпусної Комди перейшла бригада на довший відпочинок, як залага міста до м. Винниці.

Цей похід бригади тривав цілий місяць. А склалися на це довші відпочинки в так званих жнивних районах. Райони ці були: Патринці один, другий Іванківці, третій і останній Житники. В другім тижні нашого перебування на Вел. Україні корпусна Комда згл. інтендантура призначувала поодиноким бригадам згідно з їх похідними лініями райони, в яких були більші поміщицькі, опущені маєтки. В тих районах відбувалися жнива. Жнива йшли досить прудко, без перешкод — успішно і як вже було сказано при помочі населення. До скорого і масового збирання жнив у великій мірі причинялись головні рілнічні машини, які всеж таки помімо великого розграбування і понищення маєтків знаходилися як не у дворі самім, то у сьвященника, у багатших мужиків, або у волости. Окрім того фронтові частини направляли кріси, скоростріли, чистили і консервували гармати, латали одяги, черевики, кували коні, направляли вози, вишколювалися, вправляли тощо.

І так робота кипіла, як внутрі самої бригади так і назовні. Внутрі працювалося головно у військовім напрямі. Назовні працювали розвідні старшини, старшини пропаганди, полеві духовники і інші. Ціла праця розуміється концентрувалась, або виходила зі штабу бригади. Праці тут було багато. Передовсім кожний з нас в штабі, почавши від команднта, був свідомий цього, що цей відпочинок котрий по важких, безперестанних боях в Галичині, в яких бригада зійшла майже до мінімального стану боевої сили і здатности, наступив нагло і несподівано, є лиш перехідним. Кожний знав, що так нагло, як почався, може і скінчитись. Тому обов'язком і задачею команднта було вкласти якнайбільше зусиль і праці в тім напрямі, щоби якнайскорше і якнайуспішніше привернути бригаді боездатність і то у всіх галузях, або що найменше підготувати ґрунт до конечної, майбутньої боездатности. Це не була легка праця!

Переважно зачиналося і кінчилося на службових листах, на різнородних запотребованнях, на просьбах і докладах, — але щож: де нічого нема, то нічого взяти не можна. І звідки мав взяти корпус, як сам не мав і нізвідки не діставав. Однак це по части зрозуміле. Був це щойно початок нашого побуту на Великій Україні, зачався щойно властивий наступ на Київ, отже про великі здобичі воєнні, або засоби краю не можна було думати. Зрештою в першу чергу приходили на виєквіпування, уоруження, і всякі інші заосмотрення ті бригади, які стояли на фронті в боях, 14. бригада лишалась тимсамим по заді.

В тім то власне часі формувалась при корпусі кавалерійська бригада. Піхотні бригади дістали приказ віддати відповідну кількість коней здібних під верх, возів, упряжи, сідел, кавалеристів, підстаршин і стрільців, які добровільно зголосилися. Бригада віддала тоді коло 40—50 коней, кільканацять людей і кілька возів.

Рекрутацію коней у бригаді перевела в селі Михайлівці комісія призначена корпусом а саме: от. Дудинський, чет. Сірко і ветеринар.

Бригада, поминувши Ст. Рихтецьку, кватирувала вже

завсігди по хатах, згідно по стодолах, бо і села, в яких приходилось перебувати, були по більшій часті великі і на загальний досить багаті та гарні. Розуміється в кожному районі стрічалося між населенням спорадичні випадки тифу. Томуто бригада діставала все кілька сіл до розпорядження і вибирала тимсамим кращі, багатші, а головню здоровіші села, а хати, де був тиф, оминалося. Обоз з інтендантурою приміщувався звичайно на фільварках, що було дуже корисним і вигідним. Чим більше приходилося нач перебувати в районах довшої большевицької інвазії, в районах, де другі бригади нашої Армії стояли в боях з ворогом, тим прихильніше і з чимраз більшим довірям та гостинністю відносилось до нас населення. Почало нас поволи розуміти. Одначе стрічалися і збольшевичілі села, або чисто кацапські, які не дуже то прихильно відносились до нас. І нераз доводилось почути заїло-злюбні слова якогось там «сільського філософа»: «нічево, охолонеш, пропадьош», або: «ми вже таких виділи, які були сильніші і яких більше було, але не так вертали, як приходили і вас це не мине!» Такі та інші слова, хоча не конче і бентежили нас, то всеж таки почувалось, як одна, або й більше мурашок перебігало по плечах. Та ми знали про це, що чим дальше в гллуб України і чим ближе до Дніпра, то населення св доміше, щиріше і тому весело і повні надій ішли ми вперед на Київ. Штаб бригади квартирував звичайно по дворах, які здебільша були незамешкалі і стояли майже по рожні. А робилось це задля того, щоби цілий штаб був скупчений.

За весь час походу від Збруча до Винниці доводилось бригаді лише раз квартирувати в містечку і то Літині. Літинь невеличке, жидівське повітове місто. Крім дехілка кращих будівель, колишніх державних установ, все решта це велика купа малих, скривлених, деревляних, брудних жидівських буд. При полудневім виході з Літина великий став, але доступ до нього з боку міста нелегкий, бо беріг болотистий, а крім цього ним користувалося місто як смітником та збірником всякої нечистоти цілого міста. Поза ставом на північнім краю міста пробігала широка дорога з Винниці до Летичева, а за дорогою видніло розлоге й гарне село Селище. Ціле село, як один великий, зелений сад. Віхавши в місто не стрінули ми живої душі. Що це таке є, цікавило нас!

«Передучора був тут жидівський погром — дістали ми відповідь. — Якись петлюрівські козаки, запорожці, чи Бог їх там знає... Наш штаб квартирував в околиці ринку. Ринок менш-більш в середині міста, великий, дещо похилений майдан, починається від сторони Браїлова дуже привітливо: якийсь малий двір в гарнім садку, кілька ліпших, багатших міщанських хат, по одній стороні попівство, по другій дяк, ще ліворуч і праворуч кілька гарних домиків, а далі вже повно сміття, гною, соломи, а довкола тісно притулені до себе, чи одна другою підперта, жидівські буди. Всі буди, всі склепи були позамикані і то на всі засуви. Негайно по наших приході до міста видав от. Оробо наказ командантові жандармерії пор, Левицькому, розіслати стежі по місті для зберігання ладу, а також піти до міської упрази, згідно до голови управи, що би цей зарядив негайне повідчинювання склепів та чистку д'р'г і ринку. Це мабуть усім місцевим припало до вподоби, бо зараже склепи були відчинені, почалось замітання з великим розмахом, а вулиці стали наповнюватись людьми. Чорні, гарненські жидівочки в маленьких «туфлічках» світили принадно своїми ве-

ликими чорними очима та білими личками. Вже другої днини мали ми чимало знайомостей та багато хат нас радісно гостили.

Тут познайомились ми також у перше з іменем славного повстанського отамана Шепеля. Літинь це була його резиденція. Про його «славні і геройські подвиги» ми ближе довідуємось щойно пізніше.

І так на д'ругий день життя кипіло вже у всіх закутках міста. Вч'рашній сум і перестрах на лицях мешканців зробили місце радості та вдоволенню. Цей помітний гніт розвіявся з почуттям, що настав лад і безпека, так, що на третій день нашого побуту в Літині, вже відбувся спокійно ярмарок.

По трьох днях побуту в Літині перейшла бригада через м. Винницю і заквартирувалася у Винницьких хуторах. І справжні хутори! Великі, гарні буди, кожний посеред дерев, а цілі хутори наче один величезний сад. Тут квартирувала бригада лишень одну ніч. На другий день вернулась назад до Винниці, де стояла залогою від 17.VIII—30.IX 1919 року. (Далі буде).

Рефлексії на „Споми- ни“ Д-ра С. Шухевича

Р. С.

(Докінчення)

В частині III. „Споминів“ автор присвячує увагу головню відносинам між обома Урядами — Урядом УНР і Урядом Західної Области. Мавмо, хоч можливо це буде погляд суб'єктивний, вражіння, що на ці відносини автор складає до певної міри відповідальність за перехід ГА до Денікіна. Однак, підкреслюємо, що в це лише вражіння.

Позатим освітлює автор тяжкий моральний і фізичний стан ГА, ситуацію політичну й воєнну, що вплинули на рішення Диктатора і НКГА про перемови з Денікіном, зазначаючи, що й Головний Отаман не був проти цих перемов напочатку.

Відносини між Урядами, річ ясна, поскільки вони були знані широкої публичності, були невідповідні. Не можемо наразі дошукуватися причин цього, не в ця справа належно освітлена, однаком вважаємо, що не можна винуватити лише одну сторону. Цілий комплекс обставин склався на те, щоби відносини загострилися, обставин мабуть характеру засадничого. Не можна винуватити Уряд УНР в тім, що хтось з низчих начальників зманював до себе галицьких стрільців. Непорядки в часі революції, відсутність можливості взяти все в карби, в річку життєвою. Непорядки бували не лише в арміях революційних, бували вони в найліпших регулярних арміях. Натомісь вважаємо за необхідне підкреслити, що в Армії УНР не було „на горі“ таких історій, як приміром історії Долежала й Ціріца. А в цілім, нам здається, не було вжито заходів, заходів рішучих, щоби тертя між Урядами усунути. Не останню ролю в таких випадках, при тім ролю ускладнюючого чинника; грають особи, що їх автор окреслив словом „окруження“. Мавмо авторові до закиду одне, що він забув підкреслити, що відносини між Урядами не відбивалися

на відносинах між Арміями, між старшинами, між стрільцями.

Порушує автор цікаве стратегічне питання — на Київ, чи на Одесу? НКГА була за другим рішенням. Автор вважав, що мотиви, які перефорсували напрямки на Київ, були виразно політичного характеру. Не посідаючи наразі даних, щоб довідатися про правдиві мотиви обрання напрямку на Київ, ми з автором не погоджуємося лише на підставі логічних міркувань: а) існував вже тоді Штаб Головного Отамана і треба думати, що таке рішення було прийнято після докладного обміркування в Штабі всіх рго і соплів та після узгодження рішення з Урядом. В Штабі працювали на найвідповідальніших посадах генерал Курманович і полковник Долежал, значить в прийнятті рішення брали участь, б) автор каже: „генерал Тарнавський і полковник Шаманек були прихильниками концепції... на Одесу, аби мати сильне опертя*) до дальших операцій на Правобережжі“. Яке опертя? Фізичне — ні, бо скорше можна було лічити на поповнення людським матеріалом в напрямі на Київ. Політичне? Воєнне? — тоді ці питання були дуже повдані, — шукалося прихильності антантів, а щоб йти на Одесу, треба було битися з добровольцями, яких антанга всіми силами підтримувала. Щодо опертя матеріально-технічного, то прецінь побережжа Чорного Моря було обсажене, треба було його відвоювати, себто не кажучи про перспективи перемоги, не можна було з портів Чорного Моря користати. Позатим справа налагодження матеріальної бази потребує не тижнів, але місяців навіть при сприяючій політичній конюнктурі. На наш погляд моглоб скінчитися все ще гірше — або прийшлосяб вантажитися разом з добровольцями на пароплави, або йти під Врангеля до Криму зі всіми з цього випливаючими консеквенціями, або скоритися перед большевиками, або скинулоб вони нас, грубо кажучи, до моря. Це значить, що не булоб і тих можливостей, які ми мали в кінці 1919 року, а які нам дали „Зимовий похід“, союз з Польщею і в наслідок того союзу кампанію 1920 року, об'єктивного значіння якої ніхто заперечувати не буде, незалежно від того, як вона скінчилася. Оскільки дальші події запровадили НКГА до Денікіна, то тепер мимоволі насувається думка, що НКГА вже за пару місяців перед dokonаним фактом (переходом до Денікіна) була суггестіонована успіхами Денікіна, сподівалася знайти у нього зрозуміння наших державно-національних прагнень й це відбулося на її концепції — на Одесу.

Найбільш зворушаюча хвиля — Українське Військо входить до Києва. Але чигала на нас невдача й то, нам здається, через те, що в тім моменті не жива сила ворога (Денікін), а географічний пункт був об'єктом операції, та вирішилося знов таки, що Денікін більш мудрий. В наслідок не передбачення „части нашої Армії і її добро попали в руки добрармії“. А чи не краще булоб, якби сталося навпаки? Цілком зрозуміло, що після невдачі пішло шукання винуватців — „Придніпряньський Уряд закинув НК просто зраду“, а „НК обвинувачувала у всім Головного Отамана Петлюру“, каже автор.

Осінь 1919 року принесла обом Арміям нещастя, а ГА кинула в обійми спершу Денікіна, потім червоних.

Частина IV. „Споминів“ продовжує картину політиканства НКГА. На цей раз ходить про акцію в бік червоних Москалів, яка, як відомо, й ГА не врятувала, й слави НК не приспорила.

На наш погляд ГА могла разом з Армією УНР йти в Зимовий похід, бо ж зрештою умови, в яких Армія УНР відбула цей похід, не були гіршими від тих, що тоді склалися для ГА, й це згори можна було передбачити, натомісць позісталаб недіткненою сторона моральна і евентуально повсталиб ширші воєнні можливості, а за ними й політичні.

Так само, як Армія УНР, потерпіла ГА страшно в осені й зими року 1919/1920 від хороб, хоч під оглядом санітарного забезпечення стояла краще, бо й своє майно ще мала й від Денікіна дещо одержала (єдине, з чого скористала ГА). Жахом віє від опису нещастя, яке стрінуло ГА — десятки тисяч хорих й то в часі такої руїни, яку тоді перебула Україна, при повнім бракові лікарського персоналу, лікарень і поживи. „І так ціла майже Армія лежала хора“, осталися лише „обози й скелети частин, що підчас походу на полудне засівали цілу країну хори ми й трупами“.

Крім трагедії фізичної прийшла й нова трагедія, трагедія політична. Ситуація воєнна подиктувала НКГА зміну курсу політичного. Знов було потрібне пересвідчення, щоб вже раз на все показати, а Українцєві раз на все зятимити психологію Москаля. Чи білий, чи червоний, чи чорний, він є однаковий: Москаль є й позістане Москалем, незалежно від офарблення. „Большевики зажадали від нас, каже автор, аби їм не тільки словом, але також і ділом доказати, що ГА переходить на їх сторону“. Запитаємо ми, що ж дала виявлена НК ширість, яка притім адеморалізувала старшину й стрільця, відібрала їм духовний спокій задля ніби фізичного абереження? Дала оте пересвідчення про традиційну вартість московської обіцянки, про що ми вже згадували, а яку то обіцянку, ми (Українці) повинніб добре знати.

„Скандальний договір з Денікіном, що просто заперечував наше існування“, так окреслює угоду ГА з Денікіном автор, який, мабуть для своїх радикальних поглядів, мав більше довіря до большевиків і через те був на початку апольогеетом угоди з ними. Оскільки договір з Денікіном був скандальним, остільки угода з большевиками була, нам здається, бідою. Потрібував автор пересвідчення вже для себе особисто, щоб визнати свою політичну помилку — не переконали його відомости привезені поручником Гачкевичем. Визнаючи свою помилку, автор шукає доказів на виправдання большевиків і знаходить їх в тім, що ГА „ведена дотеперішніми політиками й вождями, які загналі її до Денікіна, стратила всяке довіря, кредит, якого тепер так потрібно“. Нам видається щось іншого — ГА ніколи не мала все одно чи у Денікіна, чи у большевиків довіря, бо була Армією національною і націоналістичною.

В цій книзі „Споминів“ автор багато пише про настрої на селі і в місті, бо мав нагоду й належно з неї скористав, щоб ці настрої пізнати. Подані автором спостереження підкреслюють нашу думку про те, що логічно і послідовно розвивалася свідомість в масах українського народу на Придніпрянщині. „Головний Отаман Петлюра мав там (на Україні по селах) велику популярність“... Про щож свідчить така популярність Головного Отамана Петлюри, який тоді

*) Розбивка наша — РС.

був, а тепер в легенді є, уосібленням національно-державних поривань народу, як не про зріст національної свідомості?

* * *
Частина V. „Споминів“ — від квітня до серпня 1920 року.

Праця автора в Ревтрибуналі є наявним доказом перелому в його довірі до большевиків, бо ж інакше сумління не змушувало б його працювати проти них. В словах, говорених автором до себе в душі, „heute dir, morgen mir“, сказане є все, в них є несвідомий, або скорше підсвідомий присуд для большевиків, себто для Москалів взагалі.

Найбільш цікавим, а zarazом і важливим у цій частині „Споминів“ Д-ра Шухевича вважаємо освітлення відносин, зглядно трактування Головним Отаманом Петлюрою і Урядом УНР Галичан, які чи організовано цілими частинами, чи поодинокі передісталися до зони, вже звільненої від большевиків. Автор подає в цій справі настрої інших військових Галичан, як і свою власну думку. Потрібуємо ствердити, що тепер відступив автор від своєї до цього часу так виразно, на наш погляд, дотримуваної об'єктивності. Ми розуміємо почування автора, розуміємо настрої його товаришів, недолі, однак маємо враження, що тут автор говорить більше під впливом чуттєвого піднесення, яке ще й дотепер, після 8 років не вирівнялося, але не під впливом холодної логіки. „Уряд УНР, зокрема міністр війни генерал Сальський, а далі загал наддніпрянських старшин відносилися крайно ворожо до всіх Галичан, називаючи їх зрадниками, й не допускали до ніяких посад. Говорено, що Поляки в дійсності не хотіли брати Галичан в полон, а зробили це на бажання Уряду УНР, котрий мав телефонічно зажадати від Варшави вивезення всіх Галичан, бо мовляв, коли остане на Великій Україні хоч п'ядесят Галичан, всяка праця Уряду стане неможливою“. Наведення таких, анонімних зрештою, чуток та ще про телефонічні розмови, вказує, що в цьому місці автор не здобувся на більш об'єктивне трактування справи. Просте переказання подібних чуток, навіть без покликання на осіб, від яких автор про це чув, без необхідної перевірки їх, передусім відбирає „Споминам“ в цих розділах значіння авторитетного історичного джерела, а авторові відбирає широке розуміння нашої національно-державної проблеми, не говорячи вже про те, що така підхоплена чутка цілком безпідставно може зробитися добром історії. Безпідставно, кажемо, бо ж ці чутки не мають під собою жадного ґрунту, бо не є вони правдиві, не є правдиві фактично, не є правдиві морально. Фактично: а) не міг Головний Отаман говорити, що є мішана комісія під командою польського генерала Недзведського, бо після справок такого польського генерала не було й тепер нема, б) стверджуємо, на підставі фактичного матеріалу, що Головний Отаман, як і Військовий Міністр генерал Сальський, а на місцях командіри дивізій хотіли прийняти Галичан до частин а — на потвердження його подати можемо наступні факти: 1) в першій половині травня ще в Кам'янця, себ-то до переїзду Військового Міністерства до Винниці, в район м. Проскурова, виїздила комісія генерала Коваль-Медзведького (відомий вчений астроном-геодет, один з перших генералів російського війська, що зголосилися до нашого війська) з ціллю приймати галицьких старшин до Війська УНР, але бажан-

ючих не було; цю комісію вислано на підставі умови між Головним Отаманом і Маршалом Пілсудським, що її укладено в часі побачення в Бердичеві у перших днях травня 1920; 2) з доручення генерала Удовиченка автор цих рядків їздив з Могилева до с. Бронниці приймати прорвавшийся через большевицький фронт загін Галичан під командою поручника Яремича. Всім Галичанам запропонував генерал Удовиченко вступити до дивізії, однак більшість не пішла, й лише невелика групка пішла до 7 бригади та поодинокі старшини й стрільці до інших частин, в) автор „Споминів“ сам далі говорить, що Головний Отаман хотів взяти до війська всіх Галичан, лише був тієї думки, що „Галичан належить ужити не на фронті, але при командах етапу і запліля“. Отже подані Д-ром Шухевичем по цій справі чутки не відповідають фактичному стану річей. Морально всі військові від Головного Отамана до козака співчували Галичанам, безоглядно нарікаючи лише на НК і на галицьких політиків. А крім того необхідно собі усвідомити, що кожний до війська прийятий Галичанин-старшина й стрілець — зміцнювали наші сили. Як же можна припускати, щоб від зміцнення можна було свідомо відмовлятися?

Трудно поминути інші, просто фатальні, недокладності. Приміром: „в коритарах Міністерства бігало багато молодих старшин Придніпрянців. Бачив я там і таких, що були найзагорільшими комуністами... бачив і таких, що служили у Денікіна і таких мабуть було більше“.

Звідки автор має такі відомості? Очевидно, що тільки „бачити“, мало. Чи автор перевіряв особовий склад Міністерства, чи переказує в „Споминах“ поговори? Припускаємо останнє. Поговори ось чим пояснюються: тоді в боротьбі проти даної особи її політичними противниками вживалося такого способу — обвинувачувати її в денікінстві, або большевизмові, або обвинувачувати, що ця особа, звичайно особа з високих сфер, оточув себе большевиками, зглядно денікінцями. Останнє закидали й генералові Сальському. Тоді генерал Сальський виступив з докладом до Головного Отамана про призначення комісії для перевірки особового складу Військового Міністерства. Комісія під головуванням генерала Коваль-Медзведького не викрила в складі Військового Міністерства служивших чи у Денікіна, чи у большевиків і хоч це до справи відношення не має, однак для стислоти подаємо, що в цілім складі особовім Військового Міністерства комісія знайшла одного старшину, бувшого синезупанника, який неправдо вживав старшинської ранги. Отже, переказане автором про склад Військового Міністерства виглядає на тенденцію.

А вже найбільш тенденційно виглядає справа з наведеною автором (ст. 84) в польській мові телеграмою Ч. 2369. з Кам'янця, підписаною ніби то генералом Сальським, в якій то телеграмі подається думку Головного Отамана про те, щоб не приймати Галичан до Армії УНР.

Сам автор сумнівається в автентичності цієї телеграми — він посідає ніким не засвідчену копію її, але її наводить на доказ ненависти генерала Сальського до Галичан. обґрунтовує своє припущення про можливість існування такої телеграми. Отже після автора, телеграма, за автентичність якої він відповідає на себе не бере, є доказом ненависти генерала Сальського до Галичан, а ненависть, об-

умовлена непевним (телеграма) аргументом в підставою припущення про автентичність телеграми. Не бачимо льогіки.

Другою підставою для припущення, що телеграма могла бути автентичною, автор вважає її „стилізацію“ — підстава дуже проблематична.

В справах Військового Міністерства, які нам вдалося переглянути, такої телеграми нема. Крім того, телеграму цю датовано 27. IV. 1920 р. і вона є відповідю, як видно з тексту, на телеграми N D. W. P. і M. W. з 25. і 26. IV. 1920 р. Якраз в той час Головний Отаман перебував у Варшаві, звідки виїхав лише 30. IV., а до Кам'янця прибув 1. V.

Тамже, у Варшаві перебувала Військова Місія УНР, на чолі якої був генерал-поручник Зелінський (не полковник і не генерального штабу, як подав автор, бо артилерист). Всі зносини між Головним Отаманом а вище вказаними польськими військовими уставами переводилися через цю Місію, а не через генерала Сальського, який в той час перебував у Кам'янці.

Позатим трудно собі уявити, як міг генерал Сальський, перебуваючи у Кам'янці, знати думку Головного Отамана, перебуваючого у Варшаві, зокрема в день 27 квітня, коли ані Головний Отаман, ані генерал Сальський не могли ще знати про бажання Галичан служити у Війську УНР.

На жаль, розправлятися ширше над такими питаннями тепер трудно, вони потребують спеціальних досліджень, для яких, віримо, час прийде вже незабаром. Однак сторінки „Споминів“, дотичні відношення до Галичан мають, про це вже тепер треба сказати, ціли певної непоінформованости, суб'єктивности та тенденційности.

Непоінформованість автора „Споминів“ ілюструємо: на стор. 90. автор говорить про працю Військового Міністерства, твердючи, що ніби Міністерство конкретно ніякої праці не зробило. Не будемо полемізувати з автором, бо наведення даних про виконану Міністерством працю вимагало б багато місця і часу, однак зазначимо, що коли існувала Армія, існували формації запасові (на протязі лише травня було сформовано 6 запасових бригад — територіяльні одиниці, що мали обняти військову адміністрацію на звільненім терені та готувалися до перепроводження плянової мобілізації; лише події на фронті перешкодили цьому, алеж ці запасові бригади відіграли поважну ролю вже в часі боїв в запіллі проти кінноти Буденого в Бердичеві, Проскуріві та Староконстантинові), тиллові, то над організацією, вишколенням, забезпеченням їхнім десь і хтось, очевидно, працював.

Далі автор говорить: „були тільки ті дивізії, що їх застав готовими прорив фронту, а саме — Безручка, Удовиченка, Тютюнника, Павленка.“ Не було дивізії Павленка, була Армія УНР (інша річ, якого складу), якою командував генерал Омелянович-Павленко, а в склад якої по зеднанні 5 травня 1920 року входили Запорізьська, Волинська, Залізна (Удовиченко), Київська (Тютюнник), Херсонська, а ще пізніше Січова (Безручко) дивізії. До дня 5 травня спільно з Поляками на Схід йшли лише 3-я Залізна і 6-а Січова дивізії, а решта Армії була в Зимовім поході. На стор. 100. автор всупереч вже сказаному говорить: „з Тютюнником був Павленко“, або „відділи Тютюнника були в дійсности партизанським загonom“. Передтим автор говорив про дивізію Тютюнника. Або таке „наразі була одна дивізія Безручка —

6-а Київська (?) і одна слабенька дивізія Удовиченка“ (стор. 102). До речі сказати, на день 9 травня дивізія Удовиченка, після звіту, мала на 700 чол. більше від дивізії Безручка.

Закінчує д-р Шухевич свої „Спомини“ ліквідацією Г. А. Сумні сторінки, як сумна і сама доля славної ГА. Богато було причин до того, що й Галицьку Армію ліквідовано, що й вся наша боротьба за державність не мала успіху, вяснить їх історія, якій за прикладом д-р Шухевича маємо позоставити матеріали.

В „Післяслові“ автор знов вертає до своєї тези — передусім об'єктивність та щирість. Автор вважає „за річ крайно неморальну написати неприхильні спомини про когось і зложити в архів з застереженням, що депозит можна буде підняти й отворити щойно по смерті того, про кого пишеться“. Автор зазначає „людині треба дати змогу помилку спростувати, треба дати змогу боронитися“. Так з причин засадничих, як і на цю просьбу автора ми намагалися „Спомини“ доповнити, щоб тим свій обов'язок виконати.

Автор говорить, що „чув закиди, що спомини суб'єктивні“. Без застережень цієї думки ми не поділяємо і свій погляд вже висловили, можемо хіба до нашої характеристики „Споминів“ додати, що автор не є завсідги послідовний.

Однак же „Спомини“ д-ра Шухевича вважаємо дуже вартісною вкладкою в нашу історичну літературу.

Матеріали і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

В перших днях листопада 1918 р. не було у Львові ніяких відомостей, що діється в краю. Тому розіслала канцелярія У. Н. Ради доручення до всіх повітових осередків курієрами, які мали звязати Львів з провінцією та будьто особисто привезти відомости з краю, будьто привезти писемні звідомлення повітових комісарів. І справді в днях між 7—12 листопада стали напливати з поодиноких повітів звідомлення, які ілюструють нам не лиш спосіб, як перейшла влада в поодиноких повітах в руки У. Н. Ради, але також, як радили собі поодинокі повіти в часі загального замішання, коли то велика більшість польського урядництва відмовилася дальше виконувати свої обов'язки, а зі західних країв Австрії та з Угорщини рушили цілі маси полонених через Східну Галичину на схід. Відомости подаю на підставі матеріалів У. Н. Ради, які знаходяться в архіві Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.

I. Звіт курієра зі Станиславова.

В Станиславові повітовим комісарем є д-р Лев Бачинський, заступником комісаря Клим Кульчицький, радник суду, секретарем повітового комісаря став д-р Олександр Надрага. Управа міста в давній автономії, надзір має проф. Чайківський (Павло). Головою повітового харчевого уряду є проф. Мих. Лаврів. Повітовим військовим командантом є сот. Русин, командантом міста хор. д-р Гаморак, командантом залізничної стації є поручник (незн. назвища для курієра) німець зі Східної Галичини, командантом жандармерії пор. Ващук, командантом поліції пор. Степан Калинович. Начальником дирекції шляхів є надрад. Іван Мирон, санітарні

справи веде Др. Янович, шкільні проф. Гнат Павлюх, справи прилюдної безпеки проф. Слободяник, справи селянства начальники громад Королюк з Чернівеа та Остап'як з Радча, представником робітництва є залізничник Устіянович. Військова сила вносить 1000 людей, майже всі вишколені, сила жандармерії вносить до 300 людей. Харчеві засоби є в значній кількості, поконфісковані запаси вистарчать на 2 місяці. В цілім повіті спокій. По селах переведено примусовий побір здібних до зброї муштин від 20—30 літ. Набір переведено в днях від 6—9 с. м. Забрано около 1000

людей, з того дві треті вишколених і ними доповнено 95 полк піх. та 20 полк стрільців.

Переняття влади відбулося дня 31 жовтня о год. 5. по пол. спокійно і скоро. Поляки заповіли переняття влади на 3 листопада, однак на довірочних зборах в дні 31 жовтня порішили прискорити переняття влади і означили час на 12 год. в ночі з 31 жовтня на 1 листопада. Коли почули про це Українці, випередили їх. В Станиславові виходить двічі в тижні урядовий часопис повітової У. Н. Ради «Станиславівський Голос.» (Далі буде).

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

*Колтунюк, Михайло, сотник У.Г.А.: З українсько-польських боїв **. (Спомин парламентаря). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 28, стор. 23—26; — Ч. 29, стор. 25—30; — Ч. 31/32, стор. 35—39; — Ч. 33, стор. 19—24; Ч. 34, стор. 15—19.

Колтунюк, Роман: З кігтів смерти. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 16, стор. 10—12; — Ч. 17, стор. 2—3; — Ч. 18, стор. 11—13; — Ч. 20, стор. 32—36; — Ч. 21, стор. 12—16; — Ч. 22, стор. 17—22; — Ч. 23, стор. 37—40; — Ч. 24, стор. 22 до 26; — Ч. 25, стор. 20—23; — Ч. 27, стор. 40—44; — Ч. 28, стор. 26—30; — Ч. 31/32, стор. 18—25**).

Колтунюк, Роман: На Житомир. „Український Скиталець“. Відень, 1923, стор. 28—31.

Кондрат, Мирон, др.: Ще про дрогобицький бунт. „Діло“, 1929, Ч. 159.

Коновалець, Євген, полковник: Причинки до історії ролю Січових Стрільців в українській революції. „Розбудова Нації“. Прага, 1928, Ч. 1—6.

Кормош, Теофіл, др.: Перемишль в перших початках перевороту 1918—20 року. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 28/29.

Королів, В.: Кінець гетьманату (фрагмент спогадів). „Дніпро“. Календар-альманах на 1928 р. Львів, 1927, стор. 79—95.

Кравс, Антін, генерал: Гуцульська маланка. (Боввий епізод-уринок зі споминів). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 23, стор. 33.

Крезуб, Антін: Бої за Львів і Наддніпрянські Січові Стрільці. Календар „Червоної Калини“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 27—33.

Крезуб, Антін: Галччане і їх військово-організаційна праця на Наддніпрянщині в 1917—1919 рр. Календар-альманах „Неділя“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 85—92.

*) Калінович похибково приписує авторство цих споминів Романові Колтунюкові. Числа „Укр. Скит.“, в яких печатано ці спомини, подані в його неточно.

**) Спомини неваквічені.

Крезуб, Антін: Група полк. Рогульського (Замітки і матеріяли до її історії). Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 51—64.

Крезуб, Антін: За хлібом. „Літопис“. Берлін, 1924, Ч. 19/20, стор. 292—298.

Спогад із партизантки на Наддніпрянській Україні в 1921 році.

Крезуб, Антін: Між Білою Церквою і Мотовилівкою. „Літопис Червоної Калини“, Львів, 1930, Ч. 1, стор. 5—8; Ч. 2, стор. 9—13.

Крезуб, Антін: Мотовилівський бій. (Критичні завваги до його історії). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 70—75.

Крезуб, Антін: Напад большевиків на Крем'янець в травні 1919 р. Календар „Червоної Калини“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 54—68.

Крезуб, Антін: Облога Київ. (Спогади з листопада-грудня 1918 р.) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1928, Кн. I, стор. 25—40; — Кн. III, стор. 242—251; — Кн. IV, стор. 309—324.

Крезуб, Антін: Партизани. (Збірка споминів із партизантки на Наддніпрянській Україні). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1925, Кн. VII VIII, стор. 246—261 (I. В сітях київської чрезвичайки); — Кн. IX, стор. 10—24 (II. Чекіст); — Кн. X, стор. 111—125 (III. Облава).

Крезуб, Антін: Партизанський загін імени отамана Зеленого. Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 110—116.

Крезуб, Антін: Перша умова Директорії У. Н. Р. з Німцями з дня 17. XI. 1918 р. „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1929, Кн. V, стор. 458—464.

Крезуб, Антін: Повстання от. Зеленого проти Директорії УНР. в січні 1919 р. (Спомин) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1927, Кн. V, стор. 26—41.

Крезуб, Антін: Повстання проти гетьмана Скоропадського і Січові Стрільці. (Кілька завваг до його історії). „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1928, Кн. XI, стор. 219—225; Кн. XII, стор. 309—318.

Крезуб, Антін: Початок гал. курія С.С. Кален-

дар „Червоної Калини“ на 1926 р. Львів, 1925, стор. 55—60.

Крезуб, Антін: Українські Термопіли. (В десяту річницю бою під Крутами) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1928, Кн. II, стор. 105—109.

Крезуб, Антін: Цілі німецької військової політики на Україні 1918 р. „Літопис Червоної Калини“, Львів, 1929, Ч. 1, стор. 14—17; Ч. 2, стор. 4—8.

Крезуб, Антін: Як агинув от. Зелений. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1927, Кн. X, стор. 109—113.

Кривокульський, В.: Після переходу. Календар „Червоної Калини“ на 1926 р. Львів, 1925, стор. 135—141.

Кунда, Матвій, хорунжий: В українськiм Львові. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

(Далі буде)

Справлення похибок в „Літописі Червоної Калини“ за січень 1930.

На стор. 6. в 1-ій шпальті в 21-ому рядку з гори, перед словом „віяка“ вставити слово „осягнути“.

На стор. 7. в 2-ій шпальті в 23 рядку в долині по словах: („Григорів, Лизанівський і я“) — поставити відсильник „)“.

На тійже стороні і в тійже шпальті а в 2-гій стрічці в долині по словах: „сот. Ф. Черник“, поставити відсильник „)“. Заввага при цьому відсильникові звучить: („Матчак, М. сот.): Дні перед повстанням минулого року. „Стрілецька Думка“ Ч. 61. а 16 пад. 1919 р.“

На стороні 8 відсильник: „)“ (Матчак М. сот.): Дні.. і т. д.“ — вичеркнути. Слідуючий відсильник: „)“ В. Кедровський: 1919 Рік... і т. д.“ означити числом 1. Між відсильником „)“ і „)“ вставити відсильник: „)“ Balck: Taktik, I Teil, 3 Auflage, Berlin, 1905, стор. 7.

На стор. 23, в шпальті 1-ій в стрічці 26-ій в долині замість: „1928. Ч. 3“ має бути: „1928 Ч. 3 - 228“.

Нові книжки

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ. Матеріали до історії українського війська. Збірник 1. Каліш 1929. Видає Українське Воєнно-Історичне Товариство.

Зміст: Передовиця.

М. Омелянович Павленко, ген. пор. — Зимовий похід.

В. Савченко, ген. шт. полк. — Спогади про український рух у XII. російській армії в 1917 р.

В. Корніїв, сот. — Спогади про українізацію 36 пішого Орловського полку в 1917 р.

В. Прохода, підплк. — Записки до історії Сірих (сірожупанників).

В. Кедровський, підплк. — Перше засідання другого всеукраїнського військового генерального комітету.

Ілько Гаврилюк — З величнього минулого.

Гнат Порохівський, полк. — Матеріали до історії 2-гої кулеметної бригади.

Тиміш Омельченко, підплк. — Від Кременчука до Біраули.

П. Сулятицький — Генерал П. Н. Врангель. Записка Ч. 1. Б'єлое д'єло.

З життя Українського Воєнно-Історичного Товариства. 11. схем.

ДР. СТЕПАН ШУХЕВИЧ — Гіркий то сміх. Воєнні оповідання. Видавництво „Новий Час“. Ціна 5 зл.

Зміст: Мобілізація. Виступали. Паніка. Непорозуміння. Перегляд. Вперед. Лови на турів в пустарі Білої Вежі. Шпигуни. Протинаступ. Гіркий то сміх. Відпустка. Сіра буденщина. Кіточка. Відолаха. Війна-війною. Зміна престола. Цукор. Грізна небезпека. Хто що має. Також щастя. На відпочинок.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 2. / Лютець 1930.

З М І С Т

	Стор		Стор.
У Львові		Микола Аркас	
О. Олесь	2	Б. Л.	15
О. Олесь у Львові	2	Кінна скорострільна сотня	
В чотирикутнику смерті		С. Гайдучок	16
(Докінчення) — Л. Л.	3	З діяльності Тов. Охорони Воєнних Моги	
„Віденський Курінь“ і його переїзд до Га-		в Кракові	
личини		Богдан Кабарівський	17
Антін Кравс, ген. чет.	4	Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Отаманщина		(Продовження) — Пор. Аріо	18
Михайло Серета, полк. Армії У.Н.Р.	6	Рефлексії на „Спомини“ Д-ра С. Шухевича	
*		(Докінчення) — Р. С.	19
* Б. Л. *	9	Матеріали і документи	
Між Білою Церквою і Мотовилівкою		Перші дні листопада в Східній Галичині	22
А. Крезуб	9	Бібліографія	
„Ой, видно село, широке село під горою“		Спис жерел до історії української визвольної вій-	
Уривки із щоденника. Рік 1919. — Т. Петрова	14	ня 1914—1921 р. Продовження — А. К.	23

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Ваєніям у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Основайте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої фахової централі

„МАСЛОСОЮЗ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку. Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяємо безплатно /Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолодніще.

По інформації звертатися під адресою:

„МАСЛОСОЮЗ“ — Львів, Костюшка 1а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 43-86, 39-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ“.

В. Секундар Загального Шпиталу у Львові

Др. ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ
спеціаліст хоріб внутрішніх і діточих

ординує

від години 9—11 перед пол. і від години 3—5 по пол.

у Львові, вул. Грунвальдська (бічна Садівницької) ч. 11а.

Телефон ч. 83-47.

Італійська Акційна Спілка Загальна Асек. в Триєсто

„ASSICURAZIONI GENERALI“

Фонди гваранційні з кінцем 1928 Л. 1.283.428.352.08.

В кінці року 1928 було поліс на життя на суму 5.106.043.901,09.

Товариство приймає обезпечення: на життя, від вогню, крадежи з вломом, нещасливих випадків, обезпечення пакунків і т. п. по найнищих преміях. Одно з найбільших товариств обезпечених на континенті. Дирекції і представництва в усіх більших містах Європи і інших частей світа. По інформації та запити звертатись до своїх представників

ASSIC. GENER. — Львів, вул. Коперника ч. 3.

Український відділ

Власний дім

Дентист ЯКІВ НАСС

Львів, вулиця Сикстуська ч. 17. II. пов.

Скриплювання хитаючихся зубів, плямбування й винищення зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найнової системи. Пациєнтів з провінції полагоджуються в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах. Тел. 65-73.

НОВИНА! Вже вийшла в друку накладом Укр. П. в Іваню Пустім брошурка Л. Н. ТОЛСТОЯ п. в.

„ЧОМУ ЛЮДИ ЗАДУРМАНЮЮТЬСЯ“

Ціна лише 30 сот. Не жаліть такої малої суми, а брошурка принесе Вам велику користь.

Спішіть і замовляйте на адресу:

МАРЧУК і ОЛОДИМИР — Коломия, вул. Беднарська,
або **НИКИФОРЧИН НИКОЛА** — Іване Пусте, п. Мельниця.

КАЛИНА ПАПЕРЦІ ДО КУРЕННЯ

з одинокої укр. кооперативної фабрики туток і паперців „БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі

Куріть тільки паперці „КАЛИНА“!

Домагайтесь паперців „КАЛИНА“ по всіх графіках та кооперативах!

Поширайте рідний промисл, бо в розбудові рідного промислу наша будучність!

В найблизчих днях появиться накладом

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

один з найкращих і найцінніших творів сучасної світової мемуаристики президента Чехословацької Республіки

Т. Г. МАСАРИКА

„СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ“

в перекладі інж. Миколи Саввича з другого зміненого чеського видання, яке знаходиться саме в друку.

Спомини Т. Г. Масарика переложені вже майже на всі європейські мови, а оригінальний чеський 70.000-ий наклад першого видання вичерпаний до останнього примірника.

У споминах Масарика присвячується досить місця відносинам на Україні, українському питанні та українській відродженій державі у ці бурхливі часи світової війни.

Спомини Масарика являються одним з найцінніших сучасних творів — являються разом цінним вкладом великого чужинця і до скарбниці української повоєнної мемуаристики.

АНТОПИКА

ЧЕПРОНОТ КАЛИНИ

1 9 3 0

III

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна „ 7.— »
 Квартальна « 3.50 »
 для членів «Червоної Калини» 3.— »
 ціна поодинокого числа 1.20 »
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати «Літопис Червоної Калини»: В Сполучених Держ. Північної Америки The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa, USA. / В Канаді The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man, P. O. Box 2121 / В Румунії Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52 1.20 « 60 «
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I.-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініатури, стор. 129 . 1.50 « 75 «
 За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32 60 « 30 «
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24 50 « 25 «
 Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 »
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський: Заметіль. Трильогія зі стрілецького життя.
 I. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалюю. Сторін 192 . . 4.— « 2.— «

Федір Дутко: В Заграві. — Трильогія з визвольних змагань на Україні
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— «
 III. На Згарищах 4.— « 2.— «
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції.
 I. Частина. Сторін 180 3.50 « 1.75 «
 II. Частина. Сторін. 180 3.50 « 1.75 «
 III. Частина. 3.50 » 1.75 »
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку . 5.— « 2.50 «
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УАГ. на підставі записок та власних переживань)
 I. Частина 4.— « 2.— «
 II. Частина 4.— « 2.— «
 III. Частина 4.— « 2.— «
 IV. Частина 4.— « 2.— «
 V. Частина 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 3.50 « 1.75 «
Володимир Лопушанський: Перемога. — повість з визвольної війни.
 I. Частина 3.— « 1.50 «
 II. Частина 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Воєнні нариси 3.50 « 1.75 «
 Календарик-термінар зі стемплевими приписами 90 « 45 «
 Кишенковий календарик 30 « 15 «

НОВОСТИ!

Появилися накладом «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»

Богдан Лепкий: „ЗІРКА“ (повість з повоєнного життя). Це найновіший твір автора історичної трильогії «Мазепа» — написана легко й цікаво, призначена для найширших кругів читачів, подібно як і повість «Сотниківна», якої наклад вже давно вичерпаний.

Федір Дутко: „НА ЗГАРИЩАХ“ Продовження трильогії «В Заграві», дві перші частини цього роману «Чорторий» та «Квіти і кров». Третій том, а саме «НА ЗГАРИЩАХ» це справжня літературна рідкість. Незвичайно цікавий зміст, вікінченість та щира безпосередність надають цій повісти багато причани та мусять прикувати увагу і найвибагливішого читача.

М. Брилинський: „ХРЕСНИЙ ВОГОНЬ“ Ці воєнні нариси написані автором, що брав участь у численних походах та боях світової і визвольної війни. мають крім історичної своєї вартости ще й вартість літературну, з окрема дуже цікавий спосіб змальовання всіх цих подій у формі коротких оповідань, що вяжуться в одну цілість, охоплюючи довгий протяг часу великої хуртовини 1919—1920 року.

ген. В. Петрів: „СПОМИНИ“ III. ЧАСТИНА. Спомини ген. Петрова, які в тому томі охоплюють останні часи Центральної Ради, кримський похід та події на Лівобережю, написані легко, цікаво й кольористично так, що читається їх як найкращу повість.

НОВОСТИ!

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

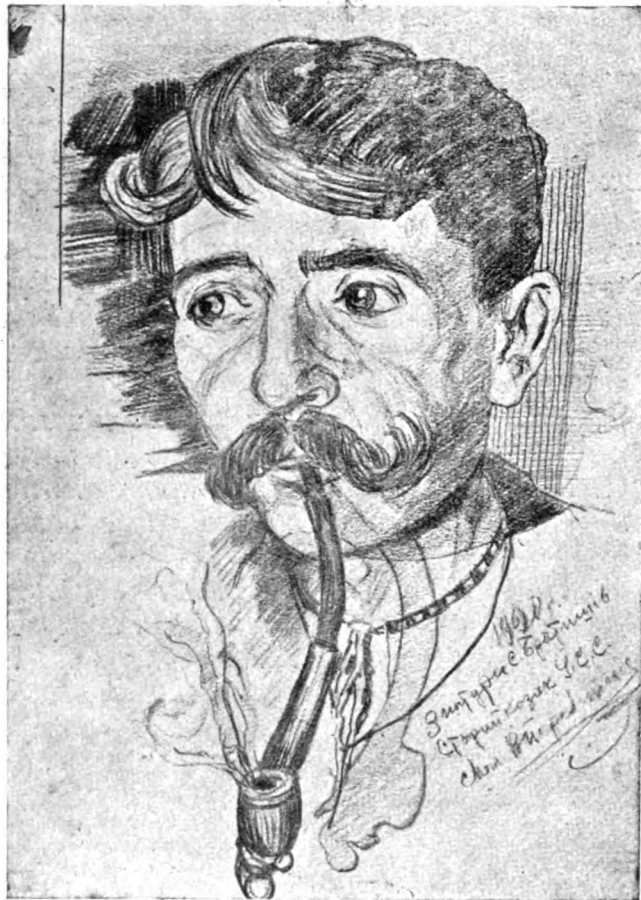
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 3. *

БЕРЕЗЕНЬ

* 1930

„Стара война“ — У.С.С. з села Братишева

Рис. В. Перебийноса Ор. у збір. Музею Н. Т. Ш. у Львові

Емігрантам

Не поклонявся я нікому,
І не поклонюся во вік;
Бо на землі, на світі цьому
Марний усякий чоловік.

Лише про вас коли думаю,
Коли вас бачу в чужині,
Вам, вигнанцям зі свого краю
Я клонюся у тишині.

О, скільки літ Марком Проклятим
Скитаєтесь по всіх краях?
Ані сім'ї, ні дому, хати
Не знаючи в чужих кутах.

В батьківщині татарська орда
Катує вам сестер, братів,
А тут за вами лиш погорда
З чужих сердець, з чужих кутів.

Голодні дні і ніч безсонна,
І хліб жебрацький, хліб чужий
І без хреста в сумних кольонах
Сумні могили здовж межі.

Ваш кожний день мов чорний ворон,
Що сумно криче, летючи.
Журба і біль глядять суворо
До ваших віч немов сичі.

Вялить вас, хилить чорна туга,
Як спека зірвані квітки:
„Чи ще побачу батька, друга?
Де зложу втомлені кістки? —

„Мій волос в чужині посивів,
Син виріс десь у вітчизні;
Як верну я у рідний Київ,
Пізнає батька він, чи ні?

І тільки спогад серце гріє,
Лише надія: „Верну знов“.
В самотню ніч крилата мрія:
„Ще піднімемо хоругов“.

І тільки спогад квітом вишні
Паде на сірий, скорбний шлях:
„Літ тому десять (О, Всевишній!)
За волю бились ми в степах“.

„Гей, була січа люта, славна!
Ще згадує її мій син;
Жінки як давно Ярославна,
Ридають нас ждучи з чужин“.

А скільки раз манив вас ворог,
Обіцював за зраду дар?
Ви ж досі вірні під прапором,
З яким лишили свій вівтар.

Хоч Ефіяльтів міліони
Продались за насущний хліб,
То ви про рідні Маратони
Несете спогад аж у гріб.

Ви лиш тризубові святому
Клонились, не чужим богам,
Тому не клонюсь я нікому,
Та низько клонюсь нині — вам!—

Прага 1929.

Стрілецькі Громади в Америці

Написав *Лев Ясінчук*

Нема в Америці свідомого Українця, який не належав би до якоїсь організації. Це не станові товариства, але такі, що мають на меті зібрати в одно тіло всі розпорошені живі сили тої частинки українського народу, яку несприятливі буруни занесли поза океан. У них плекається національно-громадська думка. Всі вони державно творчі, бо ніяких „угодових“ організацій там нема, дарма, що нераз з різних вузь-

ких мотивів одна одній це або те підсував. Це вже виходить з нашої вродженої підзорливої вдачі. Одною з наймолодших американських організацій (у Злучених Державах і Канаді) є українські „Стрілецькі Громади“. Молоді вони тому, бо загалом недавні це часи, в яких повстало рідне стрілецтво.

Коли по катастрофі У.Г.А. розсипалися українські землі, попадаючи в різні займанщини, тоді деяким, що

Обі знімки представляють маніфестаційний похід Українців в Нью-Йорку. В поході брало участь понад 5.000 Українців. На чолі походу бувши воляки У.Г.А. в одностроях демократичного Т-ва „Січ“.

відісталися з чотирикутника смерті, пощастило по-пасти аж в Америку. Опинилися так недавно високо активні одиниці серед найрізніщих життєвих умов, причому в живій уяві носили спогади недавнього рухливого, творчого життя. Занадто багато вложили вони труду й сили в те життя, щоби можна було легко визбутися споминів про нього. Занадто високу ціну заплатив нарід за досвід: на будуче, щоби він мав право розбритися в небуття. Тому за почином сотника У.Г.А., а тепер урядовця в американському банку у Філядельфії-Па, д-ра Володимира Галана, завязалася „Стрілецька Громада“ зразу у Філядельфії, а відтак і по інших містах з метою об'єднати всіх молодих ветеранів українського війська, які знаходяться на американському континенті, плекання стрілецької традиції, товариського життя між братією та забезпечення чи поміч інвалідам У.Г.А. та їх родинам. В міру зросту й скріплення організації ширшає мета. Тепер уже в поважна думка створити „Український Військовий Союз“, який об'єднувавби організації буйшої У.Г.А. у всіх краях, в яких вони існують. Такий Союз мавби вже ширші завдання, а саме: підготовку для стрічі майбутніх подій та заступати українських ветеранів на міжнародних з'їздах.

В організації гуртуються б. військові без різниці військового степеня. Деякі гуртки мають членів і не-військових. Це молодь, яка сприяє програмі й цілям Стрілецьких Громад. З малих початків зросла Укр. Стрілецька Громада до поважної організації, сьогодні знаної не тільки в Америці, але й в Європі, де живуть Українці. В липні 1929 р. було в Злучених Державах сім гуртків, а то Філядельфія, Нью-Йорк, Скрентон, Питсбург, Блумфільд, Шікаго й Дітройт. Одні з них більше, а другі менше діяльні. Найменше діяльні були гуртки в Питсбургу й Блумфільд. У Канаді були Стрілецькі Громади у Вінніпегу, Саскатуні, Едмонтоні, Форт Вілліам і Монреалі. Стрілецькі Громади ще не об'єднані, хоч філядельфійський гурток, який силою факту ухорив немов за централю, мав з деякими гуртками в Злучених Державах (Шікаго, Нью-Йорк, Скрентон), а навіть у Канаді (через Стрілецьку Громаду у Вінніпегу) доволі живий і тісний зв'язок. Очевидно, що наслідки такої співпраці показалися хосенними. Тому йде праця в напрямі їх скріплення в будучині. Крім цього американська Стрілецька Громада удержує живий зв'язок зі „Союзом Старшин“ та „Українською Стрілецькою Громадою“ в Німеччині, яка видає свій неперіодичний журнал „Військовий Вістник“, дальше з „Товариством Вояків Армії У.Н.Р.“ у Франції (Париж), яка видає неперіодичний журнал „Військова Справа“ та з військовими організаціями в Ч.С.Р.

По за акцією в напрямі як найтіснішого об'єднання наразі поодиноких членів найважливішою справою Стр. Громади було обезпечення інвалідів. Йде про це, щоби інваліди могли мати забезпечення у виді постійної допомоги, а найтяжче ранені й без рідні, щоби могли бути приміщені в домі інвалідів У.Г.А. По порозумінні з канадійськими відділами встановлено листопад місяцем збірки для інвалідів. Ці заходи мали додатній вислід. В Америці по кінець квітня 1929 р. мала на ту ціль Стр. Громада 455.75 дол., а в Канаді до 1929 р. суму 3.500 дол., а — як це пише мені в листі з 21 січня 1930 р. голова Стр. Громади в Саскатуні — за 1929 р. понад 2.000 дол. Він пише, що незабаром одержить Укр. Т-во Доп. Інвалідам коло 5.000 дол. з Канади. Деякі зі Стр. Громад зложили поваж-

ніщі датки для „Рідної Школи“ в Галичині (Філядельфія, Едмонтон, Вінніпег) та обіцяли постійну увагу тій установі.

Чи канадійські Стр. Громади активніші, що зібрани більше грошей на забезпечення інвалідів У.Г.А.?

Як у кожній організації, так і в цій вислід залежить від одиниць. Вправді Канада має дуже щирі й рухливі одиниці, які уважають свою діяльність старшинською честю, (як Васишин, Топольницький у Вінніпегу, Вол. Коссар, Зелений, Бубнюк, оба Рурики, д-р Гуляй у Саскатуні, П. Глібчук у Монреалі), але не менше щирі й активні є в Злучених Державах (д-р Галан, Дубас, д-р Ом. Тарнавський, Д. Галичин, М. Ляхович, Я. Чиж, д-р Л. Мишуга, О. Луцкейко, С. Куропась). Причина високої різниці в зібраній сумі лежить у недостачі політичної централі в Канаді, яка об'єднувалаби збірки на всі народні потреби, як це н. пр. робить „Об'єднання“ в Злучених Державах. Через те в Канаді кожна організація чи навіть особа може кидати поклики до збірок на таку ціль, яку уважає хосенною, а в Злучених Державах це не піде. Під тим оглядом існує навіть ніжненький дісонанс між Стр. Громадами а „Об'єднанням“. Стрілецька Громада хотілаби вилучити з діяльності „Об'єднання“ все те, що мав зв'язок з визвольною війною. „Об'єднання“ в інтересі власному та загально народньому уважає, що не може до цього допустити*). На ділі — зі Злучених Держав віддано більшу суму на удержання та дім інвалідів, як з Канади.

Крім пропаганди за допомогою інвалідам вислала філядельфійська Стр. Громада 160 дол. до Верховної Пластової Команди на висилку 16 дітей сиріт по поляглих У.Г.А. до літніх пластових таборів. Зорганізовано бюро інформацій для заграниці для справ політичних протиукраїнських процесів та посередництво в розповсюдженні краввих видавництв. На меті, оснування українського відділу при одному з музеїв у Злучених Державах та зразкової бібліотеки, що обчислено на 5.000 дол. вдатку.

Члени Стр. Громади по обрауванні це покінчені студенти, або інтелігентні робітники. Здавалосьби, що з огляду на пієтизм американської еміграції до визвольних змагань народу, Стр. Громада повинна мати велику повагу, ба навіть послух. Одначе так не є. Чому? Бо з одного боку її завдання входять у сферу інших організацій (з політичним напрямком), по друге члени Стр. Громад стоять осторонь від завжди актуальної, хоч уже дещо злагідненої церковної боротьби (т. зв. церковного файту, головно між гр. католиками та автокефальними Українцями), а це уважають оба ці противники за неможливе та шкідливе. Приміщавши до цього ще й дивовижні в нашому понятті погляди деяких наших емігрантів, які криво дивляться на це**),

*) В 1928 р., коли я вів у Злуч. Державах Делегатуру „Рідної Школи“, я мало що не попав у тихе — скажу — суперництво, яке існує між філядельфійською Стр. Громадою та „Об'єднанням“. Іменно Стр. Громада прислала мені десь до Питсбурга свою відозву з нагоди 1. листопада, з домаганням підписати її за Делегатуру „Р. Ш.“, бо її підписали вже всі організації Америки. Я очевидно мусів відкаватися від тої чести мотивуючи, що я не репрезентую американської організації, тільки старо-краєву. Тим чином я виниув можливість конфлікту між Делегатурою а тими організаціями, що не йшли зовсім під команду Стрілецької Громади.

**) Деякі емігранти клять собі з тих інтелігентів, що працюють фізично, ба й пишуть до газети і газета це містить: добрий він — кажуть — інтелігент, коли вже кілька років в Америці й мусить робити в „шані“ чи на „фекторі“, себто в робітні чи на фабриці. Дарма, що В. Коссар каже, що він фарми не

якщо інтелігент працює фізично, то буде ясно, що становище Стр. Громади не таке дуже легке. І, коли вони щонебудь зроблять у себе для народу, то тільки великими вкладами молоді енергії.

В червні 1929 р. я мав нагоду стрінутися не з поодинокими членами, але зі згуртованою Стр. Грома-

дишити, бо любить природу й живе життя. що Ляхович прямо студіює для будучности фабрику меблів, що Глібчук чується так само добре й свобідно при прасованні убранных, як інжнієр Куропась при продажі „газоліні“ до авт.

дою. Було це з нагоди стрілецького вечора у Філадельфії. Там були зібрані всі напрямки: від гетьманців до самостійників; були католики, православні і пресбітеріяниці; „Обеднанці“ й „Оборонці“, ті, що зі собою приятелюють і ті, які йшли проти себе мало не на ножі. Це знак, що десь глибоко в душах вкорінилася любов та пошана до українського вояка, до його діла. В цьому саме значіння й будучність „Стрілецької Громади“.

Повстанчий відділ брацлавського повіту

Написав Василь Бачинський, б. сотник У.Г.А.

Містечко Немирів на Великій Україні, яке зимою 1919/20 р. уявляло собою один табір тифу та смерті, змінило з весною свій вигляд. На лицах старшин та стрільців У. Г. А., яких оминула люта смерть, малювались нові надії, нові сподівання...

Та сталось інакше. За кілька місяців прийшов сумний кінець Галицької Армії.

Більше як двіста стрільців та старшин було в самому містечку та найблизчій околиці. Їх усіх, як здоровців, мав я відсилати по наказу Начальної Команди Ч. У. Г. А. до збірної станиці у Винницю. Та ні я самий, ні старшини та стрільці, не мали ніякої охоти сповняти большевицьких приказів, тимбільше, що нас доходили вісти, що большевики пішли завзятим походом проти усього, що було національне та українське в частинах У. Г. А. Кожний з нас думав тільки про те, щоби діджидатись хвилі, яка зєдналаби Галицьку Армію, а тоді йти даліше слідами стрілецької слави.

В околицях Немирова — Брацлава — Уманя організувались повстанчі відділи отаманів: Голуба, Волинця, Лисогора та других. Повстанці були у сталому звязку з нами, та часто відбували з нами спільні наради в Немирові, або в котромусь поблизокому селі. Наше обопільне відношення було шире, бо повстанці й ми знали аж надто добре, що злука У. Г. А. з большевиками, це була тільки хвилива конечність, це був тільки вислід безвихідного положення Галицької Армії на провесні 1920 р.

В самому Немирові стояв залогом невеличкий большевицький відділ, який, доповнений місцевою міліцією, мав берегти ладу та порядку в містечку та околиці та бути охороною большевицької влади. Командантом большевицької залого, а рівночасно командантом міста, був якийсь Орловський, корінний Москаль. Відношення большевиків до нас Галичан було дуже прихильне, та воно впливало тільки з положення, яке витворилось в Немирові, а не з якихсь інших причин. Большевики хоч нехоч мусіли нас шанувати, бо ми були чисельно сильніші, за нами було усе населення і ми могли большевиків кожної хвилі вирізати. І хоч нераз виринали між палкішими такі думки, та з огляду на інші частини, на такий крок не могли рішитися.

За це повстанці мали вільну руку і в порозумінні з нами кілька разів нападали на Немирів. Забирали комісарів, ріжних «спеців» та зброю, а другого дня ранком гойдались уже комісарі та «специ» на придо-

рожних деревах. Повстанці були карні і ні разу ніхто з мешканців містечка не поніс ніякої кривди.

Після одного такого нападу на Немирів та після того, як повстанці розстріляли чи повісили большевицьких комісарів Фаддеева та Петрова, прислали большевики з Винниці цілий добре узброєний курінь під командою якогось Качковського. Цей большевицький курінь мав хоронити містечко, зглядно большевиків від повстанчих нападів, а самих повстанців зліквідувати.

Та ні самі большевики, ні ми, ні ніхто в Немирові, не сподівалися цього, що скоїлось з большевицьким курінем, на який большевицька команда у Винниці покладала великі надії.

Стрільці, з яких складався большевицький курінь, це були у великій більшості Українці. Лиш командний склад був московсько-жидівський.

Стрільці з цього куріня з самого початку заприязнилися з Галичанами, а наші старшини вели зручно між стрільцями большевицького куріня освідомлюючу національну роботу. Найбільш діяльним в цьому напрямі був пор. Олекса Яворський. Він допровадив в короткому часі до цього, що цілий большевицький курінь перейшов на його сторону та віддав себе під його команду. Бувшого команданта большевицького куріня Качковського увязнено.

Враз з Качковським увязнено славу на немирівському ґрунті большевичку Настю, однак обоє вони вспіли втечи, перекупивши грубими грішми варту, яка їх берегла.

Втеча Качковського та Насті примусила курінь і пор. Яворського повзяти рішучий крок, тимбільше, що по всякій правдоподібности втікачі подались до Винниці, відки могла кожної хвилі наспіти підмога.

Курінь під проводом пор. Яворського подався на схід та в короткому часі добився без ніяких втрат до отамана Тютюника, який воював з большевиками в Херсонщині.

Після цієї події почали большевики дивитись дуже кривим оком на Галичан. Большевицьку залого в містечку скріплено більш надійними та карними відділами.

Тимчасом селянський «бездротний телеграф» та повстанчі розвідчики приносили щораз то нові вісти, які вказували, що большевицький відступ за плечима. У Винниці Галичани збройно виступили проти большевиків, діяльність повстанців змагалась.

Одної ночі большевицька залога утікла крадьки з Немирова. Ми уже довідались про наступ, який пове-ли війська У. Н. Р. в спілці з Поляками. Для нас, що ще добре тямили перехід через Збруч, стало незрозумілим, яка це спілка, і що станеться з нами, як до Немирова прийдуть польські військові частини. Ми знали, що Винницю заняли уже війська У. Н. Р. та Поляки. Ми мусли подумати, що нам робити на випадок, як до Немирова увійдуть польські війська. Зійшлись старшини та рухливіші стрільці, прибув і повстанчий отаман Голуб. Ми рішили утворити зі старшин та стрільців У. Г. А. повстанчий відділ брацлавського повіту.

До двох днів наш новоутворений відділ числив около двіста людей, вповні озброєних, з невеличким обозом та полевою кухнею. Цілий відділ враз з командою заквартирувався у палаті кн. Щербатової, а на палаті маячив великий жовто-блакитний прапор.

Ми з нетерпеливістю та непевністю очікували приходу польських військових частин (ми знали, що в напрямі Немирова ідуть тільки самі польські війська, без військових частин У.Н.Р.). Я і четар К. поїхали в напрямі Винниці, і в містечку Вороновиці стрінули перші польські кінні стежі. Ми наочно переконалися, що поголоски про спілку У.Н.Р. з Поляками правдиві. Чим скорше повернули ми до Немирова та поділилися цим, що бачили, і нашими вражіннями з повстанчим відділом. Другого дня увійшли до Немирова перші польські частини, які входили в склад п'ятої польської дивізії.

Польська військова влада мабуть вперше стрінулася із зорганізованим повстанчим відділом. В перших днях свого побуту в Немирові заховувались Поляки так, якби нас на світі не було.

В тім часі начальник нашого повстанчого відділу от. Голуб виїхав враз з кількома старшинами до Винниці, щоби там, в місці осідку влади У. Н. Р., розвідати про військову та політичну ситуацію. Обовязки начальника відділу сповняв тоді я, в заступстві не-присутного от. Голуба. І в цьому то часі прийшов до команди нашого відділу польський сотник та просив, щоби командант повстанчого відділу прийшов до команди дивізії.

Я враз з одним із старшин пішов до команди дивізії, де генерал Є. прийняв нас дуже чемно та ввічливо. В часі нашої розмови спитав мене генерал, скільки людей числить наш відділ? Я відповів йому, що нас в містечку тільки двіста, та це лиш наш штаб, бо в дійсності числить наш повстанчий відділ около дві тисячі людей, та всі вони заквартировані в по-близьких селах та хуторах.

Певне, що генерал сподівався усього, тільки не такої відповіді. Ще більше ввічливо попрощав нас та побажав якнайкращих успіхів у боротьбі з большевиками.

Цього самого дня повернув з Винниці от. Голуб. Вісти, які він привіз, розвіяли наші надії, та щоби більше, лягли тяжким каменем на наші стрілецькі серця.

Розоруження полків У.Г.А. дали нам сотий раз доказ, що всякі злуки та орієнтації на чужу підмогу — це наша загибель.

Наш повстанчий відділ оставав і nadalше в Немирові.

Розвідка польського дивізійного штабу вислідила докладно, що повстанчий відділ брацлавського повіту, це самі Галичани, старшини та стрільці У. Г. А., а лиш незначна частина це Наддніпрянці. І таке звідомлення

пішло певно і до Винниці, бо відтам дістали ми вкоротці приказ з міністерства військових справ У. Н. Р. відійти до групи ген. Удовиченка, який над Дністром воював з большевиками. Та повстанчий відділ цього приказу не сповнив, і ми остали і nadalше в Немирові, організували концерти та театральні вистави.

Одної неділі майже усі старшини та стрільці повстанчого відділу були в парку кн. Щербатової, бо там саме відбувався фестин, який устроював наш відділ. Нараз побачили ми дивну картину. Кругом парку йшли польські військові відділи в розстрільній, яка перстеном замикала парк. Ми зразу зрозуміли їх ціль. Усіх старшин та стрільців У. Г. А. арештовано, себто цілий майже повстанчий відділ. Всіх нас поміщено в громадськім уряді, а другого дня відставлено нас підводами до Винниці та приміщено нас в кримських казармах. Біля дверей чотирьох польських стрільців з найненими багнетами.

Крізь вікна бачили ми ще непорослі могилки наших товаришів. Виросли вони перед кількома місяцями, тоді, як лютий тиф десяткував нашу армію.

Таке положення почало нам докучати, а щоби більше, ми могли надіятись, що кожної хвилі перевезуть нас на Домбе чи Тухолі.

Ми постановили, щоби кількох старшин удалося до міністра військових справ У. Н. Р. Сальського та вихлопотало у нього, щоби нас усіх негайно звільнили, та щоби кожний з нас міг вступити до військових частин У. Н. Р. І дійсно кількох старшин, а між ними і я дістали дозвіл від польської команди удатися до міністра Сальського. Та нажаль ми не добились нічого певного і огірчені вернули в казарми. Не було іншої ради, як самим клопотатись про нашу долю. Усі зібрані постановили при найближчій нагоді втікати.

Така нагода прийшла скорше, чим ми самі надіялися. Цього самого дня, як нас провадили вартові по каву, цілий відділ замість йти прямо до кухні, скрутив цілим походом в ліво, і заки вартові вспіли стямитись, були уже розоружені, а цілий наш відділ був поза мурами казарм.

Сусідні міщанські стодоли, копиці сіна та садки прийняли нас гостинно...

Слідуючого дня, хоч ніхто з нас не умовлявся, були майже всі старшини з нашого відділу на «Галицькій біржі» себто на плянтах на Миколаївському проспекті, напроти гостинниці «Савой», в якій містились вищі установи У. Н. Р. та українські і польські військові штаби.

Здається, що назву «Галицька біржа» надав хтось таки із нашого відділу, коли, опинившись на проспекті перший раз, стрінув там багато Галичан.

В гуртках побачив я чимало знайомих старшин У. Г. А. Команданта П. Корпусу підполк. Бізанца, от. Шухевича, от. Лисняка та багато інших зі «старої війни». Здавалося, що ми не у Винниці, а десь під Винниками, чи Бережанами...

Деякі з присутних були уже членами військових частин У. Н. Р. і при їх помочі кожний з нас в короткому часі увійшов у склад якоїсь військової частини У. Н. Р.

Події розвивалися скорим ходом. Ще не скінчився наступ на Київ, як уже прийшов відступ польських військ та військ У. Н. Р. З ними подались і ці, які творили колись наш повстанчий відділ. Згуртовання Галичан у цей відділ зробило це, що ми оминули Тухолі та польських військових таборів полонених...

Осінь 1918 р. на Харківщині

(Причинки до історії визвольної боротьби)

Центр політичного, культурного й економічного життя на Лівобережжі — Харків, вже від другої половини жовтня починаючи, жив нервово. Назовні це виявлялося першзавсе в тім, що на окраїнах міста було чути що ночі стрілянину. Ця безглузда бравада стріляння по ночах на вітер — була одним з придбань революції 1917 року, коли на руках у салдатів було багато набоїв, а звіту з них ніхто не смів вимагати. Ніякі заходи харківської Командатури і державної варті з метою викрити осіб, що вправляються в стрілянні, наслідків не давали. А однак факт цей мав виразний вплив на настрої не лишень пересічного громадянина, якому різні революційні аргументи далися в знаки,

але впливав і на нечисленних діячів адміністрації, бо доказував їхню безсилість. Знов же ця безсилість була підставою для зневіря громадянства, бо воно слушно вважало, що безсилість місцевої адміністрації ґрунтується на безсилості центральних органів державної влади, на безсиллі уряду. Зрештою так воно тоді й було. І через те зовнішній лад, такий сякий порядок і безпечність трималися, власне кажучи, автоматично на традиційнім респекті до німецького вояка, базувалися на страхові перед можливими езекуціями з боку німецького війська, яке мусило в цілях самозабезпечення не допускати безладдя.

Були ще й інші зовнішні ознаки неспокою, психічного напруження. В день на місті помітне було мітінгування невеликих груп людей — якісь жваві дебати, вуличний рух став якийсь дуже поквалпий, перед склепами харчовими — «хвости». Більш уважливі помічали розгубленість вищої адміністрації, а з боку поодиноких членів низчих її органів бажання злитися з оточенням, з масою. Нарешті сильно збільшилися випадки грабунків.

Все це наводило на людність паніку й більш замсжні почали втікати до Києва, бо вважали, що там безпечніше, та до Одеси, звідки не трудно було передістатися за кордон.

Й серед українського свідомого громадянства в тім часі можна було зауважити таксамо рух. Воно рівнож готувалося до випадків — одні все ще йшли слідами маси й більше думали про те, щоб забезпечитися продуктами, інші думали про необхідність зорганізуватися,

щоб взяти організовано активну участь в оєвентуальних випадках. Передовсім дуже поширилася діяльність місцевої філії Товариства «Батьківщина», до якого належала майже вся шкільна молодь української, звичайно, національності. Одним з дуже активних членів «Батьківщини» був студент Харківського Університету хорунжий (тепер сотник) Грицько Сіманців. Харківська організація Товариства, яке провадило свою працю нелегально через те, що гетьманський уряд завісив його діяльність, свій розвиток і підготованість до подій повинна завдячувати власне головним чином П. Сіманціву. «Батьківщина» поза шкільною молоддю, головно студентами, мала своїх членів скрізь — у війську,

в урядових установах, серед робітників і селян. Першим завданням організації було згрупування й обєднання всіх патріотичних елементів, щоб у випадку потреби мати зорганізовану революційну силу. Треба зазначити, що така праця мала місце не лишень в Харкові, а по цілій Харківщині, на яку розтягалася діяльність Харківської Філії Товариства. Організаційними осередками Товариства на Харківщині були майже скрізь,

як і в самім в першу чергу Харкові, Повітові й Місцеві Командатури. Вони були, так-би мовити, баєстіонами національного руху. Власне там укладалося різні проекти й пляни чинів на випадок заворушень, про що вже в жовтні ніхто не мав сумніву.

Щодо поширення організації у війську, то позначилося дуже цікаве явище, характеристичне зрештою для всього революційного руху. Оскільки молодші старшини очоче йшли в ряди Товариства, без застережень віддаючи себе до його розпорядження, то наявність в нім старших старшин була явищем дуже а дуже рідким, принайменше в Харкові. В більшости випадків старша старшина — команданти полків, курінів, старша старшина штабів VII корпусу й 12 дивізії, що стояли в Харкові, складалася коли не з явно московських, то найбільше з малоросійських елементів. А та частина її, що вважала себе за Українців, в більшости була мало активною, національним революційним рухом не пройнялася, розмахом національного руху була просто заскочена. Коли вона й брала участь в національно-державній праці, то це виглядало на якусь ласку й безперечно погірдливе трактування «недосвід-

З історії Чорноморського Кінного Дивізіону. Наскок на Деміївку, передмістя Києва. — Мал. Л. Перфецького.

ченої молоді. «Весь її світогляд базувався на старшинстві,» набути в рядах російського війська, бо революційна праця в своєму війську була для неї «мало відповідною.» Свою авторитетність доводила не чинністю, не здібністю, вмінням повести за собою молодь і маси, а оцим власне, в російським війську всевладним, старшинством, не розуміючи, що старшинство і авторитетність здобувається не віком чи рангою за вислугу, а справжніми заслугами перед на родом і батьківщиною. «Не той для мене старший (як авторитетний), хто себе ним вважає, а той, кого я вважаю для себе старшим.»

Приїзд до Харкова на початку вересня на посаду Команданта VII корпусу генерала Лігнау став гаслом до більш активної революційної діяльності Харківської Філії «Батьківщини.» Лігнау викликав це своїми розпорядженнями — цілком зрозуміло побудованими на директивах згори, — виявляючи в них недвозначно москвофільські тенденції. Однак з працею революційною треба було дуже берегтися, бо кожного патріота Українця робилося большевиком і пакувалося до в'язниці, а навіть Німці вивозили на захід.

В той час село палало просто ненавистю до гетьманського уряду за земельну політику, за карні частини, за німецьке адирство. Німці таким настроєм селянства своїм поведінням сприяли — в передбаченні швидкого кінця свого панування на Україні, вони дбали лише про те, щоб як можна більше вивезти з України хліба й живности, обдираючи село.

Така внутрішня політика гетьманського уряду, заховання Німців, нарешті прихід до влади кабінету москаля Гербеля, який вже цілком виразно повів політику приєднання України до Москви, змусила українське свідоме громадянство, представлене в Національній Союзі, до рішучих кроків. Зактивізовано революційну працю в місті й на селі — почалися страйки робітників, повстання селян. Відсутність у гетьмана війська полекшувала працю провідників національного революційного руху, а передусім давала певність в успіхові повстання.

Не можна поминути ще одного дуже важливого фактору, що мав рішачий вплив на оцінку гетьманської політики свідомим українським громадянством на Харківщині. В Харкові перебував за дозволом гетьманського уряду штаб так званої «Южной добровольческой армії», а при ній вербовочне бюро. Були в Харкові й інші представництва російських добровольчих формацій — Астраханської добровольчої армії та Денікінської. Гидко було дивитися на поведінку всіх тих «добровольців,» управляючих в день і в ночі п'яцтво, нахабно демонструючих свої наплечники й російські та романівські барви на рукавах свого одягу. Безсила (нажалі) злість обгортала всіх, хто це бачив, хто розумів, що за українські гроші організується і в українське військо майно випосажується вороже до нас військо в той час, як ми маємо лише кадри частин, в більшості знов таки ворожі до нашої державности. Скількиж було в Харкові на цім тлі непорозумінь, що кінчалися бійками, стрілянням, поміж нашою старшиною а «добровольцями»? В таких випадках добровольці вдавалися під опіку Німців, обвинувачуючи наших у большевизмі й викликаючи з боку Німців репресії, з якими боротися не було можливости. Однак вже наприкінці жовтня, а особливо на початку листопада Німці змінили своє відношення до нас, зосібна до військових — відчулося, що не все гаразд у них

на західнім фронті. Десь поділася їхня пиха, ну й, звичайно, припишили добровольці.

Тимчасом все частіше стали надходити відомости про масові повстання селян, які організовано винищували цілі німецькі й карні^{*)} гетьманські частини. В Харкові почалися мітинги робітників, на яких отверто закликалося до проголошення большевицької влади. Авторів з обов'язку служби часто приходилося бувати в німецькій «команді пляцу» і в штабі 133 ляндрверної дивізії й там давалося легко помітити переляк Німців. Вони самі підіймали розмови на тему можливого з боку большевиків наступу на Україну, загрожуючого не тільки нам, але й їм. Німецька старшина не то дивувалася, а просто робила закиди, що ми не хочемо організувати свого війська й тим наражуємо їх на небезпеку, а пояснення, що власне вони, Німці, утруднюють нам творення війська, вони гостро заперечували. Видно було з цього, що в них почалася деморалізація. Незабаром вони офіційно завідомили, що чекають розпоряджень на розпочаття евакуації.

Гетьманський уряд на вимогу Німців, що вже з початком листопада готувалися до систематичної евакуації й мали в першу чергу залишити Харківщину, не покладаючись на свої кадрові частини, бо вони жадної бойової вартости не мали, вислав до Харкова з Чернигівщини 2 Запоріжський полк, яким командував полковник Болбочан. З прибуттям полку до Харкова ситуація в місті змінилася на нашу користь. Болбочан перебував у тіснім контакті з Національним Союзом. Передусім зникли добровольці, притихли большевики, присутність війська внесла заспокоєння в маси, а саме головне, забезпечила успіх повстанчої акції. Знаходилася в Харкові кінна ім. Кармелюка сотня Повітової Командатури, якою командував теперішній полковник Троцький, але при тім, що вона складалася з елементів виразно національних, великої помочі від неї не можна було чекати, бо майже вся вона завжди була в службі. Цікава річ, що й добровольці, які з обр'ю зникли, але свою роботу провадили, спокійно відітхнули, бо вони найбільше боялися большевицьких виступів.

Щоб задемонструвати присутність війська, Лігнау на день 12 листопада зарядив перегляд 2 Запоріжського полку. Полк представився дуже імпозантно — понад 1500 багнетів, до 200 шабель, 4 гармати, сотня станкових кулеметів. Виконуючи наказ Лігнау про ставлення до перегляду, полк всетаки в часі самого перегляду не відповідав йому на привітання.

Представники місцевих організацій, а в тім Товариства «Батьківщина», навязали контакт з Болбочаном. Укладено плян захоплення влади в Харкові, а тимчасом старшина й козаки Запорозьці провадили агітацію серед підстаршинського складу кадрових частин.

Обрахунок наших сил показався таким: Запоріжський полк, кінна сотня ім. Кармелюка (принайменше частинно), 7 автопанцирний дивізіон — 2 автопанцирники на ходу. Крім військових частин зорганізовано відділ понад 100 багнетів зі шкільної молоді, яка організаційно належала до Слобідського Козацького Козацтва (можна було б зорганізувати значно більший відділ, але бракувало зброї), та малося на увазі, що в повстанні візьмуть участь Українці-робітники. Місцева державна варта (міліція) заявила свою неутраль-

^{*)} «карательніе отряды».

ність, зобов'язавшись охороняти в місті спокій і по можливості ліквідувати виступи злочинного елемента. Необхідно ствердити, що вона добросовісно виконала своє приречення й відразу підпорядкувалася новій владі.

Усунення вищої адміністрації, перебрання влади, обсадження своїми вартами таких установ як телеграф, телефонічні стації, двірці, пошта, банк державний тощо — всі ці чинності не заповідали якихсь надзвичайних труднощів. Щодо кадрових частин, то малося відомості, що вони активно проти нас не виступлять, однак будуть боронитися на випадок ворожих кроків (під якими розумілося роззброєння) збоку нової військової влади. Натомість видавалося, що місцеві робітники, з яких більшість належала або співчувала большевикам, скористають з евентуального замішання, аби спробувати захопити владу на свою користь.

Плян ділань передбачав:

А. Проголошення Отамана Болбочана командантом VII корпусу і начальником залоги м. Харкова, повернення скасованої гетьманським урядом Губерніяльної Командатури й призначення Отамана Труби Губерніяльної Командантом, усунення Губерніяльного Старости й призначення інженіра-архитектора п. С. П. Тимошенка Губерніяльним Комісарем, призначення полковника М. А. Попсуй-Шапки Командантом міста. Передбачено й інші призначення, які викликала потреба забезпечити нормальне функціонування адміністративних установ.

Б. Обсадження вище згаданих установ вартами, виставлення застав у напрямі робітничих осередків, ув'язнення шкідливого большевицького й добровольчого елемента аж до остаточного унормування життя, роззброєння кадрових частин. Виконання цих чинностей бойового характеру вимагало проголошення м. Харкова на воєнній стані, що й було в ніч на 16 листопада (дата повстання в Харкові) dokonane.

В. В дальшому, але по можливості в безпосередньо недалекому часі, було намічене обсадження всіх військово-адміністративних і загально-адміністративних посад знаними особами згідно з укладеним списком.

Г. Утворення при Миській Командатурі охоронного курія; призначення нових командатів кадрових полків; перепровадження мобілізації.

Успіх акції залежав в значній мірі й від позиції Німців. Отже з ними вдалося дійти до порозуміння після погодження на їхню вимогу, що: а) новій владі вдасться забезпечити спокій передовсім у Харкові, а потім і на периферії, б) Німцям полишається право переваги у використанні залізниць для їхніх воєнних і евакуаційних потреб, в) не буде ніяких ворожих кроків у відношенню до них. Такі порівнюючі незначні вимоги вдалося осягти головним чином через те, що німецьке військо на Україні мало вже свої «Soldatengatt'и», з членами яких провадилося пертрактації, а які всю свою працю скерували лише в один бік — найскоршого організованого повороту додому. Напочатку Німці не тільки льояльно виконали свої зобов'язання і не вмішувалися в наші справи, а навіть пасивно нам допомагали. Однак вже через декілька днів вони своє поведження змінили і то не без нашої вини — успіх повстання декому запаморочив голову й Німців просто провокувалося на ворожі чини проти нас.

11 листопада приїхав до Харкова призначений гетьманським урядом головноначальствующий на м. Харків і всю Слобожанщину Оболенський. Був це типовий москаль-урядовець, що мав на думці єдину Росію,

а вже в кожному разі не українську державність. Першим його кроком по приїзді було застосування закону про «усильонную охрану». Здавалося напочатку, що його приїзд може внести певні комплікації в замірену акцію, особливо щодо відношення з Німцями, однак нічого злого не сталося, бо вже на третій день він утік на Донщину, не намагаючись навіть зазнайомитися з ситуацією, щоб використати всі можливості для протиділення повстанчій акції. Ходили тоді в Харкові чутки, що він утік за порадою декого з наших діячів, призвищ яких зараз ще не час подавати.

В ніч на 16 листопада наші частини й організації без пролиття крові опанували містом, а вже на другий день розпочато ділання з метою оволодіти Полтавою та вжито заходів для налагодження зв'язку з Київом. 17-го вже одержано з Києва розпорядження Директорії про призначення полковника Болбочана головнокомандуючим військами Лівобережної України, а разом підтвердження призначень на всі військові й адміністративні посади.

Одразу ж розпочато працю по розгортанню 2 Запорізького полку в дивізію, яка вже незабаром мусіла провадити бої на всі боки — проти большевиків, проти добровольців і проти гетьманських частин. А через те вже в перші такі часи після проголошення в Харкові влади Директорії УНР створилася там тяжка ситуація. Підняли голову большевики місцеві, почали гуртуватися навколо Лігнау добровольці, які потім під командою команданта 34 корочанського полку вирушили походом на Дон.

Ціла збройна сила наша в Харкові складалася з курія при Миській Командатурі, який налічував щось біля 80 людей. Навіть кінну сотню Повітової Командатури скеровано на фронт проти большевиків в напрямку на Білгород, де вона вславилася своїми успішними боями. Використали цю ситуацію різні нам ворожі угруповання й спровокували Німців на ворожі до нас кроки. — Штаб Болбочана був змушений опустити Харків і перенісся на ст. Водяна, виведено з Харкова найменші військові частини і дозволено перебування й функціонування лише Губерніяльній, Миській і Повітовій Командатурам. Треба цілком отверто сказати, що й заховання наших вояків відносно Німців не було льояльним. Здебільшого козакі після доброї чарки, спровоковані заінтересованими, ворожими до нашої державности елементами, полишені без належного догляду збоку своєї старшини, несвідомі наслідків свого заховання, задиралися з Німцями, намагаючись в поодиноких випадках їх роззброювати.

Але після кількох днів заходами перед Головним Німецьким Командуванням в Києві вдалося привернути попередню ситуацію.

Не зважаючи на всі перешкоди, воєнного і політичного характеру так внутрішні як і зовнішні, а одночасно дуже несприятливі атмосферичні умовини — незвичайно сильні морози, на протязі яких трьох тижнів українське національне військо, поповнене охотниками та мобілізованими, опанувало майже цілу територію Лівобережжя. Це сталося, треба вважати, в наслідок стихійного протигетьманського руху, в яким взяв масову участь нарід, а який був належно підготовлений місцевими національними силами. Сама масова участь народу в повстанні була протестом проти бажання знівечити його національно-державні досягнення, знов зробити його рабом Москви.

Р. С.

Квартира у Хайки

Написала Ірина Шмітельська-Климкевичева

(Воєнний спомин)

Сірів уже зимовий ранок. Смалив острій вітер, тиснув мороз, скрипів під ногами замерзлий сніг. Дорогою, що вела з Добрусина у Куликів, посувалися три сотні Козацького Загону ім. Гонти. Йшли на короткий, добре заслужений відпочинок в нагороду за побідні бої під Жовквою і під Равою.

Вчасним ранком вийшли сотні з Добрусина. За Жовквою дістали обід. Розтаборилися у затищі ліса і смачно заїдали кюски з маком, попиваючи чорною кавою.

Вже сумерк лягав на засніжені поля, як показалися перші куликівські хати, а заки добилися ми у містечко, стало цілком темно. Квартирунокві розміщували людей по хатах, а я поманджала у сторону приходства, де визначено мені квартиру. Не розглянулася я ще добре по містечку, як нараз потягнув мене хтось за рукав і простоволоса, чорнява жидівка загородила дорогу.

— У мене чудова квартира. — Прошу до мене! Моя хата осьде з краю.

— Не треба мені вашої квартири — відповіла я. — Іду на приходство.

— На приходство? — здивувалася жидівка. — Ну? Чого ви йдете на приходство? Там нема місця. Сама бачила, як ціла сотня закватуриувалася у єгомосця.

Я не відзивалася, але жидівка не уступала. Забігала мені дорогу і сіпала за рукави.

— Ходіть до мене, панночко золотенька! Буде вам добре, як у пана Бога за дверми. Не вірите? Можна людей поспитати. Усі Хайку знають! У мене кімната чиста, гарненька. А яке ліжко..... Самі пухи.

Я мовчала. Жидівка заглядала мені в очі, йшла поруч мене, то забігала дорогу. Нараз стала плакати.

— Чому не хочете у мою хату? Я сама, одинока і дуже боюся вояків. О, я нічо проти них не кажу, най мене Бог боронить. Дуже гарне... дуже красне військо. А яке славне..... — І цмокнула губами. — Але я дуже боязлива й нервова така уже з роду. У-сего боюся! Ходіть, панночко, до мене!

Жалко стало жидівки.

— Бог з вами, Хайко. Не плачте так і не кричіть над ухом. Погляну я на вашу хату.

Жидівка зраділа. Темними заулками повела мене до свого дому і показуючи невеличку, слабо освітлену кімнату, заговорила.

— А що? Не казала я? Цісарська квартира. А яке ліжко... Дві перини... одна зверху, а друга зі споду. Сам цісар ліпше не має. Лишіть, панночко, в мене. Я піду до кухні спати, а на дверях напишу, що сам генерал у мене ночує. Ніхто не посміє вийти.

— Не говоріть, Хайко, дурниць і ідіть уже спати. Остану сьогодні у вас, бо не хочеться по ночі шукати іншої квартири.

Пішла Хайка. Положилася я у жидівські бебехи, накрилася величезною у червоні і сині крати периною та міцно заснула. Мабуть не довго спала я. Збудили мене якісь голоси. Здавалося мені, що чую плач дитини. Ніч була зоряна. Крізь шиби падало місячне світло і в хаті видно було як у день. Дивлюся, сидить на долівці Хайка і плакає немовля. У кутику, на лаві куняє рудий жид і держить на колінах

розіспану дитину. Обдурила мене Хайка. Казала — одинока, сама — а ту нараз ціла сім'я.

— Чому ви неправду сказали, Хайко? Ідіть собі до кухні. Дитина плаче, спати не дає.

— Ой, не виганяйте нас, паннунцю. У кухню навалило з пів сотні вояків. Тісно так, що й голки нема де встромити.

— Деж була ваша сім'я, що я нікого не бачила?

— Чоловік сидів у шафі, а діти були під ліжком. Не гнівайтесь, рибко! Спіть спокійно! А дитина ані писне. Погодую її, встромлю у рот пипку і спатиме до самого ранку.

Щож було робити? Обернулася я до стіни, натягнула на вуха кратковану шерину і заснула.

Мала я дивний сон. Снилось мені, що попала у воєнний полон. Кайданами скували мої руки й ноги і вкинули у глибоке, задушливе підземелля. Тяжіли мені кайдани, вгризались у живе тіло, особливо боліла мене нога. Терпали й дерев'яні так, що я прокинулася. Рушила ногою. Ой, щось не пускає. Якась колода налягла на ноги, давить і тисне гейби млинський камінь. Глянула я й застигла.

На ногах побачила руду пейзау голову. Жид приставив лаву під прямим кутом до ліжка, положився на неї, а голову зложив на мої ноги. Праворуч біля мене лежала жидівська дитина. Заняла добру половину ліжка ще й притулилася до мене. У головах ліжка, на кріслі дримала собі Хайка, положивши голову на мою подушку. На голові перекривилася чорна перука; зпід неї висмикувалось коротко обстрижене, ясне волосся. Під стіною — лежало немовля й смотало свою пипку.

О горе! Обсіли мене жиди. Обдурила мене Хайка. Ой хитра бо ти, хитра, дочко Ізраїля!

Огорнув мене гнів. Єй Богу, поскидаю жидів на землю. Чого облізли мене як сарана? Млоїть мене від запаху цибулі і борщового квасу, яким жидівки змивають голови. На силу вирвала я одну ногу і тринула нею руду голову. Голова покотилася трохи далше й захропіла голосніше. Жидівка зітхала й бурмотала крізь сон, а дитина пручалася і штовхала мене ногами. Нараз заплакало немовля. Пипка випала йому з рота. Мерщій встромила я йому згубу у рот, дитина заспокоїлася і засмоктала.

Ситуація була така комічна, що я не видержала і засміялася. Крізь вікно заглядав повновидий місяць і сміявся враз зі мною.

Перехитрила ти мене, Хайко! О Господи! Дякую тобі, що у неї лиш двоє дітей, лиш двоє, а то задушили мене цілком.

Ха-ха-ха — реготався блідолиций місяць і прижмуривши око сховався за хмару.

Пересиділа я цілу божу нічку. Над раном огорнув мене сон, а коли збудилася, жидів уже не було. Усміхнена Хайка крутилася по кімнаті і солоденько щebetала.

— Добридень вам, панночко! А що? Як спалося? Не казала я? А ми бідні цілу нічку на землі просиділи.

Швидко зібралася я і взяла у руки свою паличку, невідступну товаришку моїх походів.

— Куди ви йдете? — йойкнула Хайка і заступила мені дорогу.

— Йду до штабу. Може будуть нові прикази.

— Що там прикази... — лебеділа жидівка. — Як буде щось нового, дадуть вам знати. Ой не пушу я вас, голубко. Лишіться в мене. Я вам яєшничку зісмажу.

— Не маю часу, Хайко. Уступіться з дороги і о-ставайте з Богом.

— То лишіть щось, рибочко, на застав, що прий-

дете. Лишіть щось, голубонько, на доказ, що вернетесь до мене на ніч.

Дала я Хайці свою паличку і нарешті рішилася жидівка відчинити двері. На дворі обвіяло мене свіже морозне повітря і хвилину стояла я як очманіла. Слідуючої ночі ночувала я на приходстві, в гостинному домі о. Грушкевича, де ждала на мене квартира. Палички своєї я відреклася і Хайки більше не бачила.

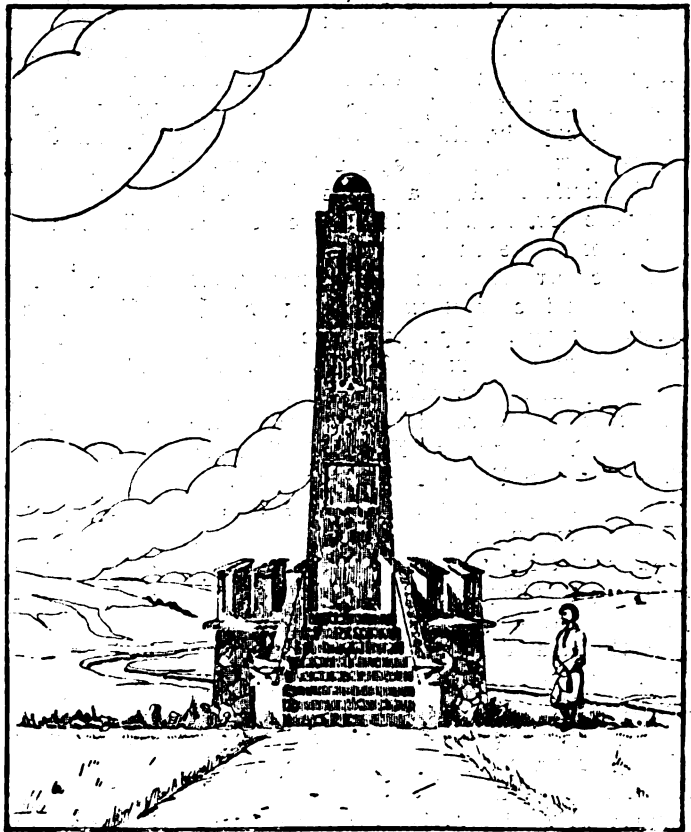
З діяльності Філії Т-ва Охорони Воєнних Могил в Чорткові

Ще перед заснованням Головного Т-ва Охорони Воєнних Могил, бо вже дня 24 серпня 1924 за ініціативою Дра Володимира Електоровича і Осипа Яхницького вибрало українське громадянство в Чорткові Комітет будови пам'ятника для вшанування пам'яті поляглих в бою під Чортковою (16.VII. 1919), який для переведення цієї цілі приступив негайно до переведення збірок. Цей комітет існував через три роки, займаючися рік-річно улаштуванням святочного обходу 1 листопада, поширюванням культу поляглих, громадженням поіменних списків погибших в часі воєнної хуртовини громадян чортківського повіту, реєструванням стрілецьких могил і збіркою на будову пам'ятника. В протязі трьох літ зібрано квоту 527 зол. і вмуровано пропам'ятну мармурову таблицю всередині церкви у Вигнанці.

Дня 13.VIII. 1927 р. засновано Філію Товариства Охорони Воєнних Могил, яка переняла на себе всі завдання Комітету, а вибраний Виділ під проводом Дра Електоровича приступив негайно до зреалізування цілей Філії і до будови пам'ятника на вигнанецькому кладовищі. В протязі одного року зібрано понад 1000 зол. і літом 1928 року завдяки невтомній праці касієра Виділу п. Івана Кароля здвигнено на могилі 12-ти стрільців величавий пам'ятник — гробовець з каміння і заліза — бетону коштом 2.544 зол., які дорогою збірок в цілості покрито.

В пам'ятний день 1. листопада 1928 р. відбулося посвячення цього пам'ятника при участі 17-ти священників і широких мас народу з міста і сіл чортківського повіту. Саме свято відбулося в такому порядку: о 10 годині рано відправлено Богослуження в церкві на Вигнанці, а після цього двигнувся величавий похід на кладовище. В поході несено коло 20 вінців, а шпалір і порядок утримували відділи Сокола і Луга з Вигнанки і з доколичних сіл. По довершенню посвячення пам'ятника і відправленню панакхиди виголосив о. Брикович з Кривенького пориваючи проповідь, за яку опісля прийшлося йому ставати перед карним трибуналом в Чорткові за провину з §. 305 кз. Вправді суд з браку доказів вини мусів о. Бриковича увільнити від обжаловання, але внаслідок відклику Прокуратури Суд Найвищий вирок цей скасував і о. Брикович буде в друге ставати перед судом за цю проповідь.

Кому доведеться їхати через Чортків, нехай минаючи стацію в напрямі Копичинець погляне через вікно вагону, а побачить високу колюмиу цього пам'ятника.

Пам'ятник поляглим Чортківцям.

Виділ Ф.О.В.М. задумує ще цього року поставити пам'ятник на гробі четаря Миколи Шанайди, який поляг в часі відвороту У.Г.А. в Джурині і там похований на місцевому цвинтарі.

Слід вкінці згадати, що коло будови пам'ятника в Чорткові поклав між іншими великі заслуги будівничий п. Андрій Дrajньовський.

Слідом сан тарної служби в 4. золочівській бригаді

Написав Ст. Гайдучок, б. сан. поручник УГА.

Здається, що це маловажне писати про такі справи, однак коли поважно задумався над тою ділянкою військової служби, то мусимо признати, що вона у великій мірі підтримує безздатність усього війська.

Завдання цієї служби приневолює мене сягнути до списаного мною в грудні 1920 р. і розказати, як ма-лися санітарні відносини в 4. бригаді.

Від початків бригади аж до відвороту в маю 1919 р.

Початки 4. бригади сягають перших боїв у Львові в падолисті 1918 р., бо «Група Схід», з якої повстала 4. бригада, мала за основу частини, що покинули Львів у напрямі на схід від Львова. Проте торкнуся і санітарної служби серед тих частин у львівських боях так, як це оповідав підхор. Лев Крушельницький.

»В Народнім Домі при Начальній Команді був сан. шефом сотник Д-р Танячків. Вернувши з моєї поїздки до Печеніжина, я зголосився як теолог до санітарної служби. Перші помочі були в касарнях Фердинанда, при вул. Браєрівській на поліції (сан. четар Юрій Маковський), на головній почті при вул. Словацького (ст. мед. Марія Гіжовська). Де У. С. С. мали свої помочі, не знаю.

Транспорт ранених відбувався двома санітарними автами, які стояли коло Народного Дому. Також висилав з ратуша Д-р Музика по ранених каретки. Вони або підїжджали аж до боевої лінії, або санітарі приносили ранених до обох відсильних точок і до ратуша. Ці відсиляли до гарнізонного шпиталю при вул. Личаківській (Червоного Хреста?). Всюди там були приділені медики Українці для контролі.

На санітарному матеріалі не збувало, а й служба була небезпечна. При рампі на жовківській вулиці впав медик Жид, а коло почти в санітарнім авті ранено якусь лікарку з Одеси. Щож до ранених, то переважали тяжко ранені.

У Поляків був брак перевязочного матеріялу так, що наші носили їм на політехніку газу і вату (в часі перемиря?). В шпиталі на техніці лежали ранені Українці в крилі, в якому був склад муніції. Це крило обстрілювала українська артилерія. При відвороті зі Львова ранених не евакуовано.

До санітарної служби зголосилося було більше число сестер Українок.

От стільки записано у мене про Львів. Нема у мене записано, чи Крушельницький не був одним з тих, які дістали приказ доставити санітарний матеріял на техніку. Але він жие, тож повинен це доповнити.

По відвороті зі Львова зреорганізовано частини, які цюфнулися на схід від Львова, в «Групу Схід» з осідком команди групи в Куровичах. Група занимала відтинок від Грибович малих через Малехів, Чортівську Скалу і на захід від Винник по Пасіки, де вже лучила група «Старе Село». В склад «Групи Схід» входили У.С.С., III курінь «Групи Схід», курінь ім. князя

Саніт. хор. Ст. Гайдучок, автор цих споминів.

Льва, а також організувалися свіжі куріні. Санітарним шефом групи був Д-р Володимир Щуровський з У.С.С. Перші помічні були в Жидятичах, Сороках, Миклашеві, як і при команді групи в Куровичах. Відсильні точки були в Борщовичах і в Підберіцях. З Борщович транспортовано ранених і хорих до Ожидова і Золочева, а з Підберізець до Перемишлян і до Бережан.

Так воно було в перших днях грудня, коли мені пощастило дістатися з Домбя до групи і зголоситися до служби. Мене приділено до помічної III куріня в Жидятичах на місце медика родом з Хорватії Walter-a, що бешкетував та піячив.

Д-р Щуровському завдячує група це, що в короткому часі мала медичний персонал і санітарний матеріял. Йшли до нього щоденні санітарні звіти, які давали йому картину санітарних відносин в групі. Перші помічні мали коли не дві, то бодай одну підводу на санітарний матеріял; хорих чи поранених транспортовано до відсильних точок сільськими підводами. Службу робили на перших помічних медики з більшим чи меншим досвідом з австрійської війни. Треба знати, що в австрійській службі часто медики вели самостійну службу при курінях, бо лікарів не могло і австрійське начальство достарчити. При сотнях були санітарні рої зложені рівнож з бувших австрійських санітарів. Санітарний матеріял групи походив частю зі Львова, частю від УСС., що тоді входили в склад групи. Вже 4. грудня застав я зорганізовану санітарним шефом купальню групи в Куровичах. Частини перед відходом на фронт купалися і діставали чисте білля. Особистих перевязок за це не діставали, бо не було. Мала група і свій санітарний магазин для потреб курінів. Його недостатчно поповнювано зі складу Начальної Команди.

Я спробував поповнити перевязочний матеріял з другого місця (ходило мені про це, щоб кожного стрільця заосмотрити в перевязку — бо маючи її в кишени він більш певно почувався в огневій лінії). По Австрії остало було у Холозів санітарне депо II. армії. Я думаю, що дістану перевязок в Камінці стр. у тамошньої команди. Однак ст. десятник Юзьків привіз звіди за протиквітом всего 70 перевязок. Як стрільці куріня (походили з Радехівщини) оповідали, то населення вирабувало склад. Сам я бачив в кількох стрільців новісенські хірургічні ножички, якими підтинали вуса. Відобрати годі було, бо це було в часі титулятури «товаришу».

При кінці грудня представлявся поділ праці при групі ось так:

Сан. шеф групи — Др. Вол. Щуровський. Відсильні точки: Борщовичі — ст. мед. Зеня Копертинська, Під-

берізіці — Др. Козак Михайло. Перша поміч Куровичі — ст. мед. Юрій Маковський. При УСС: полковий лікар Др. Свідерський Вол., курінні лікарі — ст. мед. Русин З. і Кологон. III, курінь гр. С. — ст. мед. С. Гайдучок, IX, курінь гр. С. Галагуз. — Як виявилось, не був він медиком, а звичайним гошстаплером. В 1920 р. бачили його при польській армії. Дався він взнаки особливо цивільному населенню в селі Прусах. Коли я провіряв, що ніхто його не знає з австрійських університетів, доніс я об тім до бригади. З кінцем січня він з бригади зчез. — Згадую про нього, бо таких було більше в районі пізньої бригади. От в Перемишлянах вів військовий шпиталь чи не в січні якийсь Др. Зак що виявився простим ошуканцем. Про його справи ще донині оповідають в Глинянах.

Пошесних недуг в тому часі за виїмком еспанки не було, бо не було ніяких приказів в напрямі їх оборювання. Денний убуток в хорих і ранених був пересічно 8 стрільців на курінь. Більші втрати в ранених понесла група в наступі на Львів 27. XII. Першого дня наступу було около 140 ранених і до 30 вбитих.

Іжа при сотнях була обильна. В грудні стрілець був також добре убраний. За це сотні не дбали, щоб мати лятрину, а старшини не перестерігали, щоб стрільці не кватирували по хатах, де лежать хорі з цивільного населення. Підчеркнути треба, що стрільці в свободному часі надто волочилися по хатах.

Цивільне населення в районі групи не мало майже ніякої цивільної лікарської помочі. Остав на 3 лікарів того району всього один в Яричеві новім і цей нерадо виїздив до хорих.

Біля 15. I. 1919 групу «Схід» перетворено в 4. золочівську бригаду. Разом з УСС. в'їдйшов сан. шеф Др. Щуровський, а на його місце став бригадним лікарем Наддніпрянець Леонід Мантуляк. До нас прийшов він з т. зв. Козятинської бригади і мав бути спеціалістом по очним недугам. Незвичайно рухливий зумів працю свого попередника поширити і поглибити і витревалю борозся з пошестю плямистого тифу, який в першій половині січня кинувся між цивільним населенням в районі бригади. Завдяки його заходам тиф не міг підкопати боевої сили бригади. Вже коло 20. I. бачимо в районі бригади медика (ранг не подаю) старшину Івана Рижого з дезінфекційною кольоною. Крім дезінфектора мав він ще дві ванні, найконечніші ліки до оборювання хороби і вишколену обслугу.

Одного дня він в Підберізіцях, другого в Каменополі, то Ляшках королівських. Їздив від села до села, парив, купав, відвдушивлював по найбільшій часті цивільне населення, хоч і військові частини користали з його праці,

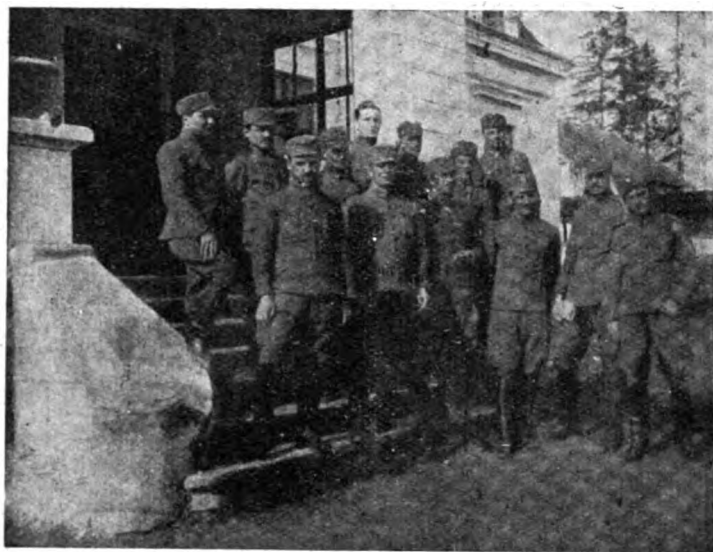
Вже за Др-а Щуровського мала кожна перша поміч приют пересічно на 30 хорих, а тепер заходом Мантуляка побудовано при перших помічних купальні і пральні. Були такі в Дублянах, Прусах, Винниках (першу поміч з Жидятич перенесено до Дублян). Стрільці купалися, віддавали старе брудне шмаття, а діставали там чисте білля. Треба знати, що роздачу білля передала інтендантура начальному лікареві бригади, а цей приділював поодиноким купальням.

Обсада місць в січні і лютому представлялася з малими змінами ось як:

Начальний лікар бригади — Л. Мантуляк, перша поміч при команді бригади для її частин — Ю. Маковський, XI, курінь — С. Гайдучок, X, курінь — В. Дмитричко, XII, курінь — Савицький, IX, курінь — Кузьма (Орест?). Відсильна точка в Борщовичах Р. Шніцер. Відсильну в Підберізіцях в січні знесено. Дезінфекційну кольону мав дальше І. Рижий. При вишколі бригади в Глинянах повнив службу цивільний лікар Др. Насс. Складом санітарним бригади завідував Лев Крушельницький, який під наглядом Мантуляка вправився на аптичного ляборанта. Слід підчеркнути, що перші помічні

оставали на місці, а не відходили з курінями. Бригада не хотіла позбуватися санітарного апарату, який наладнала в своєму районі.

В січні якийсь час провадив відсильну точку в Борщовичах Ю. Маковський, мене в лютому покликано з куріня на першу поміч до бригадної помічни. Лікаря Мантуляка, що виїхав до Винниці і Радивилова по службовим справам, заступав лікар Жид з Придніпрянщини мабуть чи не Рабінович. За його урядування відбув я безпотрібну дорогу до Дунаєва, де вибух

Штаб групи «Схід» (пізніше 1-ої бригади У.С.С.)
Стоять від ліва до права: Др. В. Щуровський, лікар, О. Букшований, кмдт. групи, М. Луцький, шеф штабу, М. Стронський, обозний, Нагайло, інтендант. Л. Лепкий, кмд. кінноти. В другім ряді по заду: Рубінгер, реф. зброї, Никифорак, реф. муніційний, Кипріян, стар. рахунковий, пор. Кузьмич, лік. ветеринар, пор. Франко, пор. О. Телішак,

Санітарний потяг в часі боїв під Львовом, зима 1918 р.

плямистий тиф серед харчевої частини. Кажу, непотрібну, бо на місці був міський лікар Поляк, що видав всі доцільні зарядження і контролював їх.

Мантуляк повернув назад до бригади, яка дістала з Винниці ліки, інструментарі, білля, сінники, простирала, коци. Легко проте прийшлося заложити небавом бригадний лазарет (так він і звався).

Піднести треба, що десь в середині лютого відіслано з бригади всі сестри, які поперше не мали вишколу, подруге не мали ніякого діла. А колиж я вже згадую про них, то додаю, що при III. курні я застав дві якісь полонені Польки-сестри, а одна сотня привела зі собою дві сестри з Камінки струмлової. Одна з них була гімназистка 6. класи Мацьківна, друга семинаристка. — Одних і других відіслано з частин.

В тому часі (себто в лютім) починає недописувати інтендантура. Вже нестало стрільцям обуви і одностроїв, також і видача мила по сотнях неправильна. Хвороби на тлі простуди поширюються, а кватирювання по селах близько фронту, де серед населення (Пруси, Борщовичі і др.) кинувся епідемічно тиф, причинюється до цього, що плямистий тиф стає посеред війська чимраз частіший, особливо в XII. курні, що його другі курні звали курінем «босих, голих, немитих і нечесаних». Був це курінь зложений з молоденьких рекрутів з Дрогобиччини. Самі незвичні про себе дбати, мали й старшин, які майже своїми стрільцями не інтересувалися. За час від 1. I. — 1. IV. 1919. начислював бригадний лікар приблизно 40 випадків плямистого тифу в бригаді. Більша кількість ранених була в наступі XI, курні на Збоїска в часі коло 25. II. Тоді було майже 80 ранених, а 11 вбитих. Службу там сповняв по могому відході медик М. Заячківський.

З кінцем марта 1919 основано при бригаді т. зв. бригадний лазарет ч. 4. Командантом його став Ю. Маковський, що організував його на доручення Мантуляка. При тих засобах, про які постарався Мантуляк у Винниці і Радивиліві, легше було лазарет пустити в рух, ніж у других бригадах. Були коци, сінники, простирала, білля, ліки, гесенські шатра і підводи, які приділила бригада. Лазарет був розташований в дворі Підлски малі, де функціонував до кінця квітня 1919. Свої столярі зробили 40 ліжок для хорих, збудовано там і купальню.

Більшу кількість дезінфекційних середників: сірки, калігпермангану, формаліни, а то і лічних як йоду,

салцилевого натрія, борового квасу, каліхльоріку і т. і. добула бригада для санітарного складу з хемічної лабораторії академії в Дублянах, Ці середники вистарчили бригаді аж до кінця її існування.

Великою помічю для бригади був санітарний потяг Дра Болотнера, як ми його звали. Він стояв від половини марта до кінця квітня в Борщовичах й функціонував як лічниця, даючи приміщення хорим і раненим. Цей потяг був майном Дієвої Армії. Епідемічно хорих відіслано з Борщович особним залізничним возом під опікою санітарів до Золочева.

Хорих коростою відіслано до Прус, де при купальні існував приют для хорих коростою. Він підлягав полковому лікареві 4. гарматного полку і туди відіслано хорих коростою з цілої бригади.

Розділ праці представлявся в місяцях марті і квітні 1919 менш більш ось так:

Начальний лікар — Мантуляк, бригадний лазарет — Юрко Маковський, Зеня Копертинська, О. Заставний, як аптичний ляборант, 4. артилерійський полк — Гайдучок, IX. курінь — Кузьма і Савчак, XI. курінь — М. Заячківський, XII. курінь — О. Сазицький, I. бережанський (Гоя) курінь — Злепко (прибув з італійської незолі). Відсильну точку дальше провадив Шніцер, а Рижий їздив зі своєю, як ми звали, «вушобийнею».

Згадав я вище, що склад був менше більше, як подано, бо слабістю Мантуляка було що тижня змінювати обсаду місць. От так я, маючи щойно приказ перебрати відсильну точку в Борщовичах, за два дні їду до Брухович, бо там наступ, а за кілька днів в Борщовичах контролюю, де лежать цивільні тифом.

Більші втрати понесла бригада в ранених в наступі на Dynamitmagazin около 29. III. 1919. Страти доходили до 50 ранених. В першу чергу потерпів I. бережанський курінь.

Які втрати понесла бригада в наступі Поляків на Чортівську скалу і Підбірці в дні 12. IV, годі мені докладніше заподати, бо я тоді лежав хорий чи не поворотним тифом.

З кінцем квітня оснував придніпрянський «Червоний Хрест» епідемічний шпиталь в районі бригади. Шпиталь розмістився в деревляних бараках біля стачії в Задвірю. Начальним лікарем цього шпиталю був Др Цукерман, Придніпрянець. В цьому шпиталі могло приміститися до 200 хорих.

(Далі буде).

Отаманщина

Написав Михайло Серета, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Болбочан

З бойової естради Болбочан зійшов передчасно, як той обсвистаний актор, котрому не дали сказати останнього слова. Дійсно трагедія: такий рожевий для нього ранок щирої героїчної праці під гучні оплески молодій відродженій нації і, на тобі — такий похмурний вечір недокінченої праці в жахливих обставинах карної езекуції.

Позбавлений широкого світогляду, Болбочан одного не зрозумів, що його, як і інших, несла на своїй гриві до невідомого берега революційна хвиля. Запевнений у собі, він сидкувався протиставитися їй, і в цій нерівній боротьбі він втратив такт і душевну рівновагу. Непереможна хвиля викинула його до того острова з дивними людьми, які склали легендарну епопею отаманщини.

Народився він в с. Гижець, Хотинського повіту на Бесарабщині, у родині священика. З Кишинівської духовної семінарії, не закінчивши її, перейшов до Чугуївської Юнацької Школи. То був бурхливий час революційної пожежі — 1906 рік. В Юнацькій Школі, де більшість вояків складали Українці, Болбочан зорганізував гурток для поширення рідного слова. Розвідав про гурток начальник школи полковник Фок. Закликав до себе Болбочана і запитав:

— Ви знаєте, юнкер, що таке шибениця? Коли про неї не чули, то розпитайте. Надалі жадних мазепинських організацій я в школі не потерплю!

На війну в 1914 році Болбочан вийшов адютантом 38 Тобольського полку в ранзі поручника. 4. IV. 1916 р. був він ранений в груди під Нарочом, евакуувався для лікування і повернувся на немущому посадку в Індантанство 5 корпусу. В дні революції сформував зі старшин і козаків 5-того корпусу І-ий Український Республіканський Полк, на який був призначений командантом 22 листопада 1917 року. Він мав на меті поширити українізацію на весь корпус, але ж корпусний комітет солдатських депутатів його попередив; з наказу останнього російські полки погромили штаб Болбочана, спалили канцелярію і опечатали канцелярське майно. Болбочан з решткою старшин і козаків Республіканського Полку втік до Києва. В той час Київ був начинений тисячами старшин, які збіглися з фронту, шукаючи порятунку від збільшеної армії. У Болбочана повстала думка використати вільні старшинські кадри в боротьбі з більшовиками. Він запросив у Центральної Ради дозволу на формування старшинського загону. Такого дозволу Центральна Рада не дала. Болбочан на свій ризик сформував старшинський загін, який у боротьбі з авангардом Муравйова набув і бойову славу і щире подяку від Центральної Ради.

Отаман Болбочан

Праця Болбочана за часів Центральної Ради відома зі спогадів Б. Монкевича („Слідами новітніх заповождів“).

За часів гетьмана Болбочан і його Запорізький полк були відряджені на Чернігівщину в Стародубський повіт для охорони північного кордону. У жовтні місяці до нього прибула делегація від Національного Союзу, яка запросила його до участі в протигетьманському повстанню, що мало розпочатися. Делегація запевнила його, що Винниченко порозумівся з представниками російської совітської мирної делегації. Большевики зобов'язувалися притягнути до кордону гетьманські сили, як тільки повстанці візьмуться за зброю. Винниченко в імені майбутнього Українського Уряду обіцяв за їхню допомогу легалізувати комуністичну партію на Україні. Болбочану вони радили порозумітися з червоноармійськими частинами, що були розташовані на кордоні. Болбочан дав свою згоду на повстання, проте категорично відмовився балакати з більшовиками. Він показав делегації голу долоню руки і сказав: — Буду балакати з ними тоді, як на цій долоні виросте волосся.

То була перша незгода між Болбочаном і українськими представниками лівої течії політичної думки. У перші дні повстання Болбочан одержав призначення на Головного Командуючого військами Лівобережної України і розпорядження захопити Харків. Цей наказ він виконав і вирядив 2-ий Запорізький полк захопити і Полтаву. У Полтаві перед цим повстав революційний комітет на чолі з відомим Шинкарем, що спирався на місцевих повстанців, які не визнавали Директорії. Запорожці обеззброїли повстанців, а ревком і Шинкаря заарештували.

Большевики, як це й передбачав Болбочан, не здійснили надій Винниченка: перейшли з боєм кордон, загрожуючи Харкову. Одночасно з ними з півдня надходив Махно, зі сходу денікінці. Болбочан розгорнув Запорізький полк в дивізію, оголосив у Кременчузі мобілізацію; однак примушений був відступити на лінію Полтава-Лозова-Славинськ.

22. січня він був заарештований гайдамацькими частинами сотника Волоха. Його перевезли до Києва і замкнули в покої ч. 22. готелю Континенталь.

Причини, що викликали його арешт, були складні. Політичні партії соціал-самостійників і ліві соціальні були незадоволені реакційним складом і підозрілою працею його штабу, розгоном селянського з'їзду у Харкові, його зносиною з антантою, з донським генералом Красновим і гострою повсякчасною критикою на склад і діяльність Уряду. Командний склад Січового Корпусу, до голосу якого Петлюра завше при слухався, теж не довіряв Болбочану.

Кінюточик Запорізького Корпусу от. Болбочана.

Болбочан замість спокійно виждати слухний час і заховати належний в його положенню такт, перейшов в атаку на всіх тих, хто мав нещастя в той час репрезентувати Український Уряд. Ні чорнила, ні погрозових і образливих слів не шкодував розгніваний отаман у своїх листівних нападах на Петлюру, Осецького, Начальника Штабу Дієвої Армії і Команданта Січового Корпусу. Політичні партії вимагали від Головного Отамана суворого покарання Болбочана, як виразного і відомого контрреволюціонера, що своїми відзовами підривав престиж Уряду і політичних угруповань, Директорія доручила політичному референтові Осадного Корпусу Чайківському пере-

вести трус на постійному помешканні Болбочана у Михайлівському монастирі. Трус не дав компромітуючого матеріялу для обвинувачення отамана Болбочана, який тепер в ультимативній формі вимагав від Петлюри цього обвинувачення.

Дивно те, що обезцінюючи зусилля Петлюри, вождів Армії, Уряд і атестуючи їх як дрібних авантюристів, інтриганів та фендриків, сам він, у зрозумінню сучасних йому подій, виявив також свою розумову коротковорість: він вимагав від Петлюри закликати до війська людей, котрі не крили своїх антипатій до визвольних змагань; вимагав від Штабу Дієвої Армії дисципліни, порядку і військової підготовки в війську, чого досягнути в той революційний час ніякої змоги не було; від Уряду тої творчої організованої праці, яка можлива лише в обставинах мирного часу. Верховна Слідча при Директорії Комісія вже мала розглядати його справу, коли це до Київа наблизились большевики. Болбочана спішно перевезли до Галичини в Станиславів під догляд місцевої влади. Уряд З. О. У. Н. Р. зустрів його привітно, даючи йому до замешкання розкішні покої в готелі „Уніон“. Догляд місцевої влади значився лише на папері і то, як кажуть, для форми. Навіть в короткий час він був знесений, бо Генеральний Секретаріят мав запросити Болбочана на командуючого збручським фронтом. Про останнє Секретаріят довів до відома Директорії. Симон Васильович Петлюра прохав не призначати Болбочана на відповідальне становище до закінчення над ним слідства. Болбочан знову заатакував Директорію і Уряд безконечною низкою заяв, вимагаючи негайного закінчення слідства. У своїх заявах він допустився висловів, яких не можна було сподіватися почути від бувшого команданта армії: обізвав Петлюру маріонеткою, Осецького й Тютюника дурнями, про міністрів висловився ще гірше: „Подивіться, що з себе уявляють наші міністри. Як не кретин, то подлець“. Не діждавшись відповіді, він з дозволу Генерального Секретаріату виїхав з своїми адютантами Письменним і Дзюбою на Україну до Запорізького корпусу. На Україні його заскочили большевики; Дзюба був забитий, Письменний ранений, одному йому пощастило повернутися цілому.

На голову Симона Васильовича Петлюри, як на того Макара Шишки, сипалися нещастя за нещастями: незгода між членами Директорії, повстання Саломинського, повстання Оскілка, поразки на фронтах, і до всього цього контррозвідка донесла зі Станиславова про тісні зв'язки Болбочана з хліборобами, які обмірковували справи про зформування кабінету з людей достойних, авторитетних та досвідчених, про призначення на військові командні посади старшин, що придбали собі добре ім'я у світовій війні і про усунення з Уряду с.-р. і с.-д., якими були або люди недотепні до творчої праці або зовсім неуки.

Генеральний Секретаріят, співчуваючи Болбочану, рішучо вимагав від Уряду призначення суду або звільнення Болбочана зпід арешту. У відповідь Петлюра делегував до Станиславова с.-д. Няньчура, який прохав Секретаріят про видачу Болбочана. Секретаріят в цьому Петлюрі категорично відмовив.

Треба було щось робити, бо Болбочан сидів у печінках кожного з міністрів. Загроза від Болбочана збільшувалась і збоку Запорожців, у яких він користувався довірям і симпатіями. Нарешті Уряд знайшов вихід з такої тяжкої для нього ситуації: для Болбочана вигадали командировку до Італії для зформування резерви з полонених Українців. На далекому півострові він не був страшний для Уряду.

На запрошення Петлюри Болбочан приїхав в його Ставку на ст. Чорний Острів. Зустрінули його мило, як дорогого гостя; з Головним Отаманом по братерськи обнялися і, навіть, поцілувалися. Зі Ставки Болбочан вирушив до Проскурова, як він казав, попрощатися з вояками рідного йому Запорізького корпусу. У Проскурові, в Московському готелі, зібралися представники корпусу вітати улюбленого товариша по зброї. Випили по чарці, по другій, згадали минулі події, поплакали... Полковник Болдирів в імени старшин подарував йому цінного бравнінга, скаавши: — Цей бравнінг вас ніколи не зрадить.

Випили ще по чарці і далі старшини запросили його залишитися при корпусі. Болбочан легко на це пристав. Державний корпусний інспектор Гавришко взявся оформити це самочинне призначення.

Авантюра Болбочана нагнала на Уряд такого холоду, що у Ставці не знали, як бути. Чекали від Болбочана репресій. Петлюра доручив Дорошенківському полку негайно заарештувати Болбочана. Його заарештували без жадного опору Запорожців і привезли на Чорний Острів. 12. червня 1919 р. відбувся над ним воєнно-польовий суд який виніс йому смертний присуд. Петлюра відмовився ствердити цей присуд; ствердив його Наказний Отаман Осецький. Постанову суду прочитали Болбочану тогож дня, але виконали його пізніш, в ніч з 28. на 29. червня, давши йому час пережити болючі страждання в постійному напруженні нервів і настирливих думок про смерть. За цей короткий час він зблід, згорбився і змарнів; на решті втратив ясність мислення і логічність розмови. Сторожа винесла вражіння, що в останні дні він був божевільний. Його улюблений пес, що не розлучувався з ним до останнього менту, ніби відчував небезпеку для свого господаря і під ранок вив, як той голодний вовк. 28. червня командантська сотня отримала наказ виконати вирок над Болбочаном О 11. год. вночі сотня вишикувалася перед вагоном, у якому містився заарештований; подали команду „позір“, з вагону вийшов Болбочан. Був він з обличчя жовтий, замислений. У руках декого зі сотні миготіли ліх-

Старшини Запорізького Корпусу от. Болбочана.

тарні. Знов подали команду „праворуч, кроком руш”. По дорозі отаман поховзнувся і впав. Піднявся й заплакав. Плакав, як дорослі люди: нишком, без слів, коротким речитативом. Могила була викопана з пів кілометра від ст. Балин, на якій в той час перебував Штаб Дієвої Армії, на полі, недалеко від залізниці. Отамана попросили стати край могили.
Стріл...

Болбочан упав і схопився рукою за будяк, силкувався стати на ноги...

Добили...

Все замовкло. І мовчала чарівна подільська ніч. Тільки туман недалеко в лощині простер молотвно до самого неба свої блакитні ризи і журчів поблизу потічок.

Від Видавництва „Червона Калина“

Співробітників нашого Видавництва прохаємо надсилати матеріали до Календаря-Альманаха „Червоної Калини“ на черговий рік найdaleше до кінця березня ц. р. Спомини, оповідання, статті не можуть бути довші як 6—10 сторін друку формату нашого Календаря-Альманаха. Задля технічних та цензурних причин редакція мусить заздалегідь приготувати та віддати до друку надіслані рукописи, тому не в пору надіслані матеріали не будуть поміщені.

Редакція Календаря-Альманаха „Червоної Калини“

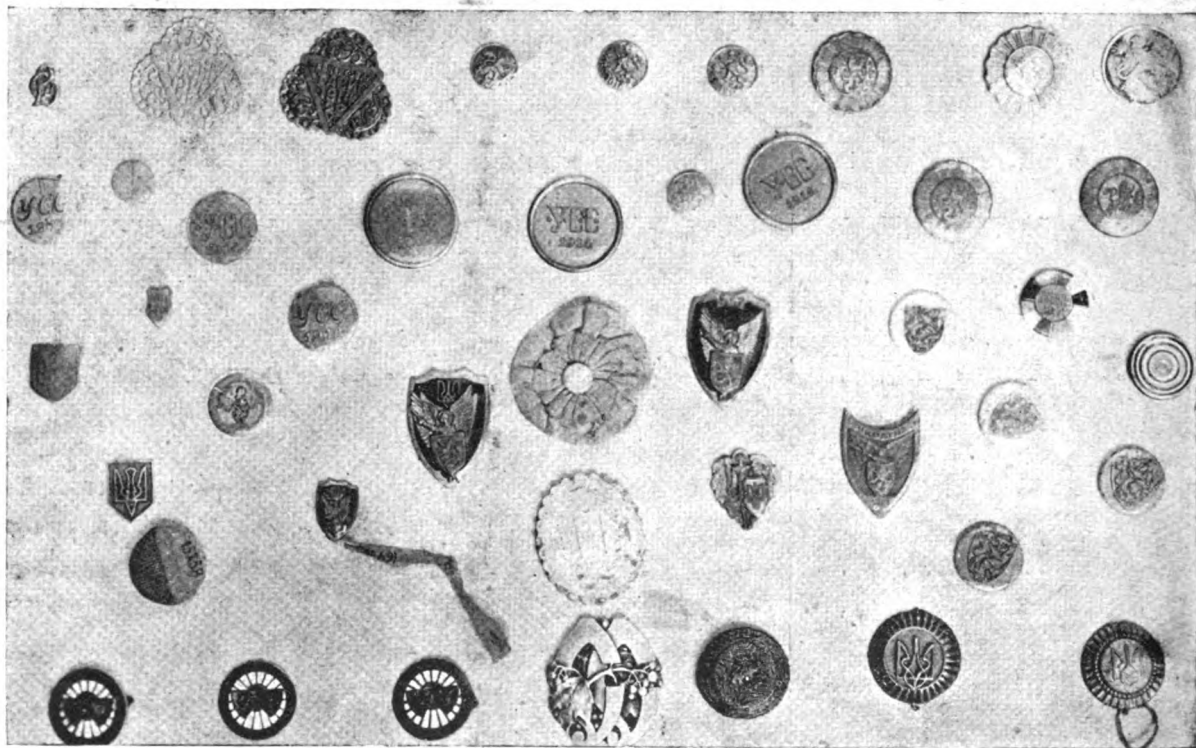
З великого часу

Написав Др. Яр. Пастернак

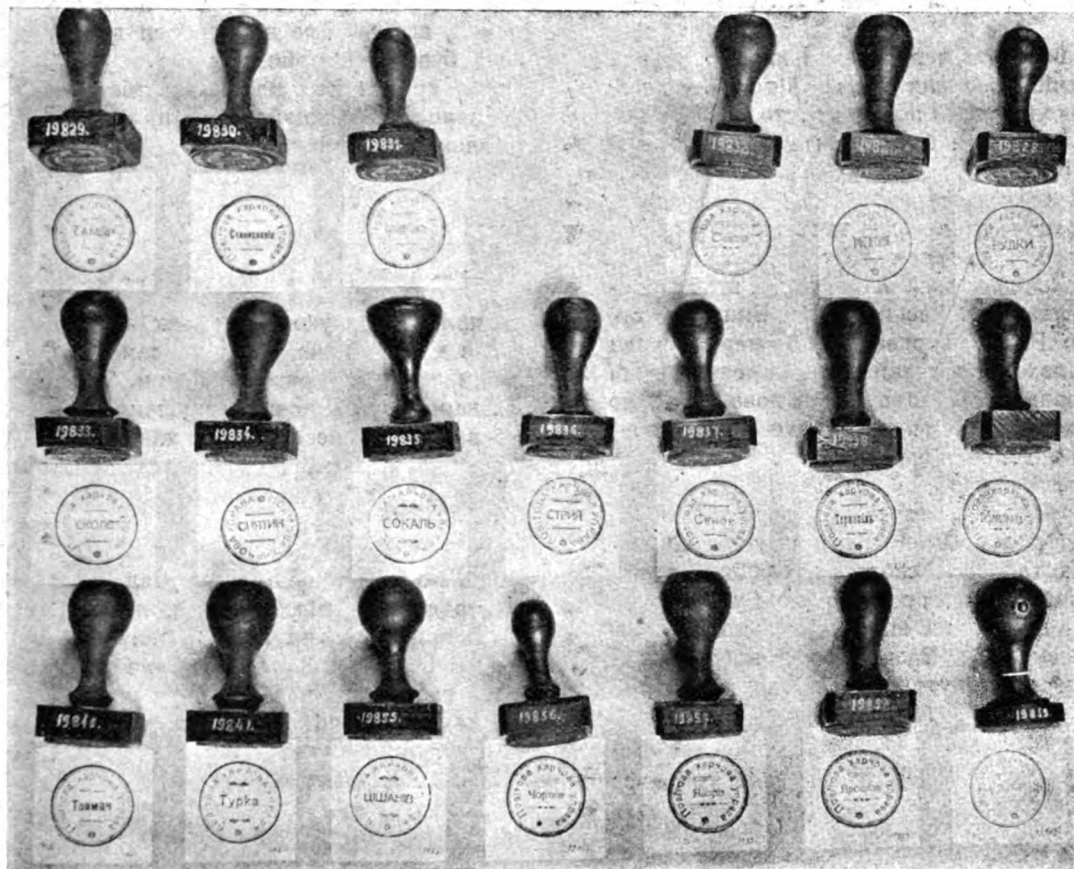
Тривале закріплення пам'яті наших великих змагань та створення кончеї історичної традиції може статися лиш двома дорогами, а саме: видаванням історичних споминів та збиранням воєнних памяток. Треба признати, що бувші члени У.С.С., С.С., У.Г.А. та Дієвої Армії У.Н.Р. вже давно це зрозуміли. Ще в 1921 році стала „Червона Калина“ видавати свою історичну бібліотеку, а за її-ж почином заложено в 1925 році в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (вул. Чарнецького 24) відділ воєнних памяток, що має за ціль створити по змозі повний і живий образ колишніх змагань у всіх їх проявах на фронті, в етапі та запіллю.

Відділ цей збирає однострої, відзнаки, медалі, різні ужиткові предмети, памятки воєнного мистецтва (малюнки, рисунки, різьби, фотографії), ситуаційні шкідці,

канцелярїйні книги, печатки, акти, оповістки та всякого роду особисті документи. Кожна річ повинна мати свою метрику, себто записку про її походження, ціль, та час зроблення чи вживання, бо часто сам собою незамітний предмет стає саме через таку метрику важною історичною памятку чи документом. Без такого пояснення стає прим. і найліпша фотографія вповні безвартісною, а кожна інша памятка мертвим, нічо не кажучим предметом. Таких цікавих памяток, нерідко великої історичної вартости, є ще досить у наших бувших старшин та стрільців, головно членів вищих команд, що мали кращу змогу переховати їх. Найліпшим доказом на це твердження є залучені знимки стрілецьких відзнак та печаток, скомплетованих у збірках Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка стрілецьких відзнак в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка печаток повіт. харчевих управ в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Арю

(Продовження)

Команда і залога м. Винниці

Винниця, повітове місто, лежить при залізничім шляху Жмеринка-Козятин, 45 км. віддалене від Жмеринки. Довкола Винниці гарні хутори, через місто перпливає ріка Бог. На західнім краю міста залізнична стація; від неї тягнеться через ціле місто широка, гарна, великими деревами висаджена вулиця (Миколаївський проспект), якою йде трамвай. Місто прикрашують: великий Собор, театр, «Народній Дім», шкільні будинки і інші урядові будівлі, як суд, городська дума, шпиталі і, як в кожному більшому місті на Україні, великі тюрми та подібні до них касарні.

Місто повне садів і гарних віль. Є і парк з літнім театром. Населення мішане. Жиди, Поляки і Москалі творять більшість. Українці стоять чисельно на третім місці.

Час прожитий у Винниці, як під оглядом праці в команді міста так і поза нею, у відношенні до кругів суспільности, до котрих я близьке, чи даліше стояв, лишається мені довго незабутим і одним з найкращих споминів в моім житті.

17. липня 1919 року перед полуднем покликали отамана Оробка до Кмди III-го Корпусу до м. Винниці, звідки він вернув з приказом, що 14 бригада, як покищо небоездатна, відходить як залога міста Винниці, а от. Оробка має обняти кмду міста. Потрібних до цього старшин і людей має взяти зі стану власної бригади. Бригада має перейти до кримських касарень, які творять один із комплексів касарень на північнім сході міста. Приміщення для штабу приготували кватирункові в місті. Будинок, де містилась дотеперішня, а зглядно провізорична кмда міста стояв при вулиці Братський Переулок, бічній Миколаївського проспекту, напроти Собору. До цього часу командантом був якийсь сотник з I. Корпусу, його заступником був петлюрівський сотник Василь Хуртиний. Команда займала кілька кімнат уряджених на канцелярії. Повно крутилося тут діловодів, щось писалося, робилося. На дворі, в передпокою і по канцеляріях було повно цивільних людей всяких клас і виглядів. Всі на щось чекали, одні менше, другі більше нетерпеливо. Були і заплакані жінки. В однім куті стояли якісь арештовані. Визнатись в тім хаосі

було трудно. Перенимати від цієї дотеперішньої комди не було що. Вони здається ледви самі визнавалися у тім всім.

От. Оробко приказав в першій мірі кватирунковим знайти нове приміщення для комди і то в середині міста, як не на Миколаївським проспекті, то десь близько нього. Будинок повинен бути досить великий і відповідно удержаний.

В міжчасі покликав вже передтим призначених старшин, які мали працювати в комді міста, щоб обговорити даліше ведення команди міста. На свого адютанта призначив мене. Агенди начальника штабу бригади провадив через весь час побуту у Винниці пор. Володимир Слюзар. Рішено зорганізувати апарат комди міста цілком незалежно від дотеперішньої провізоричної комди. Значить: зачати від початку, на ново. І це було одиноким лише можливе. Бо ліпше зачати нове, як зіпсуте поправляти і даліше провадити.

Зорганізовано такі відділи:

- 1) Військовий реферат і адютантуру, які фактично творили один відділ, віддано мені, крім цього був я і заступником команданта міста, себто от. Оробка.
- 2) Кватирунковий відділ пор. Корнило Будний.
- 3) Політичний і цензурний відділ сот. Паліїв. Йому до помочи приділено сот. Василя Хуртиного з політичним рефератом для внутрішніх справ, а головнов як інформатора.
- 4) Відділ перепусток пор. Кізіук Корнило.
- 5) Політичний відділ, реферат жандармерії сот. Лев Левицький.
- 6) Розвідчий відділ чет. Слобода, йому до помочи хор. Мельник.
- 7) Полевий суд був при команді міста.

Агенди лікаря при комді міста сповняв лікар бригади. Інтендантура і ліквідатура були спільні. То були покищо начальники відділів, про їх працю поодиноким пізніше.

Відповідний будинок для комди міста найдено ще того самого дня пізно пополудні при вул. 19 февраля, бічній Миколаївського проспекту, зараз коло центру. Четверта кам'яниця від проспекту, на розі був бувший банківський будинок, який кілька день пізніше був відданий Н.К.У.Г.А.

Будинок для комди міста стояв в городі 20—30 кроків від вулиці в глуб. Від вулиці гарний паркан. Дім був одноповерховий, з балконом на вулицю і з балконом на город, 10 кімнат, 4 малих на першій поверсі, 4 великі і 2 малі на долині. За великими входовими дверми високі і великі сїни. Перед домом від вулиці стояло кілька великих дерев.

Кілька столів і крісел було в домі, а решту потрібної обстанови випозичено ще того самого дня, а дещо перевезено з дотеперішньої комди міста. Слідуючий день був призначений на урядження канцелярій і на скінчення всяких потрібних приготовань. Третього дня, себто 19 серпня мало зачатись фактичне урядування. Дня 18 серпня урядовано і то лише коротко і частинно в новім складі на давнім місці. Тогож сзмого дня вечером запечатано цей дім і вивішено оповщення, де находиться нова комда і коли її урядові години.

Також подано до газет, які виходили під той час у Винниці («Шляхи» і інш.) приказ менш-більш того змісту: Згідно з наказом Н.К.У.Г.А. обнимаю команду міста Винниці і околиці, також як командант 14 бригади сповнятиму функцію команданта залюги міста. Взиваю всіх мешканців міста і околиці до порядку, спокою, до довіря до команди, взиваю кожного жителя до своєї

мирної праці і підчинення усім законам, приказам і вказівкам, які видаватиме команда міста. Всяке протиділання, або вороже відношення до команди і її заряджень буде найостріше каране.

Взиваю врешті всіх мешканців міста і усіх урядовців до співпраці, щоб якнайскорше привернути лад, спокій і нормальний вигляд міста.

Дата:

Підписи:

Оробко, отаман (в. р.)
командант міста

Карло Аріо, пор. (в. р.)
військ. реф.

Цей приказ видруковано також як афіш і порозліплювано в місті. Низче, під підписами був поданий адрес комди міста і урядові години. Тогож самого дня видруковано в часописах оголошення, в котрім пошуквано для комди міста помічні сили, які малиби виразне письмо, уміли бездоганно писати по українськи і бажані були також помічні сили, які вмілиб писати на машині. На другий день зачалася праця.

Урядові години апочатку були від 9—12, і від 3 до 5 год. по пол. Пізніше змінено урядові години на одноразове урядування від 9—3 год. по пол. відповідно до загально прийнятого на Україні звичаю.

На домі і на брамі коло муру вивішено синьожовтий прапор, таблицю з назвою установи і урядових годин.

Такі самі таблиці вивішено на важніших місцях в місті для орієнтації. При дверях стояв портіер, м ліціонер і жандарм.

При входовій брамі стояла стійка день і ніч. На долині цьогож дому в одній з малих кімнаток уряджено телефонічну осередню. Вона була получена з осереднею Н.К.У.Г.А., осереднею міста і залізниці, так що получення були на всі сторони зі всіми потрібними командами, урядами і зі всіми військовими і цивільними установами. При входових дверях до будинку сповняв через весь час урядування службу один підстаршина жандармерії. Його служба була: розділювати сторони, відповідно до їх бажань, по дотичних рефератах, уважати на лад і порядок, як також берегти порядку і чистоти в самім домі і довкола нього.

Служба при команді міста ділилася на внутрішню і зовнішню.

(Далі буде).

Матеріали і документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2. Звіт Повітового Комісаря з Бучача.

До Української Національної Ради у Львові.

Долучуючи під А/протокол зі Зборів делегатів бучачакого повіту повідомляю про свій вибір на становище повітового комісаря У. Н. Р. і прошу затвердити вищий вибір.

Рівночасно повідомляю, що дня 2 листопада ц. р. перебрано в заряд тимчасового українського повітового комітету ц. к. старство в Бучачі. Покищо полишено урядовців старства в урядуванні під моюю контролю. Дня 3 листопада ц. р. перебрав вище згаданий комітет тутешню раду повітову; маршалка повітової ради Вольгнера і двох Поляків, люстратора Левартовского і

секретаря Рудніцького усунено, решту урядовців по-лишено до часу повної ліквідації відділу і повітової ради. Дальше розтягнуто контролю над податковим урядом, поштою, перебрано експозитуру рільничу від майора Вольгнера. Дня 4 листопада відібрали ми управу міста Бучача з рук правительственного комісаря і передали в руки Українця Кліма Рогозинського. Апровізацію наладжено і почавши від вчорашнього дня функціонує вона бездоганно. Апровізацією займається урядовець староства Матитчак. Під строгим доглядом моїм та міського комісаря зорганізовано міліцію і заведено в місті взірцевий порядок. В інших містечках повіту, як в Монастириськах і в Язлівці адміністраційна влада перейшла

в руки місцевих українських комітетів. За малим винятком у всіх селах повіту усунено старих вїтїв і радних, а на їх місце повибирано місцевих комісарів і місцеві комітети. В повіті панує взірцевий спокій. Селяни латинники йдуть солідарно з українськими селянами, а навіть два чисто мазурські села, як Подзамечек і Дуляби, вислали своїх делегатів на наш повітові збори і брали участь у виборах повітового комісаря У. Н. Р. Запасів живности в повіті доволі; цукру і нафти вистарчить на один місяць, зате брак сірників та вугля. Населення жидівське відноситься до української влади льояльно. Жду дальших розпорядків і повідомлення, чи і коли і звідкіля можна надіятися на приділ для нашого повіту сірників, вугля та цукру.

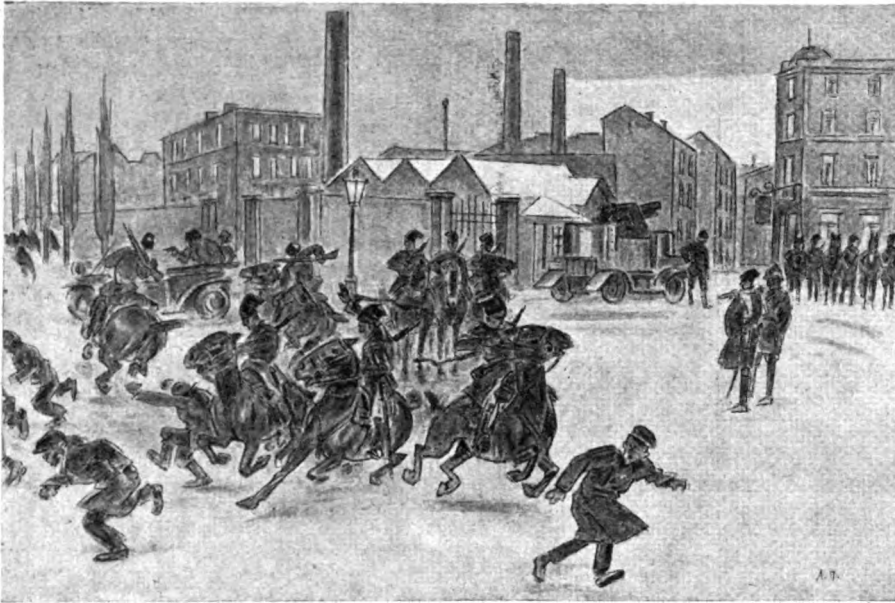
Бучач, дня 8 листопада 1918 року.

Повітовий Комісар Української Нац. Ради — Др. Боцюрків, вр.

3. Звіт кур'єра з Бережан Др. Михайла Західного.

Дня 4 листопада ц. р. занято Бережани при помочи узброєних людей з найблизчих сіл (як Лапшин, Лісники, Мечищів і ін.) та військового відділу під проводом поручника Олексина. Головним начальником всіх уоружених сил був Др. Ярошевич. Повітовим комісарем вибрано рад. суду Івана Масляка, його заступником д-р Західного. Міським комісарем установлено проф. Насельського. З бувшого староства вступив до повітового комісаріату лиш д-р Джулинський. Жандармерію в повіті розоружено та заступлено цивільною стежою. Приступлено до реорганізації і цю справу поручено бувш. ротмістрові Німцеві, причім поставлено засаду, що до жандармерії можна приймати лиш Укра-

їнців. Впроваджено вільне мливо та видано приказ до заряду дїбр гр. Потоцького, щоби по знижених, комісаріатом установлених цінах, видавав населенню дрова на опал та будівлю. Всі уряди державні, автономічні і повітові занято. В суді заявили урядовці Поляки, що не підчиняться Українській Національній Раді і опустили службу. Президентом суду установлено рад. двору Каратницького. На почті повнять службу урядовці в давнім складі з тим, що до телеграфу і телефону покликано українські сили. Начальником податкового уряду є Українець рад. Буско. В старостві перенято 100.000 К, а в господарській та рільничій експозитурі 104 тисяч К, Управу будівельної експозитури переняв о.

З історії Черноморського Кінного Дивізіону. Ліквідують бунт. — Мал. М. Перфецький.

Дубицький, а рільничої Іван Петрицький. На місце шкільного окружного інспектора Райхерта призначено шкільним інспектором о. проф. Ардана. Польську гімназію перемінено на українську, назначуючи тимчасовим директором проф. Гусака. Учительський семінар українізовано і назначено тимчасовим директором прсф. Єлюка. На двірці давніша служба зложила приречення на руки військового стаційного командан-

та пор. Козловського, під якого наглядом дальше працює. Телефонічну службу на залізничій стації повнять телефоніст Українець. До прибічної ради повітового комісаріату увійшли: пп. був. посол Тимко Старух, рад. двору Каратницький, д-р Ковшевич, проф. Єлюк, проф. о. Дубицький, прсф. о. Осадца, управ. школи Іван Петрицький, господар з Лапшина Глушко і начальник військової управи. Начальну військову команду в повіті та місті обняв штабовий лікар д-р Ковшевич. Повітовим командантом вибрано сот. Бігуса, а командантом міста пор. Марцюха. По селах заряджено частинну мобілізацію. В повіті спокій.

Міським комісарем для містечка Козови вибрано нотаря Українця Володимира Лібмана, який як поручник має рівночасно військову команду. На 10 ц. м. визначено по всіх громадах повіту вибори громадських комісарів на основі загального і рівного права голосовання. В тім самім дні виберуть громади по одному відпоручникові для переведення виборів на повітового комісаря та його заступника в Бережанах. Старші Поляки заявляють свою льояльність, молодші зпершу зорганізували військову частину, але з огляду на поважну військову силу в повіті занежали оружноі оборони. Жиди в повіті держаться строгої неутральности.

(Далі буде).

Списане у Львові дня 9. листопада 1918.

Др. Михайло Західний, в. р.

Рецензії і замітки

Др. Ст. Шухевич: „Гіркий то сміх“

Воєнні оповідання, В-во «Новий Час» 1930 р.

Книжка воєнних оповідань Д-ра Ст. Шухевича стала для нас правдивою милою несподіванкою. Автор, який вже у своїх «Споминах», виданих В-вом «Червона Калина», виказав чималий талант мемуариста, представився тут, головню в кількох оповіданнях: «Кіточка», «Бідолаха», «Також щастя», також як письменник з літературним хистом і психологічним наставленням. Безумовно більша частина оповідань належить тут всетаки до ділянки описових споминів без внутрішніх конфліктів і розв'язань, таких як бачимо нпр. у вище згаданих оповіданнях. Зате всі вони вражають нас знаменитим обсерваційним хистом і вмільстю простими, невишуканими засобами представити грозу і трагізм війни. Велику переконуючу силу дають цим картинам безпосередність і ширість, з якими автор їх описує. У оповіданнях Шухевича відчувається не фантазія, а дійсне пережиття і тому так сильно відбивають ці воєнні картини від картин деяких наших молодших письменників, які цілими сторінками уриваних речень, окликів і страшних слів, які нікого не страхають, не в силі викликати у нас і десятої частини того почуття дійсности, яке викликає у нас Ст. Шухевич кількома простими словами опису, влучно підхопленням спостереженням, або добре переведеним коротким, природним діяльгом.

Збірка творить одну цілість, яка дає нам безпосередний, непідроблений малюнок воєнних настроїв за Австрії, та воєнної дійсности на російським та італійським фронтах. Таких споминів-оповідань, але також з українських недавніх змагань слід нам мати якнайбільше.

В. С. Л.

НА МАРГІНЕСІ СПОМИНІВ Д-Р С. ШУХЕВИЧА.

Безперечно, що спомини ці є незвичайно інтересні, тільки годі в них докладно відрізнити, що автор бачив сам, а що чув від посторонніх осіб, тому позволю собі деякі дрібниці вяснити і справити.

В другій частині на сторінці 13. наводиться як примір сотника Петра Газдайку (не Газдайко а Газдайка), що не зважаючи на незагоєні рани повинив фронтову службу. Правдою є, що він був (служили ми разом 3 роки на італійському фронті) на всі боки погаратаний, але був зовсім вигоєний і вповні здібний до фронтової служби, без якої не міг як вояк жити.

Щож до сотника Заліпського (ст. 31. II. т.), то дістав він постріл з кріса в лікоть, коли в Ляшках наглядав за наступом. Сам навіть прийшов до мене на відсильну в Борщовичах і в полудне відїхав звичайним потягом до Золочева. Навіть не треба було змінювати йому перев'язки, яку наложили йому на першій допоміжній. Тож представлений образ тяжко раненого в обі руки, до того шрапнелем — ніпричому. Вже в серпні того самого року бачив я його вигоєного в Житомирі з малою анкильозною ліктевого суставу.

В тому ж самому томі кажеється: „ми зі сотником Луцьким призадумувалися тоді над тим, пощо держала Окружна Команда в Золочеві, в запіллю цілу пробою сотню“. — Адаже обом було відоме підготовуване повстання зимою в Золочеві, яке завчасу ви-

крите, закінчилося засудами на часть заговорників. Тож зовсім було оправданим держання певної залози в місті. Слід би було додати, що та сама Окружна Команда всіх дезертирів з 4. бригади (а було їх дві сотні) відставила негайно залізницею 4-тій бригаді на фронт. Значить була там не-аби-яка справність. — І хоча в багатьох місцях говорить автор в своїх споминах про дезерцію, нігде не подає, як у нас з нею боролися. Мабуть тільки буками, як це подає про Калуш, а не одиноко раціональним, як це діялося в карному війську, — віддаванням до розпорядку полевого суду.

У втраті Чортівської Скали треба винити не лише команду XI. курія, але і... стрільця телефоніста в команді 4. бригади, що спокійно храпів в часі свого джигуру. — Не пояснив автор також такої аномальної появи, як це, що безпосередним командантом сотника Газдайки був поручник Метельський. Такий стан прецінь автор застав був у бригаді, як обняв команду 4. бригади.

В частині третій ст. 28. здається мені, що автор трохи перебільшив, обговорюючи справу відзначень. Каже: „до їзди (по відзнаки) замовився четар проф. Іван Боберський. Він прирік, що сам особисто привезе відзначення... Відлетів проф. Іван Боберський до Відня по відзнаки „для хоробрих борців“ та залишився у Відні так само, як усі його попередники“.

Проф. Боберський міг відлетіти хіба тільки до Берліна. Адаже на 28. стор. пише, що до Кам'янця прилітали німецькі літаки, а не австрійські.

Я позволив собі заінтерпелювати професора Боберського листом, як там було з тим літанням та з відзнаками. —

На мій запит відповів проф. Боберський в листі до мене в дня 28. X. 1929., де між іншим пише:

„Замітки п. д-р Стефана Шухевича можу доповнити в цей спосіб, що я виїхав до Берліна в р. 1919. лише в тій цілі, щоби закупити неосальварсан для хорих на тиф. Цей лік вислав я літаком при допоміжній лікаря д-р Холодного, який вислухав моєї просьби в імени армії і посилку мимо небезпеки зі сторони держави полагодив. Більше я не мав ніяких доручень. Але тому, що у Відні застав я президента Петрушевича, який прибув уже до Відня з Кам'янця Подільського, я не мав причини їхати до Кам'янця, бо навіть ледви, чи бувби я туди дістався. На котрійсь границі булиби мене задержали, як підозрілого, що за всяку ціну хочу дістатися на большевицький бік“.

І дійсно закид автора ніпричому тут, коли возьмемо ч. 16. 17, 18, „Українського Скитальця“ з 1921 р. Там на ст. 19. пишеться по відсвяткованню роковин 1. листопада: „Першим, що привіз вістки про дійсний стан річи в Кам'янці, був проф. Боберський“. Значить той дійсний стан вимагав того, щоби уряд вислав проф. Боберського до Берліна за неосальварсаном для хорих, а не за медалями і проф. Боберський виїжджав в дуже критичний час, коли у Відні стрінувся з д-р Петрушевичем. А вертати між нас? Роль наша була вже в чотирикутникові смерті. Він же повнив службу при диктатурі, а не мав приділу в Начальній Команді. Вернув проте туди.

Ст. Гайдучок

ПРИЄДНУЙТЕ
ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Купчанко, Корнель, сотник: Армейська група ген. Кравса в наступі на Київ. „Український Скиталець“, Ліберець, 1921, Ч. 8*).

Купчинський, Роман: Під Львів (Спомин). „Заграва“, Львів, 1923, Ч. 15**).

К(ушнірчук), К(ирило): Мої спогади про перші дні повстання. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Відноситься до приготування повстання С.С. проти гетьмана в Білій Церкві.

Куш, В., генерал: За визволення. (Реферат на день 10-ої річниці відродження Армії Української Народної Республіки). „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 23—28.

Куш, П.: Два блиски. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 105—107.

Про заняття Києва дня 1. IX. 1919 р.

К-юк, Роман, четар: Група от. Лявра. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 4—5.

Л. Л.: Спогади про події під Крутами. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1926, Кн. IV, стор. 309-313.

Л. Я.: З листопадових переживань. (Уривок споминів з 1918/19 рр). Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 50—54.

Лазурко, Омелян, чет. фарм.: Дещо із санітарних відносин УГА. (Спомини). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 27, стор. 31—36; — Ч. 28, стор. 19—23; — Ч. 29, стор. 22—25; — Ч. 31/32, стор. 26—29; — Ч. 34, стор. 19—22; — Ч. 35, стор. 21 до 27; Ч. 36, стор. 12—16.

Лев, М.: На передодні. (Спомин). „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Відноситься до приготування перевороту у Львові в подальші 1918 р.

Левицький, Дмитро, Др.: Перед вибухом (Спомин з 1918 р). „Український Національний Календар“ на 1928 р. Перемишль, 1927, стор. (Календар непагінований).

Спомини з підготування повстання проти гетьмана Скоропадського.

Левицький, Модест: Gloria victis. (З недавньої минувшини). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1925, Кн. IV, стор. 306—317; — Кн. V., стор. 2—11.

Три епізоди з повстання проти гетьмана і війни з більшовиками.

Левченко, Микола: Оповідання селян за часи громадянської війни на Україні. „Етнографічний Збірник“ (Української Академії Наук). Київ, 1926, Кн. 2, стор. 68—75.

Л(епкий) Б(огдан): Одна з українських містерій. Календар „Червоної Калини“ на 1927, Львів, 1926, стор. 76—78.

*) Ця стаття перепечатана в Календарі „Червоної Калини“ з 1923 р. на стор. 108—117.

**) Цей спомин перепечатаний в Календарі „Червоної Калини“ на 1925 р., стор. 33—36.

Порушене питання, що сталося з дивізією синезупанців, що відійшла з Вецляру за часів гетьмана на Україну, під команду от. Яворського.

Лулу: Десятиліття переходу Збруча. (Спомин). Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 76—81.

Ляхович, Е.: Львів, листопад 1918. Наступ. „Свобода“, Нью-Джерсі (З. Д. П. Ам.), 1928, Ч. 255.

Любенко, О.: Терновим шляхом. „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 39-43.

Коротка історія творення Української (Наддніпрянської) Армії.

М. П.: Житомир-Коростень. (Із воєнних записків). „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 16, стор. 12—13; — Ч. 17, стор. 12—14; — Ч. 18, стор. 1—5.

Макарушка, Любомир, Др.: Маланка 1919 р. під Львовом. (Спомин з одної битви). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 132—139.

Макарушка, Любомир, Др.: Останній день. „Новий Час“. Львів, 1927, Ч. 44.

Причини до історії боїв з Поляками при кінці червня 1919 р. на лівій Бриконь-Фералів-Руда.

Макарушка, Любомир, Др.: Як то було на Україні. (На маргінесі процесу Шварцбарта). „Український Голос“. Вінніпег (Канада), 1928, Ч. 1.

Максимович, К.: „Історія“ К.П.З.У. в національному освітленні М. Левицького. „Наша Правда“. Львів, 1928, Ч. 1/2, стор. 66—79.

Дещо про комуністичні організації в УГА. в 1918/19 рр.

Маніловський: Жмеринські залізничники в боротьбі за Жовтень. „Вісти“. Харків, 1927, Ч. 253.

Марущенко-Богданівський, А., підполковник: З пережитого. „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 6, стор. 63—65.

Опис розбродження частин ворожих Центральної Раді, в жовтні 1917 р. в Броварах на Чернігівщині.

Марущенко-Богданівський, А., підполковник: Штурм арсеналу. (Шкіци з пережитих рефлексів). „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 5, стор. 20—22.

(Матчак), (Михайло): Дні перед повстанням минулого року. „Стрілецька Думка“, Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

М. Т.: Холм і Холмщина на переломі. (Спомин зперед десяти літ). „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17/19.

Микитей, Гриць: Памяти приятеля українського народу. „Рада“, Львів, 1928, Ч. 91—97.

Про діяльність болгарського посла в Києві, проф. Шишманова за часів гетьмана Скоропадського і Директорії.

Михайленко, Іван: Печеніжинська оборона в 1919 р. Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 101—103.

Михайлів, Володимир, четар: Сальцьо Ротенберг. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 12, стор. 6—7. Деякі епізоди з боротьби У.Г.А. проти більшовиків 1919 р.

(Далі буде)

З видавничої діяльності „Червоної Калини“

ii.

I.

Вийшли з друку:

Масарик „Світова революція“ I. том.

Друкуються:

Ген. Петрів „Спомини“ III. том.

Масарик „Світова Революція II. том.

Микола Галаган „Спомини“

Г. Кох „Договір з Денікіном“

М. Мельник „На чорній дорозі“, збірка опов.

В приготуванні до друку:

Ген. Петрів „Спомини“ IV том.

В „Червоній Калині“ можна набути

гарно оправлені картини кисти наших визначних малярів, яких репродукції містимо на сторінках „Літопису“:

А. Перфецького „Ліквідують бунт“ аквареля 18×27 см. Ціна 50 зол.

А. Перфецького „Наскок на Деміївку“ аквареля 18×27 см. Ціна 50 зл.

І. Іванець „Відхід на Одесу“ рисунок 15×24 (репродукція в „Літописі“ Ч. 1. за 1930 р. ст. 4). Ціна 25 зл.

І. Іванець „На Одесу“ рисунок 17×20, (репродукція в „Літописі“ Ч. 2. за 1930 р. ст. 3). Ціна 25 зл.

Купимо М. Лозинського „Галичина в 1918—1919 рр.“

„Адміністрація Літопису“

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 3. / Березень 1930.

*

З М І С Т

	Стор.		Стор.
Емігрантам		Отаманщина	
Олесь Бабій	2	Михайло Середа полк. Армії У.Н.Р.	15
Стрілецькі Громади в Америці		З великого часу	
Лев Ясінчук	3	Др. Яр. Пастернак	18
Повстанчий відділ брацлавського повіту		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Василь Бачинський, 6. сот. У.Г.А.	5	(Продовження) — Пор. Аріо	19
Осінь 1918 р. на Харківщині		Матеріали і документи	
(Причинки до історії визвольної боротьби — Р.С.	7	Перші дні листопада в Східній Галичині	20
Квартира у Хайки		Рецензії і замітки	22
(Воен. спом.) Ірина Шмігельська-Климкевичева	10	Бібліографія	
З діяльності філії Тов. Охорони Военних Мо-	11	Спис жерел до історії української визвольної вій-	23
гил в Чорткові	11	ни 1914—1921 р. Продовження — А. К.	23
Слідом санітарної служби в 4-волоч. бригаді			
Ст. Гайдучок, 6. саніт. пор. У.Г.А.	12		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василя у Жовкві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Основуйте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої фавої централі

„МАСЛОСОЮЗ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку. Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяемо безплатно /Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолідніше.

По інформації звертатися під адресу:

„МАСЛОСОЮЗ“ — Львів, Костюшка 1а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 43-86, 39-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ“.

Е. Сокундар Загального Шпиталю у Львові

Др. **ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ**

спеціаліст хоріб внутрішних і діточих

ординує

від години 9—11 перед пол. і від години 3—5 по пол.

у Львові, вул. Грунвальдська (бічна Садівницької) ч. 11а.

Телефон ч. 83-47.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва Краєвого Господарського Товариства „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:

одинокий господарський двотижневик „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
одинокий пасічний місячник „УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“,
місячник „СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
Та ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте також на це, що весь гріш, який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“ іде на Вашу організацію і сільсько господарську освіту народу.

Дентист **ЯКІВ НАСС**

Львів, вулиця Сикстуська ч. 17. II. пов.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винищення зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найновішої системи. Пацієнтів з провінції полагоджуються в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах. Тел 65-73.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протинальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 1917-1923 рр.

в чотирох томах; монументальний твір проф. Дмитра Дорошенка, 6. мін. зак. справ.

Друкується і незадовго появиться в розпродажі II-ий том п. з.

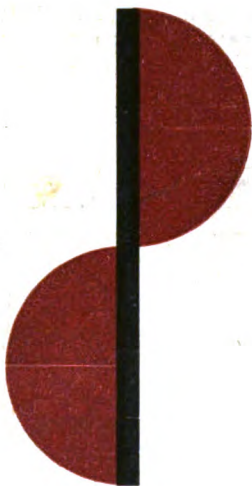
УКРАЇНСЬКА ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА 1918 р.

Обгортка артиста маляра Р. Лісовського. Книга обійматиме 32-35 аркушів друку т. е. 510-560 сторін великого формату. Ціна книги 2.25 ам. дол., в Америці 4 ам. дол.

Замовляти у видавців на адресу: Др. Осип Цюпка, повіт. суддя, Новий Богумін, ЧСР.

Накладом „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ вже вийшла з друку
I-ша Частина Споминів президента Чехослов. Республіки

Т. Г. МАСАРИКА
„СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ“

Це один
з найкращих і найцінніших
творів сучасної світової
мемуаристики.

Переклав
інж. Микола Саввич
з другого зміненого чеського
видання, яке знаходиться саме
в друку.

Спомини Т. Г. Масарика
переложені вже на всі європей-
ські мови, а оригінальний че-
ський 70.000-ий наклад першого
видання вичерпаний до остан-
нього примірника.

У Споминах Масарика
присвячується досить місця
відносинам на Україні, україн-
ському питанні та українській
відродженій державі у ці бур-
хливі часи світової війни.

Спомини Масарика
являються одним з найцінніших
сучасних творів — являються
заразом цінним вкладом вели-
кого чужинця і до скарбниці
української пововної
мемуаристики.

Ціна I. Частини зол. 13·50, для членів „Червоної Калини“ зол. 6·75.
В твердій полотняній оправі зол. 15·50, для членів зол. 8·75.

II. Частина друкується.

ЛИТОПИСЬ

ЧЕРНОГО

КАЛИНИ

1 9 3 0

IV

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13— зол.
 Піврічна » 7— »
 Квартальна « 3·50 »
 для членів »Червоної Калини« 3— »
 ціна поодинокого числа 1·20 »
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«: В Сполучених Держ. Північної Америки The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa, USA. / В Канаді The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52 1·20 « 60 «
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV. 8·40 « 4·20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініатури, стор. 129 1·50 « 75 «
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32 60 « 30 «
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24 50 « 25 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . 1·50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3·25 « 1·70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . 4·50 « 2·25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1·50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3— « 1·50 »
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4·50 « 2·25 «
Роман Купчинський: Заметіль. Трильогія зі стрілецького життя.
 I. Курилася доріженька Стор. 208 4— « 2— «
 II. Перед навалою. Сторін 192 . . 4— « 2— «

Федір Дутко: В Заграві. — Трильогія з визвольних змагань на Україні
 I. Чорторій. Сторін 192 3·50 « 1·75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4— « 2— «
 III. На Згаричах 4— « 2— «
Ген. Всеволод Петріс: Спомини з часів укр. революції.
 I. Частина. Сторін 180 3·50 « 1·75 «
 II. Частина. Сторін. 180 3·50 « 1·75 «
 III. Частина. 3·50 » 1·75 »
Юро Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку 5— « 2·50 «
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)
 I. Частина 4— « 2— «
 II. Частина 4— « 2— «
 III. Частина 4— « 2— «
 IV. Частина 4— « 2— «
 V. Частина 4— « 2— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 3·50 « 1·75 «
Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни.
 I. Частина 3— « 1·50 «
 II. Частина 3— « 1·50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Военні нариси 3·50 « 1·75 «
Т. Г. Масарик: Світова революція . 13·50 « 6·75 «

ТОВАРИСТВО ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ І КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУСЬКА Ч. 20 — ТЕЛЕФ. 5-47, 80-50.

ОБЕЗПЕЧУЄ ВІД ОГНЮ І КРАДІЖИ З ВЛОМОМ,
 ПРИИМАЄ ВКЛАДКИ Й УДІЛЮЄ ПОЗИЧКИ ТА ПЕРЕВОДИТЬ ВСЯКОГО РОДА БАНКОВІ ТРАНСАКЦІЇ

АГЕНЦІЇ ТОВАРИСТВА НАХОДЯТЬСЯ МАЙЖЕ У ВСІХ МІСЦЕВОСТЯХ

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 4. *

К В І Т Е Н ь

* 1930

Вовна ідилля
(1916 р. над Стрипою)

*

*

*

*Ще не світало, ще густа імла
Лежала над селом, як з вечера лягла,*

*Лиш ніби світлячки то тут, то там
Займалися і гасли по хатах, —*

*Село вставало й ладило обід,
Заки заграє трубка у похід.*

*Сумний настрій, осінню чути тлінь...
Біля воріт чекав твій карий кінь.*

*На стежці листя жовте, а на плім
Хилила рожа свій останній цвіт.*

*І ти просив: „Зірви її і дай
Мені на спомин про наш рідний край.*

*Хоч не романтик я і не поет,
Від тебе хочу мати амулет.*

*Може, зак рожі зацвітуть твої
І заспівають знову соловії,*

*І зашумить в саді зелений шум,
На радість нам, а ворогам на глум.*

*Пройшовши сто невідомих доріг,
Прилину соколом до твоїх ніг“.*

— — — — —
*Заграла трубка, заіржав твій кінь,
Ти скочив і пропав в імлі, як тінь.*

— — — — —
*Від того ранку шестий раз на плім
Хиляє рожа свій пахучий цвіт,*

*І шестий раз в саді зелений шум
Шумить як туга раз, то знов як глум,*

*І соловії лящуть в ліщині знов...
І тільки ти, лиш ти ще не прийшов.*

На підмогу!

Володимир Гірський

Зимом 1918—1919 чекали буковинські Українці з першим віддихом вістей зпід Львова. Думали собі «коби хоч вони здобули собі волю, а тоді прийде черга і на нас». Місточками ходили преріжні слухи: «Львів вже наш», «Ворог цілковито розбитий» і т. д.

Та свідоміша молодь не могла вже всидіти дома. Не могла всидіти і дівчора вижницької гімназії. «Там наші бються, а ми маємо лиш зза плота прислухатися? Гайда на той бік!»

Урадили, що в понеділок по Йордані рушають. Означеного ранку зійшлися «охітники» в хаті І. Ц., а звідти рушили в Черногузи, де умовлений перевізник мав їх перевезти. Було їх девять. Самі 14—16-літні хлопці, ученики IV—VI гім. кл. Старші змовники остали дома.

Викралися з дому від родичів в місто чи то по газету чи по хліб і рушили до чорного перевозу. Ішли групами по два, по три, щоби не впасти кому небудь в око, щоби не здержав їх румунський салдат. Крадьки просунулися до Черемошу, де їх вже ждав перевізник. Заплатили йому по 20 левів за перевіз, а хто не мав, за того заплатили товариші, бо перевізник сантіментів не знав — йому давай гроші!

Сіли на маленьку дарабку і відбилися від берега. Всі притихли, майже завмерли. З одного боку тривога перед оком «гранічера» (пограничника), а з другої очікування радісної хвилини, коли вони вже опиняться на Україні.

Нараз гульк — з буковинських лугів виїжджає іздець. «Гранічер? А що тоді ми зробимо?» Ось вже виїхав зівсім і входить в Черемош. Приглядаються л пше, а то — контрабандист.

Прибили до другого берега. Поскакали втішні з дарабки на беріг, а хто не потрапив, то і в воду і побігли. Яка то була радісна хвиля. Здавалося всім, що їм окрилилися ноги, що вони навіть не дотикають землі. І повітря було лекше, приємніше, цілком не таке, як те, що вони оставили за Черемошем. Дихалося свобідно-радісно: То була вільна рідна земля!

Зголосилися в Слобідці до жандармерії, дістали відповідні посвідки і рушили до Заболотова. Цілу дорогу співали.

З хатів вибігали діти, виглядали дівчата і цікавим, радісним усміхом витали малих «забіяків».

Таборова Мельпомена

Б. Л.

В історії українського театру окрема глава належить театрам наших полонених.

Скрізь по таборах, де вони більшими гуртами пробували, театр належав до найлюбіших способів потіхи і розваги. Він їм нагадував рідний край і рідне життя, помагав перенестися туди душею і на годину-дві забути про таборові злидні.

Тому то наші полонені так радо горнулися до театру, так дуже піклувалися ним, так щільно заповнювали театральну салю і так уважно та спочутливо вислухували театральних творів.

Мабуть нігде не помічав я такого живого зв'язку між сценою і глядачами, як власне в наших театрах для полонених.

Бачив я їх кілька, а ближче знав два: у Раштаті (Баденщина) і у Вецлярі (над Ленем).

Про цей останній хочу сказати декілька слів.

Заложений він 1915 р. заходом д-ра Г. С., котрий з великим вкладом молодечої енергії під патронатом «Союзу В. У.»

і при допомозі гуртка свідомих полонених Українців поклав основи культурного розвитку табору. Бібліотека, чайня, хор, невеличка оркестра, виклади і віча, витягали з бараків «земляків», котрі без тих інституцій були би «терли матраци» і ниділи. Коли д-р Г. С. перейшов до табору в Зальцведелі, а до Вецляра прийшов новий «Просвітний Виділ» з д-ром Р. П. на чолі, національна культурна робота дальше йшла і могутніла

з дня на день, разом із тим як росла національна свідомість табору. Хор і оркестра розвивалися зразу під проводом проф. О. Т., а пізніше під управою відомого нашого діригента О. Є. Т. і дійшли до такого високого мистецького рівеня, що могли виступати з концертами не тільки в таборі, але й у Гісені, в університетській авлі і в салі консерваторії у Вайльбургу. Була це перша симфонічна українська оркестра, яку я чув, а краший хор почув я щоплиш тоді, як Кошиць зі своєю співацькою дружиною приїхав.

Сцена в „Гриця“ в Раштатському таборівім театрі. Полонені в ролі Марусі і Дарини. — В горі: групка артистів таборового театру у Вецлярі. Полонені в „ролях жінок. Між ними на право в горі Митя.

Церковний концерт вец. табору (хор, солісти, оркестра і великий орган), на котрого програму зложилися твори укр. композиторів, заповнив величавий вецлярський старинний храм і був, можна сказати, культурною сензацією, бо Німці таких високих артистичних осягів по наших полонених земляках ніяк не сподівалися.

Таксамо високо стояли концерти, в котрих брав участь наш знаменитий співак М. Менцінський. Світової слави цей мистець не жалував труду, не дорожив собою, обіздив табори і підносив прибитий горем дух своїх земляків-полонених. Продукції вецлярського хору і його найкращого соліста, тенора Волика, брали великі підприємства на грамофонні плити і хор цей, можна сміло сказати, розніс широко славу української пісні. Та про це, сподіюся, напише хтось більше покликаний від мене.

Вертаючи до театру треба сказати, що він мав це, чого звичайно нашим театрам бракує, — велику сцену і вигідні гардероби. А що між полоненими не бракувало талановитих малярів (з вец. табору вийшов відомий маляр Бабій), так і «лаштунки» (декорації) були все свіжі і такі, яких «штука» вимагала. (Один Решитило скільки їх намалював для вецлярського театру!) Ніколи не чулося тут питання «а нащо?», «а пощо?», — «можна при старих обійтися», — взагалі ніхто не жалував праці для театру. Кравці шили костюми, другі вишивали сорочки, шевці сапанці готували, щоб «вистава» вийшла як найкраще. В групі були справжні артисти (Біличенко, Кривусів і другі), була й акторська заздрість, котра театрові не виходила на шкоду, охотників грати хочби й найдовші і найтрудніші ролі ніколи не бракувало. Крізь сцену пересунувся мало що не весь наш кращий драматичний репертуар, особливо твори історичні і побутові. Найбільше люблені були комедії, а найбільше оплескувано акторів-коміків. Тут то й доходили наші полонені до найвищих вислідів мистецьких.

Чи дали театри полонених щось нового в театральному мистецтві, чи тільки наслідували те, що колись бачили на Україні?

На це питання можнаби відповісти щопиш тоді, колиб були зібрані матеріяли до історії, як не всіх, то хоч декількох більших наших таборових театрів і

колиб можна розглянути ті сотки фотографічних знімків з поодиноких сцен і з поодиноких моментів важніших роль, які знято у Фрайштаті, Раштаті, Вецлярі, Гановери-Міндені, Зальцведелі, тощо. Гадаю, що найкраще булоби ті знімки зібрати в одному з наших музеїв (у Львові), щоб вони для істориків нашого театру не пропали. Та вже й нині можна сказати, що театри ті йшли в напрямі як найбільшого зближення мистецтва до життя, — чимбільше природно грав «артист», тимбільше подобався видцям.

Те саме стремління видно було також у костюмах і в декораціях. «Вірно!» — це був здебільшого головний клич в таборівім театрі.

Окреме питання в історії таборових театрів це були жіночі ролі. Відомо, що жінкам до таборів не було вступу. З того боку табори скидалися на щопишні «Січі». Так тоді жінок мусіли «представляти» муштини. І вони їх представляли, старших і молодших, молодичь і дівчат, але які! Прямо розкіш було дивитися на тих усіх Наталок та Марусь, на аманток і характеристичних «баб», на світлі й чорні характери. Мабуть, чи не до найбільшого мистецтва доходили полонені в ролях жіночих.

Малий Митя (наймолодший полонений у Вецлярі, 15 літний хлопець) так грав дівчину, що можна було забути, що це не справжня і то добра артистка.

Не знаю, чи був це наслідок «туги за жінкою в таборі», чи може спомин давнішого театру, студенського, Харківського*) і других, де жінок мусіли грати муштини, досить, що жіночі ролі у Вецлярськім театрі полонених виходили дуже гарно і незвичайно цікаво, а гадаю, що і в других таборах було таксамо. І охотників до жіночих роль ніколи не бракувало.

На закінчення мимохить насувається питання: «де вони нині?»

І як відповідь гомонять слова пісні: «Гей, хто в Лузі, озовися!»

Тихо . . .

*) Першою акторкою у Харківському театрі була «Лізка», молада циганка, з котрою оженився актор Москвичів і щопиш таким чином впровадив там жінку на сцену. Вона була «приманною» і діставала 300 рублів і бенефіс у рік.

Штаб Запорозької Дивізії і старшин 2-го Запоріжського полку на Хортиці.

Січові Стрільці у корпусі ген. Натієва

Зі споминів б. п. Івана Андруха сот. СС.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Поміщуємо без змін уривок зі споминів сот. С.С-ів Івана Андруха, писаних під датою 15. жовтня 1919 р. на постою в с. Зеленче на Великій Україні. Записки ці роблені підчас боїв під безпосереднім вражінням пережитого, радісного і болючого. Записки ці яскраво малюють, чим боліла душа тогочасного Січового Стрільцтва, подають підложе цього огню, в горнилі якого творилась стрілецька душа, подають причинки до переживань молоді Галицької Волості, що щасливими обставинами опинилась в огні української революції.

Автор, був. студент університету у Львові, «стара війна», підхорунжий У.С.С-ів зі сотні Івана Чмоли, родом з м. Перемишля. В боях на Лисоні попав в московський полон разом з іншими старшинами У.С.С-ів, перебував в таборі полонених в м. Царицині на Волзі і в м. Дубовці. В листопаді 1917 р. разом з сотником Миколою Загаєвичем (героєм Мотовилівки) поступив на службу до українізованого царицинського полку, де допоміг організуванню втечі з полку знаній дванацятці старшин У.С.С-ів, що під проводом тодішнього сотника Андрія Мельника*), утікли з табору полонених і прибувши в Київ повели організацію київського Січового Стрільцтва. Автор належав до рішучих практиків клича «ех Кіовіа Іух» для української держави. Був визначним, бойовим старшиною корпусу С.С-ів, пізніше прекрасним командантом 1-го п. п. С.С-ів, тяжко поранений в боях, був шанованим і любленим товаришем зброї. Ідейний і невтомний лицар. Після демобілізації корпусу С.С-ів в грудні 1919 р. передістався за кордон до Австрії і Чехословаччини. Там командував в 1920 р. одною з «робітничих» сотень на Закарпатті. В 1921 р. повернув до Києва з ціллю організації повстанчої армії в больше-

вицькому підпіллі. Був тоді членом «Київського Повстанчого Штабу», а по викриттю цього штабу весною 1921 р. розстріляла його московська чрезвычайка разом з поетом Грицьком Чупринкою.

Щоб не бути ворогами українського селянства, стрільці рішили радше здати зброю і розійтись, як ставати на службу до поміщика гетьмана Скоропадського, мимо того, що він обіцяв бути головою Самостійної Української Держави. Широким верствам української суспільности обличча Січових Стрільців було відоме і коли гетьман Скоропадський при допомозі Німців захопив владу в свої руки, очі всіх звернулись на С.С. Навіть люди з вищих кругів не зуміли зайняти відповідного становища супроти нової влади і в рішачий момент перевороту стратили голову, та замість видати відповідні зарядження для задушення перевороту, до чого булоби вистало самих С.С., тимбільше, що Німці не були ще як слід зорієнтовані, спасали самих себе і свої родини. Січові Стрільці мимо того, що були безпартійні, всетаки представляли собою групу людей укр. самостійників, які уважали, що Українська Самостійна Держава може існувати тоді, коли більшість її населення, себто селянство буде вповні задоволене і стане, як чисельно більше, пануючою клясою. З приходом гетьмана і виданням його декларації Самостійности Української Держави безпосередно не загрожувала ніяка небезпека, та зате кожен знав, що генерал Скоропадський оточений старорезимніми генералами та полковниками ворожими Українській Державі, як також поміщикам та московською буржуазією, ворожою українському селянству, таксамо як і Українській Державі та що існування Української Самостійної Держави поставлено під знак запитання.

Січові Стрільці були звязані в Києві, не мали найменшої свободи рухів так, що скинути гетьмана після довершеного ним перевороту було неможливо. Стрільці рішили здати зброю і розійтись по Україні. Більшість думала піти на села і тут провадити підпольну працю

*) Диви статтю: Р. Сушко, полк. С.С.: Січові Стрільці за Центральної Ради, Календар «Червоної Калини» на 1928 рік.

проти Німців і гетьмана, щоб у відповідний час знову зібрати більшу силу в означеному місці і вдарити знову на Київ. Зараз після здачі зброї по сотням почалися зібрання і наради над тим, де дітисся, що повинен робити кожний стрілець, чи варто вертати до Галичини, як держати зв'язок між собою, де можна збиратися на спільні наради і т. д. Перед кожним стрільцем стояла сотня доріг, і тому то треба було в один день рішитися, куди піти. Про ніякі військові частини, окрім дрібних комендантських та охоронних сотень, поза Києвом ніхто не знав, тому кожний шукав якогось цивільного заняття. Деякі старшини, як Мельник, Черник, Сушко, Чмола, Кучабський, Матчак рішили остатись в Києві, щоб в центрі приглядатися новій владі і бути в курсі справ та інформувати тих, які поїдуть на провінцію. Богато поїхало до своїх знайомих до м. Сквирі, Білої Церкви, Таращі, Каніва, Верхне-Дніпровська і др. Стрільці з Наддніпрянської України розіхалися домів, забравши частину Галичан зі собою, старші віком стрільці Галичани відіхали більшістю в Галичину, а більшість старшин і стрільців осталась по роззброєнню в казармах, не знаючи, куди дітисся. Тимчасом ходили вісти, що Німці хотять вивезти Галичан під конвоем в Австрію, а рівночасно повернули деякі інтелігентні стрільці з сіл, де хотіли учителювати, та мужики їх прогнали, мовлячи: Ви спровадили Німців, ідіть собі також до них. Це мало поганий вплив на оставших стрільців і вони почали шукати заняття в самім Києві, щоб лише забратися з казарм. Якраз тоді при Штабі Української Авіації потрібна була охорона, куди прийнято було більш 150 стрільців та старшин: сот. Мареніна Мирона, як к-ра охоронної сотні, хор. Сташинського та хор. Грицькова, як к-рів чет. Стрільці ті служили як нанята охорона літаків і аеродромів на Печерську та Волинському Посту аж до серпня 1918 року, коли командування Укр. Авіації, боячися держати під боком заклятих ворогів золотопогонників, рішило розпустити цю сотню. Вона більшістю приїхала до Запорізького Корпусу. Деякі стрільці, особливо промисловці, як шевці, кравці попереходили в сердюцькі полки, за що прочі стрільці оминали їх як зрадників і шпівнів.

В той час у Києві на вул. Прорізній було пристановище української партії «Самостійників», яка бачучи, що багато стрільців шляється по городу, шукаючи заняття, почала вербувати їх в Запор. Корпус. Члени цієї партії розказували стрільцям, що поза Києвом є ще «Бригада Натіва», яка розміщена в Мелітополі та Александрівську, стоїть за самостійність Української Держави, не признає гетьмана і Німці бояться її роззброювати. Цєю вісткою захопилися деякі старшини і сот. Андрух з бунч. Савойкою вибралися в Александрівськ для провірення цих вісток. К-р 2-го Запорізького полку от. Болбочан, до якого удався сот. Андрух з бунч. Савойкою, прийняв їх дуже радо і вислухавши історію про роззброєння С.С. і причини, які викликали його, сказав, що Запорізький Корпус офіційно визнає гетьмана, але козаки Запор. Корпусу ставляться до гетьмана ворожо, а лише щоб оминити роззброєння і щоб можна було існувати, погоджуються з тим, щоб зараз визнати гетьмана. От. Болбочан обіцяв, що дозволить стрільцям утворити свій курінь при 2-ому Запор. полку, а навіть виділить з С.С. окремий полк, оскільки їх буде багато.

З тими інформаціями сот. Андрух вернув у Київ і передав їх оставшим стрільцям і старшинам. З Києва виїхали в 2-гий Запор. полк з сот. Андрухом сот. Загаєвич Микола, хор. Кичун Іван, хор. Вирвіч, сот. Ро-

гульський Іван, хор. Бак Іван, хор. Борис Франц, хрб. Стефанишин Володимир, хор. Харамбура Роман і др., а також біля 170 стрільців.

Всіх прийняв от. Болбочан з радістю до 2-го Запорізького полку. За той час скрізь по залізницях волочилися стрільці, шукаючи собі місця і деякі попадали і в Александрівськ, де почав їх збирати при 2-ому Запор. полку бунч. Савойка Володимир, а опісля хор. Осип Вудкевич. З новоприбулих стрільців утворено дві піші сотні, одну 125 стр., другу 100 стр. з тим, що друга мала ще доповнюватися новоприбувачими. Першу сотню т. зв. бомбометну (звалася так лише pro forma для поповнення штатів полку) передано сот. Загаєвичові Миколі зі старшинами: сот. Андрухом, хор. Стефанишином і хор. Василюком, другу сотню т. зв. 10-ту передано сот. Рогульському зі старшинами: хор. Вирвічом, хор. Борисом, хор. Кичуном і хор. Баком і приділено її до 3-го куріня 2-го Запор. полку. Решта піхотних старшин С.С. осталась або на посаді підстаршин в стрілецьких сотнях або стрільцями. Гарматчиків С.С. дозволено збирати окремо хор. Вудкевичові, а кулеметчиків хор. Купранцеві.

Запорізький Корпус почав своє існування ще з перших часів українізації російської армії. В Києві формувалися тоді полки: 1-ий Республіканський ім. гетьмана Дорошенка, ім. Наливайка, кінний полк ім. Костя Гордієнка, 3-ий Гайдамацький полк та Запорізький полк. Полки ці формувалися переважно з свідоміших салдатів, прибуваючих з фронту у Київ, а також поповнялися учасниками українських військових з'їздів у Києві себто свідомішими укр. старшинами, які особливо піднесли вартість цих полків. Безперечно, що в полках тих було багато всякої київської наволочі, яка шукала лише захисту і квартири при полку, а навіть набралось там богацько большевицьких провокаторів, навмисне присланих з Петрограду для того, щоб вести агітацію і розклад в тих полках. Большевицькі агітатори зробили своє і підчас наступу большевиків на Київ багато козаків з тих полків зрадились перейшло на їх бік. Та всетаки залишилася краща частина вірних синів України, які билися на вулицях Києва і відступали з Центральною Радою на Коростень. Командував тоді тими розбитками генерал Присовський і під його проводом полки 2-ий Запор. і 1-ий Республіканський взяли в сильних боях Бердичів, підчас коли Німці доходили щойно до Чуднова Волинського в 30-ти верстах на Захід від Бердичева. З огляду на те, що полки були малі, утворено з усіх давних полків куріні, а навіть сотні, злучені в полки: 1-ий Запорізький ім. Дорошенка полк, 2-ий Запорізький полк названий опісля полком Болбочана, 3-ий Гайдамацький полк і кінний полк ім. Костя Гордієнка. Утворено ще інженірний полк, авто-панцирний дивізіон, зложений з 8-ми панцирних автомобілів і авіаційний відділ.

Ці всі полки були зведені в бригаду ген. Присовського, який після приходу в Київ був назначений командантом м. Києва, а бригаду передано от. Натіву. Отаман зі своєю бригадою відійшов з Києва на фронт і продовжував разом з Німцями дальше операції проти большевиків. Бригада відзначилася під Полтавою, Ромоданом, а опісля її перекинули на полудне в Таврійську губернію, де вона загналася за большевиками аж під Сімферопіль, звідки відтягнуто її на відпочинок в район м. Александрівська, що над Дніпром нарівні з островом Хортицею, осідком старої Січі та в район Мелітополя.

Присяга новобранців С.С. 18.IX, 1919 р. в Староконстантинові. Напереді стоїть Гол. От. С. Петлюра

2-ий Запорізький полк, яким тоді командував тимчасово полк. Сільвавський, перейшов в село Вознесенку біля Александрівська, де і зараз живе чимало потомків старих Запорозжців. 2-ий і 3-ий полк, до яких приділено С.С.-ів, складався з чотирох курнів, двох скорострільних сотень «Максима», кінної сотні, пішої розвідки, бомбометної сотні і інженірної сотні. Першим курнем командував кур. Зілінський, другим Дубовий, третім Федорів (опісля Сушко), четвертим кур. Зільницький, кінною сотнею сот. Римський-Корсаков, бомбометною сотнею сот. Загаєвич, інженірною сотнею, яка була заразом і резервою, старий полковник Любимський. Начальником постачання був полковник Василів. Відносно других полків Запорізького Корпусу командний склад 2-го Запор. полку числився найкращим і найбільш свідомим національно, та в сути річі багато старшин попало там випадково і лише шукало нагоди, щоб переїхати до Денікіна в Новочеркаск, або до української справи відносилися зовсім пасивно. Всіх старшин на посадах в полку було бля 120. Козаків в полку в час нашого приходу було на загальнім стані приблизно 1.600. Козаки були переважно бувші салдати українських полків російської армії. Матеріал безумовно кращий, мало здеморалізований, а находилися і студенти, які спільно з так званими козаками старшинами т. е. старшинами на посаді козаків, піддержували духа. Сотні були дуже малі чисельно від 50 до 90 козаків і дисципліна, як на тодішні відносини, була досить велика. Команда була «капканізьська», себто переведена з російської на українську мову. Славні минулі бої звязали з собою старих Запорозжців, а молодих новобранців заставляли поважати старих товаришів.

Взірцем в полку під кожним зглядом була сотня пішої розвідки, убрана в каски (шоломи) і однострої, а зложена почасті з Галичан — бувших полонених. Давні старшини були одіті в захисні однострої з синніми лямпасами на штанах і золотими нашивками на лівому рукаві, по посаді починаючи від одної нашивки

У.С.С., які з Одеси утікали до Києва до С.С., себто дезертирували і тепер при стрічі такого С.С. жандармерія У.С.С. арештувала і віддавала своїй команді, а далі під полевий суд за дезерцію.

Це поспувало дружні відносини між У.С.С. і С.С., які прганяли У.С.С.-ів, коли ці приходили арештувати. Мимо того багато стрільців з У.С.С. і Українців з австрійської армії дезертирувало до Гайдамацького полку Костя Гордієнка і др. ради тої свободи, яка була по

Гол. От. С. Петлюра зі старшинами С.С. в Староконстантинові 18.IX, 1919 р.

тих полках, часто ради грошей (150 карб. в м.), забав, звичаїв по полках та тих пестрих костюмів і оселедців, які носили Гайдамаки.

Дня 18-го мая 2-ий Запор. полк святкував велике свято, а іменно ставлення залізного хреста на острові Хортиці на місці, де стояла церков старинної Запорізької Січі. В прияві цілого полку і штабу Запорізької Дивізії після відправленого молебня закопано залізний хрест на скелі, що в самому північному кінці острова Хортиці. Після того козаки і старшини улаштували пир і при оркестрі святкували память старих Запорозжців та воскресення вільної України з новими Запорозжцями. Стрільці брали участь також, однак лише одна сотня Загаєвича та Рогульського була в службі. Цілий час побуту у Вознесенках, як стрільці, так

— відзнаки півсотенного, себто наймолодшого старшини в сотні.

Козаки були одягнені в звичайні салдацькі мундури, старі, подерті, мимо того, що убрання по військових магазинах було ще подостатком. Постачання в полку було поставлено досить погано, через що нашим стрільцям довелося неодному піти в шпиталь на цингу, або тікати з полку через погану їду та невіплату платень по три-чотири місяці.

Стрільці приїзджали в 2-ий Запор. полк щоденно по 10 до 20 так, що сотня Рогульського скоро доповнилася до 150 стрільців.

Якраз в той час перебували в м. Александрівську н./Дн. Галицькі У.С.С. під командою сот. Микитки. В С.С. було чимало стрільців від

І старшини С.С. держалися окремо від старих Запорожців і якось тяжко було житися одним з другими. Сотника Рогульського прийняв командант 3-го куріня за большевика і казав, що С.С-ів треба роззброїти за те, що вони большевики. Даремні були пояснення і докази. Богато старшин особливо таких, які ладилися в дорогу на Дон, дивилося на С.С-ів, як на ворогів і австрійських шпівнів, які заробляють гроші на Україні. Другі старшини були байдужі до С.С., а лиш маленька частина, як кур. Дубовий, кур. Зільницький, хор. Авраменко ставилися до С.С. прихильно, як до дисциплінованого, карного та національно-свідомого війська. Ці недружелюбні відносини доводили до того, що стрільці за жадну ціну не хотіли бути в других сотнях окрім стрілецьких і просто ненавиділи старшин 2-го Запор. полку. Стрільці зложені виключно з Галичан жили цілий час окремо від козаків решти сотень і частин. Бували випадки, де, як прим. кацап полк. Любимський відзивався до стрільців «ви австрійська дрянь» і т. д. та бештав півсотенних С.С. за те, що не вмють «брати під козинок» по російськи. Ніякі скарги до от. Болбочана не помагали, бо він сам боявся, що коли буде держати сторону С.С. і поводитися з ними як слід, то більшість старшин повстане проти нього, а 2-ий Запор. полк — це була основа Запорізької Дивізії.

При кінці мая весь Запорізький Корпус перекинено в район м. Славська і м. Ізюма, Харківської губ. недалеко річки Донця. Запор. Корпус підчинено командантові германського корпусу, який мав охорону границь в межах харківської губернії. Січові Стрільці після роззброєння чули до Німців велику ненависть мимо того, що кожний був переконаний, що, якби не Німці, які перші признали Україну самостійною державою, заключили з нею мир, то ще довго Европа не зналаби нічого про існування України. До того часу, як Німці були рука об руку з укр. військом проти большевиків — між одними і другими була велика приязнь, та коли Німці зачали заводити свою господарку на Україні і почали вивозити військові магазини і все українське добро в Німеччину та розігнали Центральну Раду, почалася між одними і другими велика ворожнеча. Були випадки, де стрільці чи Запорожці, стрінувши поодинокі Німців в околицях м. Славянська, потайно убивали їх. Зрештою таке саме відношення до Німців було по всій Україні. Німці зі свого боку дивилися на Гайдамаків і взагалі на українське військо, як на наволоч, яку треба лише роззброїти, чого однак не вдалося їм зробити. В м. Славянську Запор. Корпус стояв в резерві приблизно до 20 липня. Тут переводилися по сотням звичайні денні заняття, поза якими стрільці живо інтересувалися життям по всій Україні, особливо повстанням проти Німців в звенигородському та таращанському повіті. Кожний успіх повстанців стрільці радісно витали, а деякі, що стратили віру в похід Запор. Корпусу на Київ — опускали самовільно полк і подавалися в ряди повстанців, де по слухам мзло бути чимало С.С. Виявилось, що повстання вибухло на почві невдоволення селян «карательними отрядами», які відбирали у селян награвлене майно і били за це. В цю справу вмшалися Німці, яких зразу всюди били та коли Німці послали більшу силу, повстання ці кроваво подушено, спалено богацько сіл та вивішано багато селян. Там не було ніякої спільної акції, не було ніякої політичної програми, а просто селян парили нагайками, а вони нарешті малими гуртками запротестували і стали збрійно брронитися перед «карательниками». Були окремі відділи чисто грабівницькі, як

прим. відділ Шабельника в районі Білої Церкви, а також чисто большевицькі, які заводили совітську владу в занятих округах. В таращанському повіті був большевицький відділ Гребенка до 3000 людей при 6-ти гарматах та скорострілах, які довший час не давалися Німцям роззброїти, та вкінці частина їх розійшлася, а частина перейшла з Гребенком на Полтавщину, а опісля в сьвдепю, де дала початок славній Таращанській Дивізії. Були також такі відділи партизанські, які грабували лише настільки, наскільки цього треба було для їх життя. По лісах — як напр. в районі ст. Миронівки був відділ в числі 200 людей Шиленка, укр. есера, який занявся ловлею Німців, псуванням залізниць, грабуванням німецьких магазинів і т. д. і який прилучився до Січового Стрільцтва підчас походу на Київ.

Взагалі стрільці пізнали, що туди їхати не варто, бо всеодні повстання при таких умовах нічого доброго не принесе, а лише причиниться до більшої руйни, бо всетаки у Німців сили достаточні, щоб подавити повстання в трьох чи чотирох повітах. Зі здушенням повстання стрільці почали резигнувати вже з соціального перевороту на Україні і щораз то більше почали погоджуватися з думками, що самостійність Української Держави важніша, як її внутрішній устрій і в першу чергу треба закріпити ту державну самостійність, а внутрішній устрій поставити на дальший плян. Стрільцькі старшини дивилися на повстання дуже скептично і переконували стрільців, що вони повинні остати в сотнях, поки не прийде час зібрати всіх С.С., так як це було в Києві. З Києва приходили вісти, що робляться старання, щоб дозволено зібрати назад полк С.С. Кожний стрілець тільки й того ждав, що скоро зберуться назад старі товариші і створиться взірцевий полк, здоровий зачаток української армії. Своїми надіями і мислями стрільці не ділилися зі своїми товаришами полку, які були для них по серцю дуже далекими. Стрільці вірили, що Запор. Корпус не очиститься від того московського налету і від грабівників та злодіїв, яких тоді наплодилось дуже багато в полках. При кінці липня Запор. Корпус одержав наказ вирушити до ст. Сватова, звідки пішим порядком мав відійти в старобільський повіт на охорону демаркаційної лінії. Корпус числив тоді загального стану не більше шеститисяч (6000) та всякого майна наазбиралося більше як на 15 ешелонів. Маса жінок волочилася за полками і штабами, а безконтрольність в постачаннях доводила до великих надужит та безкарних продажей. Стрільці, бачучи це, реагували як можна було, за що стягали на себе лише ненависть.

На ст. Сватово призначено стрілецьку сотню Рогульського для охорони постачання 2-го Запор. полку тому, що не було другої надійної охорони.

Ще в Славянську з новоприбувших С.С. створено т. зв. «3-ту скорострільну ватагу», яку доручено сот. Андрухові з старшинами хор. Мельником Федором, хор. Загаєвичем Матвієм, хор. Шепаровичем та хор. Гловою Василем. Ця сотня мала до 220 стрільців кулеметчиків і піхотинців. Гарматчиків зібралось окремо біля 160, яких з приїздом сот. Дашкевича Романа, командра батареї С.С. в Києві, передано як 2-гу батарею до гарматного полку. Мимо всяких заходів сот. Дашкевича гарматня батарея одержала лише 20 рушниць і два скоростріли, до яких навіть боялися дати острі набой — мовляв С.С. це большевики. У других батареях було замало обслуги, тому гарматчиків С.С. хотіли розділити по других батареях. (Кінець буде).

Повстання на Брацлавщині

Написав *Степан Пекарчук*

Настала весна 1919 року. Сонце ярко палало, рідкі плями снігу на почорнівшій землі робились все меншими.

Большевики вступили до міста ще вчора, якраз у великодний вівторок, в кінці березня. Вступили як повні власники і зразу же почали господарювати, забираючи в господарів різне майно та їжу. Тогож таки дня розстріляли: начальника тюрми Сулиму, та полковника Мовчанського з дружиною та дочкою, котрих попередзу знали.

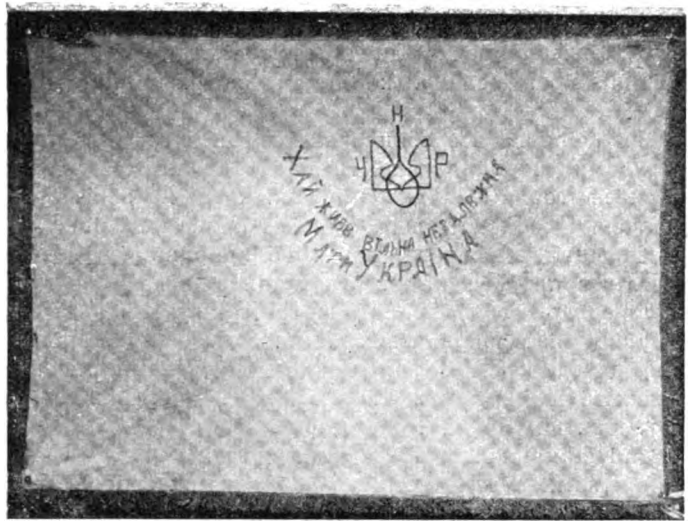
Місто притаїлось, мешканці лякливо проходячи по місті минали площі та широкі вулиці і при зустрічі зі знайомими, рахували чомусь потрібним балакати потайки.

Навіть передсвятковий ярмарок пустував; зіхавшіся зранку селяни, захопились настроєм міста і тікали по домам. Лише Жиди, одягнуті по празниковому, ходили валками по місті, наповнюючи повітря своїм криком.

Тими днями я ще готувався до останніх іспитів, перед закінченням гімназії і прихід большевиків настільки зворушив мою рівновагу, що я не мав жадної змоги працювати і цілими годинами ходив по кімнаті, міряючи її здовж і поперек великими кроками.

Ввечері, ще добре не смеркло, до мене прийшов мій приятель, з яким я вкупі працював в шкільному гуртку Українців.

Сьогодні, каже, зібрання. Вдягайся скоріше, щоб часом не спізнитись. За кілька хвилин, ми уже підходили до будинку, де мало відбутись зібрання, під виглядом родинної вечірки. Перше, що мене вразило і здивувало, що при вході в помешкання, в кімнаті навкруги стола сиділо кілька найповажніших людей міста, було також кілька душ незнайомих і кілька се-

ЖОВТО-БЛАКИТНИЙ ПЛЮШОВИЙ ПРАПОР, дарований мешканцями Житомиру Корпусові залізно-технічних військ Дієвої Армії У.Н.Р. (кмдт. підполк. Василь Бень) з нагоди заняття ним міста 17. лютого 1919. р. Один бік із синього плюшу, із вигантованим жовто-синім тризубом, монограмом У.Н.Р. і таким же написом у двох стрічках: Хай живе вільна незалежна Мати Україна. Другий бік із жовтого плюшу, на ньому нашитий трираменний хрест із жовтої тасьми, перетканої золотим шиком, низом гальтований шовком помаранчевої краски напис у трьох стрічках: Українському республіканському війську від влячних громадян м. Житомира. Прапор обшитий кругом золотим гальоном з жовтими тороками, на усіх чотирьох рогах золоті кутасики із срібним ядром; величина 17/86 см. (у відділі визвольної боротьби Музею Н.Т.Ш. у Львові).

лян, але найбільше було молоді наших шкіл: гімназії, технічної та вищепочаткової школи. Всі вони в нетерплячці, крутилися по кімнаті, не знаючи, для якої мети зібрані збори.

Нарешті, за стола встав один український діяч і, запрошуючи до уваги, в коротких рисах зясував мету цих зборів: «...Ви гарно бачите самі, що робиться в цей час по нашій Україні, не встигли ми на ноги стати, як нові валки чужинців прийшли з новим ярмом... Народ від грабунків зубожів, нищиться, окрашуючи рідні землі своєю кров'ю... Ми мусимо повстати і загальними силами боротись проти навісних нам чужинців... Останні слова промови пробреніли в кутках і замовкли і довго ще все зібрання сиділо мовчки, мов зачароване тою промовою і лише блискучі очі присутніх говорили за те, що робилося в їх душах.

Повстання було вирішено утворити 14 квітня, а до того часу, всі молоді сили присутні мусіли завтра же розійтись по селах всього повіту, закликаючи до боротьби зі зброєю в руках, проти непрошеного уряду.

За ті дні, мені з приятелем небіжчиком Лихварем, прийшлося побувати по селах: Грабівці, Сорокодуби, Мачуха, Михайлівка, Шура і Клибаня. Селяни стрічали нас дуже сердечно і з радістю згоджувались прийняти участь, обіцяючи на досвіток 14 квітня, надіслати до міста свої озброєні загони.

Настала ніч з 13 на 14 квітня. Зі всіх боків до міста стали підходити валки селян озброєних: рушницями, багнетами, косами...

З кожною годиною гурти все збільшувались і нетерпляче дочікували гасла, по якому можна було вступити до міста. Коротка весняна ніч тягнулася безконечно. Темрява мовчки ковтала чорні сілюети юрб, від яких, неначе хвилі моря, плили плюскання тихої розмови. Місто спало і його непрошені мешканці не від-

Друга сторона цього-ж прапору.

чували того, що лягали спати в останній раз. Лише глибоке небо мовчки дивилось тремтючи мільйонами срібних зірок і знало, кого має завтра прийняти до себе.

Нетерплячка все збільшувалась і нерви натягнутими струнами шарпали тіло. На сході почало біліти. Буг вкрився теплими відпарами, які клубами здіймались до гори і стояли довгим стовпом понад усю річку.

Нарешті в передранішній тиші приплив згук дзвона і за ним, прорізуючи повітря, хапливо вискакуючи один наперед другого заграли ще три. Залунали постріли і вулиці міста вкрились юрбами: свит, кожухів, піджаків, денед, поміж шапками та кашкетами маячили блакитні шлики, а на косах відклепаних наново та багнетах вигравала рання зоря.

Сірі каміння шляхів вкрились плямами крові, яка тоненькими струмочками стікала в ямки і застигала. В повітрі носились димові хмари з пожару кількох хат і лунали відгуки пострілів, та вигуків натовпу...

Зійшло сонце. Проміння здивовано сквознуло по шляхах і закупалось в калюжах крові. По всіх дорогах, площах, переулках валялися трупи большевиків. Селяни стомлені дорогою та безсонною ніччю, розійшлися по домах і влада всього повіту перейшла до рук повстанців. Як було легко на душі і весело, побачити на варті старого, сивобородого селянина, озброєного з ніг до голови.

В той же день був утворений Револуційний Повстанський Комітет, — як повітова влада незалежної України. Місто з околицями проголошено на військовим положенню і поділено на райони, в котрих охорона провадилась самими мешканцями. В той час я був призначений начальником охорони 8-го району «крепостного валу».

Спокій в місті трівав всего чотири дні. 18 квітня о 10 годині ранку, з Немирова прискакав на змученім коні гонець, з проханням надіслати до немирівських повстанців допомогу, бо з м. Винниці 5-й большевицький полк та кіннота ведуть наступ і що разу посуваються ближче. Одночасно, з другого боку, з м. Тульчина одна з большевицьких частин повела наступ на Брацлав.

З наказу Револуційного Комітету, села розташовані поблизу фронтів, виступили на допомогу збройними загонами, стримуючи наступ ворога.

І знову дзвени загули, скликаючи населення на нараду. Зформувався спішно місцевий загін в кількості 300 людей і вранці 19 квітня, був відпроваджений на немирівський фронт, по дорозі ще приєднався загін села Шури з 5 кулеметами і 2 гарматами. Тогож дня вечером, другий відділ в 200 людей вирушив в напрямку Тульчина. Окрім того розіслано гонців по всіх селах, аби підіймалися і збройними силами з харчами на тиждень, негайно вирушали до Брацлава.

20 квітня, ще тільки сонце позолотило верхи сто-

літних лип, котрі стрункими шпалерами тягнуться вздовж шляхів на Брацлав, в далечині, здіймаючи куряву шляху, наближалось військо, а від нього далекою луною розлягалася пісня і наближалась до міста За якийсь час в місто віхали немоз дійсні козаки — загін села Щуровець. Попереду, важно взявшись в бік, їхав старий дядько на білій кобилі, то був небіжчик отаман Левченко з двома синами, кстрі їхали за ним трохи оддаль, далі рядами по три, тримаючись порядку, пройшла кіннота, досить гарно озброєна, піхота, а за нею прогуркотіли по шляху три кулемети на возах і гірська гармата. Обоз складався з трьох десятків возів завантажених бабами, котрі везли в горшках повитих мішками: горячий борщ, вареники та іншу страву. Вслід за цим загonom вступило ще декілька загонів інших сіл. Село Монастирське вислало свій відділ з музикою, яка провожала вояків аж на самий фронт. З позиції прибули трівожні вісти: Большевики розбивши Немирівські загоны заняли місто і розстрілюють населення. Вирішено виступивши відділи стягнути по цей бік Немирова і окопатися в лісі. Крашчої позиції і не знайти; від ліса до самого міста тягнулося чисте поле і не давало ворогові можливості підійти до ліса. На позицію прибуло повстанців понад 4 тисячі; з них 1500 що найменше гарно озброєних. Окрім того в гарній допомозі ставали, доки вистарчило набоїв, 18 кулеметів та 3 гармати. Ворога налічували до 800 людей.

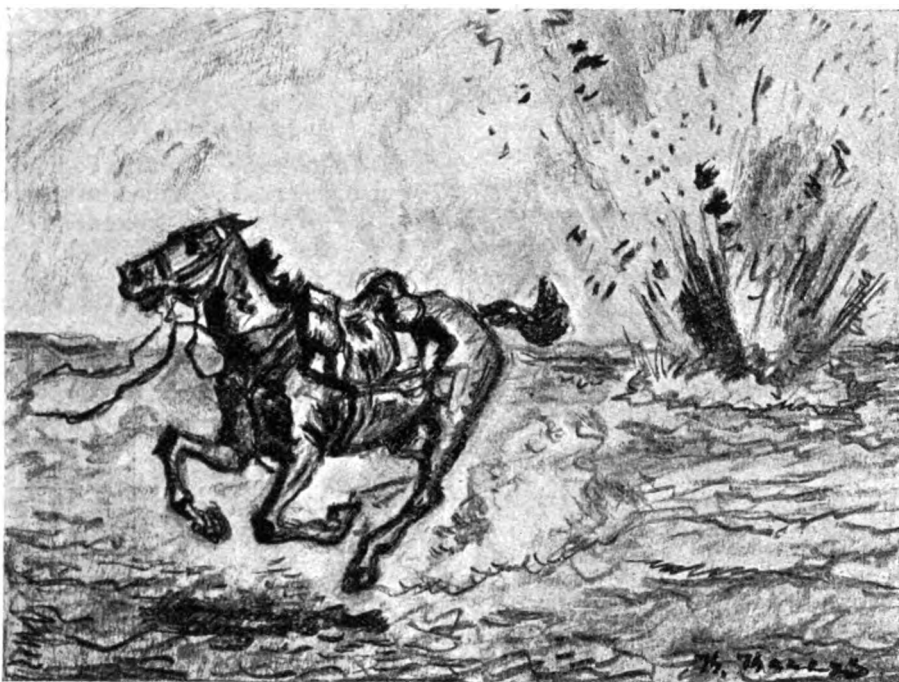
В цей час, коли провадився бій під Немировом, зпід Тульчина прибули відомости, що большевики розбиті і відступили в м. Тульчин. Повстанські сили, які були там, розіхались по домах, залишивши під Тульчином, на Нестерварській горі залогу в 300 людей молоді, що і пошкодило щасливому ходові повстання, яке закінчилось так катастрофічно. Відступивши розбиті сили большевиків, отримавши 22 квітня допомогу зі стації Вапнярки, розпочали новий наступ і зломавши опір нашої залогі, яка значно поріділа, стали зближатися до Брацлава. Відомости про зближення збоку Тульчина большевиків зворушило фронт; повстанці почали відступати; покинувши ліс вибилися на чисте поле і несучи великі страти в своїх рядах, спішно стали відходити до Брацлава, де і зупинилися для нового бою над Бугом.

О 4 годині дня 23 квітня, до міста вскочила большевицька кіннота і захопила владу в свої руки.

Піхота, розташувавшись по той бік річки, кулеметним та рушничним вогнем, почала обстрілювати тил повстанців. Розгублені козаки, кинулись вздовж понад річкою, вкриваючи шлях свого відступу десятками трупів. Рештка селян, що лишилися в живих, закопавши зброю, вернулись знову до своїх плугів; багаторе вступило до повстанських загонів і зникло в лісах.

Так сумно скінчилося славне повстання на Брацлавщині. Минули роки. Висока могила над Бугом поросла гнучкими лозами.

Граната.

Рис. І. Іванець.

З листків слави 4. золочівської бригади

написав С. Гайдучок

В перших днях серпня 1919. золочівська бригада станула штабом в Проскуріві, а полки піхоти та артилерія рушили на Старокопнстинів і обсадили лінію Бужка, захоронюючи Проскурів від большевиків.

Хоч ворог подався на Старокопнстинів, то захорони треба було. Проскурів все стояв перед небезпечною обстрілу ворожими панцирними потягами. Вони й не довго дали на себе ждати.

Здавалося, що частини бригади заведуть в боротьбі з цим родом зброї. Вониж тут вперше з ними стрічались і то серед нових обставин. Перший ворожий панцирник, забраний колись на Дієвій Армії (з того титулу по його здобуттю зголосили частини Дієвої Армії до нього свої претенсії), підїзджав на своє лихо в напрямі Проскурова. Як тільки стежі його появу зголосили, вибрався його сполувати поручник Сайкевич з 7. полку з кількома стрільцями. Полями-житами дістався до залізничного шляху й ручними гранатами зірвав шини позаду панцирного потягу. Артилерія і осьмий полк стали його кропити огнем. Обслуга панцирника вскорі зісгаєвила броневик з машинowymi крісами і гарматами.

Здобутий панцирник охрестили «Золочівка». В два дні пізніше мав змогу і 8. полк бригади пописатися.

Наблизився модерно збудований панцирний потяг «Комуніст». Негайно пішов полк розстрільною на нього і закопався яких 400 крсків від нього, а артилерія СС., що то цілий час була в приділі бригади, та батарея 4/4 почали вогонь зпереду і ззаду панцирника. Цілу днину тревала завзята борба. З обох сторін ревіли

гармати і такали машинові кріси. Панцирник мав відважного начальника, що стояв на плектформі машини і наганяв вояків направляти шлях під охороною огню. Та це не помагало, бо артилерія розбивала його стрільцями все в новому місці.

Полк вислав сільського хлопчину з предложенням здатися. Залога панцирника це відкинула.

Аж в глуху ніч опустила залога панцирник, який таки дістався в руки сегого полку. Команданти обох полків сотник Іванів і сотник Газдайка могли собі взаїмно гратулювати.

Другий панцирник названо «Галичина». В обох панцирниках було 22 машинові кріси і 5 гармат. Все те збудоване у вежах.

З воєнного гумору.

Пізною нічю в 1919 р. опинилися ми в Райгородку. Кольона станула, як звичайно, по правому боці дороги.

Чую, що на кінці кольони якась замішання. Йду туди. Мене минає штаб бригади.

Ого! певно вже буде «ніс», думаю собі. Але нічого. Доходжу до кінця кольони, питаю, що там було.

Надїхав пан отаман, а кухня стояла по лівім боці. Отаман питає — чий то віз тут стоїть? — Ну... То не віз, а кухня — відповів я йому, — каже санітар-Жид, — він більше вже нічого не казав.

Козак Запорізького Загону
от. Семесенка

Отаманщина

Написав Михайло Серета, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Семесенко

Для арештованого отамана Семесенка місця в двох арештанських вагонах при штабі Дієвої Армії не знайшлося: вагони, як шотландські бочки оселедцями, були начинені в'язнями з низу до гори. Для нових в'язнів прийшлося пристосувати товарний вагон, в який і запросили на мешкання: отамана Семесенка, двох Жидів-комуністів Шустера Мойсея і Вайсберга Ісаака і большевицького агента з Москви Володимира Булгакова.

Отаман у всьому любив порядок: тогож дня він розмежував територію вагону між своїми колегами, призначивши кожному для оселі кут і склавши чергу, кому і в який день стежити за чистотою вагону.

Треба було дивуватися тій згоді і ввічливості, що панувала між людьми різної національності і різних політичних переконань. Певно ніхто з Жидів не повіривби, коли не бачивби на власні очі, як герой недавнього Проскурівського погрому сьорбав з Жидами з одної миски зупу, яку отамани прозивали брандохлистою, ділячись з ними останнім кавалком хліба.

Літні дні здавалися для в'язнів такими довгими, що вони вичікували ночі, як тої небесної манни. З нудьги і розпуки між отаманом Семесенком і Шустером виникали дебати на різні теми з пережитого часу.

Пригадую одну з таких розмов.

Перший зачпив отамана Шустер, учень матуральної кляси Рівенської реальної школи, начитаний і розвинений.

— Мене дивує одно явище — казав Шустер. — Прошу вас звернути увагу на зовнішній вигляд сучасного нам українського представництва: один в жупані дивного викрою і в штанах — шириною в Чорне море, другий у каптані з вильотами і вишиваній сорочці з кольоровою стрічкою, третій у селянських капцях на босі ноги та діравій свитині. Цікаво довідатися, кому потрібна ця маскарада. Українська інтелігенція, як і інші, засвоїла європейську культуру; ніби їй випадало засвоїти і той зовнішній вигляд, що ріднить інтелігенції всіх націй. Проте я бачу щось іншого. Я розв'язую це питання так: правдивої української інтелігенції у нас бракує. Замість широкого світогляду та ідейного скарбу в голові українського

представництва — пустака Торічеллі. Цю пустку воно й окрашує тим екзотичним одягом, що кричить про нього: — Подивись на мене, хіба я не щирий Українець.

— А мене дивує інше явище, — спокійно відповів отаман. — Я не посідаю високої освіти, однак теж дечому вчився, дещо читав і бачив. Прошу вясувати мені, чому незалежна Україна застрянула Жидам поперек горла? Чому більшість чекістів з Жидів? Всі комуністичні організації в жидівських руках. Політкомами в совітських військах — в більшості Жиди. Я маю докази, що жорстока лють, знущання, глузування, які учинено над моїми полоненими, були жидівського походження.

Дебати кінчилися тим, що Шустер тремтячим, як у молодого козла, тенором, затягнув:

— Зоре моя вечірняя!

Другого тенора забрав отаман. Вайсберг густим басом, як столичний протодіакон на архієрейській службі, заглушив їх обох. Булгаків не співав. Насупившись і склавши на грудях руки, як то робив Наполвон, він бігав широкими кроками по вагоні з одного кута в другий і голосно декламував:

— Судьба іграєт челавеком.

Ана завістліва всегда...

Своїм зовнішнім виглядом отаман Семесенко складав вражіння спокійного, урівноваженого і поміркованого чоловіка. Середнього росту, блондин, з холодними сіро-блакитними очима, з чесними рисами обличчя, стрункий і чемний у розмові, — він певно користувався серед жіноцтва широким кредитом. Були на ньому вишивана шовкова сорочка, підперезана осетинським ремінцем, сині галіфе з генеральськими лямпасами, лякерові чоботи, на голові — чорна смушева шапка. Його психіка цілком відповідала його ролі отамана, яку він одержав (з його слів) з ласки сорокаміліонового українського народу.

— Я — нерв, — казав він — українського організму. Тому я, як ніхто, відчуваю гостро його бажання, стремління, потреби, наміри. Моя воля, то воля нації, і право судити мене за мої вчинки належить безпосередньо українському народу.

Пізніше ця *mania grandiosa* набула в ньому загрозливу для Уряду форму.

Він мав незвичайну енергію і рішучість, не визнавав ніяких авторитетів, включаючи сюди і авторитет С. В. Петлюри, не вважав себе зобов'язаним перед кимнебудь здавати звіт за свої вчинки, мав природний дар воєнної гіпнози, що підпорядкувала йому козаків, як німих рабів, які готові були на його заклик кинути за нього в огонь і воду.

Інколи запитуєш себе, яким обставинам вдячна Україна, що мала в 1919 році нечуваний в історії врожай на отаманів? Певно з давніх історичних часів наші степи наситилися дикою татарською відвагою і буйним запорожським завзяттям. З першим революційним дощем вийшов зпід землі парюю оцей насичений хміль. Упилася ним повстанча молодь і ну — виписувати коники по татарському і запорожському звичаю.

Прапорщик російської служби — отаман Семесенко за часи Центральної Ради знаходиться в Полуботківському полку, що був розташований в Києві. За гетьмана він зникає з очей історика до часу, коли Директорія подала залик до повстання. Семесенко повстає на Полтавщині і формує в повстанців Залізний Загін, в котрим захопив Лубни, де оголосив себе начальником залоги. В Лубнах він попередив жидівську делегацію:

— Справа йде про незалежність держави. Коли маєте охоту творити опір, виріжу вас всіх без вицятку.

Його загін мав 3—4 десятки повстанців і в різних часах і місцях міняв свою назву: то Залізний Загін, то Чорні Гайдамаки, то Низовий Січовий Курінь, то Брацлавсько-Гайсинський Курінь, остання назва — Кіннота отамана Дорошенка.

Відступаючи під натиском червоних сил в Лівобережжя на Правобережжя на кожному постою він захоплює ініціативу в свої руки і провадить оперативну працю незалежно від штабу Армії і волі Директорії.

Зпочатку лютого 1919 року він прибув в Проскурів, де мав розвернути свій загін в бригаду. В Проскурові він і набув широку світову славу, як організатор жидівського погрому.

Про цей погром він так оповідав:

— Проскурів я вважав поважним стратегічним пунктом на випадок відступу штабу Армії і Директорії в Винниці і Жмеринки. На моє здивування, місцева влада складалася з людей, які не відповідали своїй призначенню і серйозності менту. Їх легковажність дала місцевим більшовикам широкі можливості агітувати навіть у військових частинах. Моя розвідка донесла мені, що моїх людей спиняють на вулицях невідомі Жиди, прохаючи передати такому то козаку, називали прізвище, пакунок. Козака з таким назвиськом не знаходилося, а коли розгортали пакунок, то знаходили більшовицьку літературу. Місцева влада свого дочекалася: 14 лютого більшовики збройно виступили проти Директорії, загрожуючи її представникам і війську, а головне мені в Проскурові. Не довіряючи місцевій команді, всю ініціативу подавлення цього повстання я взяв на себе. Я мав такі міркування: знаю з досвіду, що Росіяни і ми, Українці — хоробрі і добрі вояки, алеж на підпольну агітаційну і організаційну партійну працю не надаємося. Таким таланом визначається одна жидівська нація. Цю працю на користь червоних вони провадять з тим розмахом, що у нас не знаходиться сил побороти її. Подруге, війна на сльози не вдаряє; методи її наважше виключають і серце і жалі і сльози. Більшовики стали на правдивий шлях, коли оголосили свій терор, якого ще не зазнавали люди на білому світі. Або, або... Більшовицькі методи у нашій боротьбі єдині і для нас, для нашої перемоги. Просякнутий такою вірою, я, признаюся, наказав вирізати місцевих Жидів до щенту. Я мав цим терором попередити все жидівське населення України, що їх теж чекає ця недоля, наколи вони не кинуть своєї праці в рядах наших ворогів. Цим актом я мав вплинути і на Петлюру, який намагався і подолати ворога і не пошкодити його здоровлю. Мене обвинувачують в антисемітизмі. Дурниця! Шустер і Вайсберг тепер мої добрі приятелі. Додаю, погроми — мій тактичний маневр на полі бою. Преса чорнить мене, як бандита. Населення Проскурова ствердить: ніюдин Жид не поскаржиться, що його ограбували мої люди. Преса навіть не уяв-

ляє собі і тієї дрібниці, що наколиб я був дійсно бандитом, то награбувавши грошей, певно давно кудись зникби і живби, як у Бога за пазухою, а не чекавби на себе ворожої кулі. Така моя правда: в Проскурові я визволив Директорію і Армію від трагічної несподіванки. І що було мені в подяку? Не пригадую собі тепер, але здається мені, що на другий день представники Міської Думи закинули мені, як я посмів проляти на вулицях кров. І смішно мені і гірко! Жалкую тепер, що тоді я обмежився лише слідством, а не розстріляв їх на місці. А була така думка. Хіба розуміли ці шпакні (дослівний його вираз), що то є війна і де кінчаються її межі. З Проскурова я мав вихати в запілля ворога, аби глушити його зваду. У Кам'янці, де я мав підготувитись до цієї подорожі, я несподівано був заарештований з наказу Петлюри. Понизивши голос і вирнувши на двері, чи хто не прислухується за дверима, він додав:

— На наше безголова, провід над військом забрала людина, яка намагається догодити і соціялістам і правиді, селянам і поміщикам, Жидам і Європі. Коли людина позбавлена своєї волі і спирається на волю юрби, — карта його на таку величну ставку, як визволення Нації, напевно буде бита. Коли Бог допоможе мені позбутися оціх кайданів і вийти на волю, я знайду сили перебрати на себе верховну владу і щасливо закінчити боротьбу. Я навіть у своїй думці не можу припустити, що Петлюра мене розстріляв. Уявіть собі, померти так безславно, чорт знає де, прийняти смерть від руки невідомого ката.

Він боявся смерті. Одної ночі у вагон увійшли сотники Козієнко і Стрижак і, тримаючи в руках самопали, сказали:

— Просимо отамана до полковника Чоботаріва на допит.

Отаман зблід, затрясся і рішучо відповів:

— З вагону я не вийду.

— Чому?

— Ясна річ, що ви мене розстріляєте.

Пів години доводили йому сотники, що він помиляється, проте його не переконали. погодилися з ним, аби до Чоботаріва його провозало з ними все населення вагону.

С. В. Петлюра наказав перевести слідство над отаманами в короткий термін і винуватих покарати по всій строгості закону. Отаманів перевезли до Кам'янця і розмістили у місцевій в'язниці. Слідча комісія майже закінчувала зарядження Головного Отамана, коли несподівано Проскурів захопили Денікінці. Комісія розбіглася і Семесенко опинився на волі. З вірними йому козаками він прибув до Галичини, під прізвищем отамана Дорошенка. У Галичині одружився, перезимував, відпочивши від тих невгод і клопотів, що перетерпів після Проскурова. На весні 1920 року, почувши, що в Могилеві полковник Удовиченко формує 3-тю Залізну Дивізію, він вирядив до нього свого адютанта Литваківського з пропозицією своїх послуг. У 3-ій Дивізії він залишався щось недовго. Розвернувши свою сотню у загін імені отамана Дорошенка, він знову розпочав бойові акції, незалежно від Уряду і штабу Дієвої Армії. Штаб Армії дав зарядження про його арешт в зв'язку з проскурівською подією. Отаман про цей наказ провідав і, скликавши загін, сказав:

— Маєте, хлопці, розійтись, куди хто хоче. Я відіжджаю за кордон, де маю роздобути грошей і зформувати армію, з якою ролю Головного Отамана пе-

реберу на себе для вашого добробуту і на користь нашої Батьківщини.

Чекайте на мене.

За Коломиєю на чеському кордоні його заарештували і привезли до Чорткова, де і увязнили. Полевий суд виніс йому смертний присуд.

Помер він не так, як вирають люди твердої волі і сильні духом. Коли охорона штабу Дівої Армії вивозила його на розстріл з Чорткова у поле, він галасував і брикався на возі, як той кабан, котрого

колять. Його хотіли приставити до скелі, однак на це положення він не давався: кидався на сторожу і, піймавши когонебудь, стискав його такими залізними обіймами, що не знаходилося фізичної сили його одірвати. До світанку бідувалася охорона, намагаючись приставити його до скелі; нарешті повалили його на землю і забили лежачого.

...Можливо, що при інших революційних обставинах Україна малаби свого Мусоліні в постаті цього залізного диктатора.

Земля їм пером!

25 тисячів українського вояцтва, що перейшло 20-го листопада 1920 року через Збруч, опинилося в концентраційних таборах в Тухолі, Александрові, Щепюрні, Каліші, Ланьцуті, Пикуличах, Вадовицях. Табори не були упорядковані і забезпечені паливом. Була сувора зима, а до неї — брак теплового одягу. Від цих матеріяльних злиднів та епідемічних недуг, більшість вояків знайшла відпочинок «ідіже ність печали». Решта, що залишилася живими, виявила велику на свої сили жертвенність, і збудувала над поляглими два пам'ятники: один на цвинтарі у Щепюрні; другий в Ланьцуті.

В Щепюрні — з граніту, чорного кольору, на якому накреслено слова: «Тим, що вмерли, але не зрадили України, Українська Армія» 1923 року.

На другому боці:

»Pro Ucrainae libertate mortuis« MCMXXIII.

В Ланьцуті пам'ятник білого кольору. До цих німих пам'ятників треба дещо додати. На цих цвинтарях поховані і наші видатні військові вожди, як генерал Пилькевич — командант кордонного корпусу, генерал Никонів — командант запасових військ, генерал Гудима, педагоги, як директор таборової гімназії імени Т. Шевченка — Богдан, поети, малярі, та інші видатні люди. За десять років і могилки над ними позападали і хрестики позгиналися. Та всі ми і пам'ять маємо чоловічу, коротеньку. Отже треба булоб орга-

нізаціям, що мали взяти на себе догляд за цвинтарями, скласти опис могилок та подати коротенький життєпис, принайменше про видатних наших людей, що спочивають на цих кладовищах.

М. С.

В горі: Український цвинтар в Ланьцуті.

В долині: Український цвинтар в Щепюрні.

По болотистих дорогах.

Рис. І. Іванець.

О. Бабія

Вас бачив я в останню мить

*В понурий день на сірий мур
Імла стелила сірий килим,
Як вас вели по днях тортур
Прощатися зі світом білим.*

*Вас бачив я в останню мить:
Шпалір, когорти і батнети...
У снах моїх все буде жить
Ваш усміх ув обличчі смерті.*

*Із келії тюремної,
Де юність втратили ви кращу,
Під сміх юрби шаленої
Ви йшли на смерть за волю нашу:*

*„Стріляй! Живе хай Україна!“
Тут грянули громами кріси...
Кинджалом блиснув сміх гиен,
Розкрила вічність занавіси.*

*І другий так... На снігу кров...
Два трупи обнялись руками;
Рве волос батько сивголов,
Божеволіє скорбна мама...*

*Упав, упав до вражих стін
Наш авангард святої битви.*

*Прийміте пісню цю на гріб,
Мо замість квітів і молитви!..*

Слідом санітарної служби в 4. золочівській бригаді

Написав Ст. Гайдучок, б. сан. поручник УГА.

(Докінчення)

І знову непосидючий Мантуляк зробив в нашому розміщенні зміни. Я перебрав лазарет, Маковський 4. гарматний полк, відсильну точку Рижий, IX курінь Савчак. Дезінфекційну кольону злучено з лазаретом. Сам лазарет перенісся до деревляного бараку в Куровичах так, що всі хорі мусли лежати разом. Помістити його в порожньому дворі, не дозволив стаційний командант сотник Строцький. Плянувался при- містити лазарет в Ляшках королівських в дворі, в якому пороблено відповідні адаптації, а до Глинян при- тягнути хірургічний шпиталь. — До зреалізування цього однак не прийшло, бо події на фронті склались нещасливо і бригада мушла подаватися назад.

Від відвороту в маю до переходу за Збруч.

Ті сталі урядження були по день 19. мая. Потім наступив дальший відворот (я дістав був приказ по- датися з лазаретом до Станиславова і за Дністер. Приказ вже в дорозі змінено), а лазарет як такий пе- рестав фунгувати.

Майно спаковано на підводи, а виділено лише 6. підвод з малою аптичкою. Цей відділ носив назву пере- вязочного пункту, а сповняв службу відсильної точки. Цей перевязочний пункт був все в постою ширшого штабу бригади. Бригадний лікар був при самій команді. До перевязочного пункту були приділені: Рижий, Гай- дучок, Шніцер і сестра Шустер.

Через цілий час відвороту аж в Чортківщину давався відчувати брак якихнебудь шпиталів, кудиб можна було відсилати хорих. Ранених було обмаль. Хорих відсилалося до Бережан, переглядаючи їх побіжно і даючи їм по австрійським зразкам, якщо горячували, діагнозу: status febrilis, себто «що воно є, не знаю, але може і плямистий тиф.»

Вищі команди не дуже то були приготовані на від- ворот, про що свідчить хотьби такий факт. Бригада задержалася в Перемишлянах, де була полева лічниця П. Г. К. Ніхто з лікарів ні медиків не одержав наказу остати з хорими. Шпиталь, вибираючися, передав їх 4. бригаді. Бригада евакувала до 70 ранених і хорих, а 62 хорих тифом і 15 ранених остало під опікою двох сестер, Польок і двох санітарів Поляків. Очевидно опіка була така, що заки останній курінь опустив Перемишляни, хорі розбрилися та валялися по вули- цях і під мурами.

В часі відвороту частини бригади квартирували по селянських хатах і це спричинило збільшення пошести плямистого тифу. Колиж бригада опинилася в районі Чорткова, прийшов такий характеристичний наказ з На- чальної Команди: «Тяжко хорих зіставляти під опікою громадських комісарів». Не подумав ніхто в Начальній над тим, щоб запасні лічниці, що стояли розташовані по ріжних селах, розложити по фільварках. Бригада відставляла своїх хорих частинно до Борщева, около

50 держала в приюті, а з походом вперед передала у лічницю в Чорткові.

Поважніший бій мала бригада в наступі під Під- гайчиками коло Теробовлі чи не 12. VI. Ранених від- дослано підводами до Копичинець. Їхне число доходило до 20. Одного поручника похоронено в Теробовлі. Хобою перевязочного пункту був брак кухні, так що хорим і раненим приходилося часом цілий день бути без харчу.

Дальший бій бригади під Поморянами дав більше сотки ранених. Перевязочний пункт поміщувався в ге- сенських шатрах на схід від села Годів. Серед ранених вражало велике число самоушкодників (Selbstverstüm- mler), які походили зі свіжо мобілізованих. По австрій- ському звичаю відіслав я їх з донесенням до бригади — яка відпустила їх домів на лікування! Коли не помиляю- ся, то менше як 20 їх не було. Відсилка ранених була тяжка. Йшла до Тернополя, бо Бережани ще не були нзші. Двох найтяжче ранених залишено з санітарем в Годові, куди що другий день хтось з нас медиків доїжджав. Один виэдоровів, другий (хорунжий) ранений в живіт на 7 дні скінчив ізза власної необережності (в неприяві санітаря дала йому господиня води).

Останній більший бій мала бригада під Гологороми. Ранених і хорих відсилано до Золочева, а в дні пере- ломання нашого фронту остали всі ранені по ворожим боці, бо санітарі не вспіли їх віднести навіть з огневої лінії.

При відвороті, недалеко Тернополя, хорунжий За- ставний доповнив перевязочний матеріял бригадного складу. Довідався, що там залишили на ласку Божу харківський санітарний магазин, поїхав туди і привіз самих перевязок 4.000 штук. Оповідав, що населення всьо зі складу порозтягало. Ці перевязки стали нам за Збручем нераз в пригоді.

З лічниць, так як в часі першого відвороту, так і тепер, не можна було користати. Лікар Мантуляк покинув службу в бригаді ще підчас нашого поступу вперед і подався до Дієвої Армії. Його службу поручено мені. З браку лічниць за почином команданта бригади полковника Чмелика утворено лічницю на підводах, а з бригадної валки приділено на це дванацять під- вод. Лазарет перебрав мед. Шніцер. Поза відходом Мантуляка понесла бригада ще одну діймаючу втрату. Сан.-шеф корпусу відкомандував мед. Рижого з його дезінфекційним відділом до 7. львівської бр гади, в котрій ширився плямистий тиф більше, як в других бри- гадах.

В початках липня боронила бригада району Біл- божниці. Лазарет розташувався в Чорнокінцях великих у дворі, маючи зверх 60 хорих, по більшій частини тифозних. Видано стрільцям останне білля, яким роз- поряджала бригада (понад 1000 пар). Викупати стріль- ців і відвувити не було спромоги, бо поперше, що стрільці були в огневій лінії, подруге був брак дезін- фектора.

З останнім відворотом, який йшов поза Збруч, лаза-

рет оставив під опікою санітарів 35 тяжко хорих в Черножінцях — виздоровців забрав зі собою.

Збруч переходили ми в ось таким складі:

Бригадний лікар — в заступстві С. Гайдучок, лазарет — Шніцер, 7. полк піхоти — Дмитричко, Савчак, 8. полк піхоти — Заячківський, Савицький, 4. гарм. полк — Маковський, перевізочний пункт — мед. Шененбаем.

Ні ліжок ні ваннів лазарет не віз зі собою за Збруч, бо підводи, на яких їх транспортовано, забрав ще в часі першого відвороту сотник Микитка, хоч бригадна валка мала доволі порожняків. Йому треба було возів на якість збіжа. Не помогли остороги Мантуляка, що такі річі за Збручем припадуться. Слід також піднести, що Мантуляк виміг при відвороті зпід Львова на бригаді те, що вона призначила для лазарету дійних 5 коров. Велика то була поміч для хорих.

Від переходу за Збруч до розпаду бригади в лютім 1920. р.

По переході за Збруч ще більш невідрадними стали санітарні відносини в бригаді. Відживлення терпіло ізза браку хліба, хоча мяса було подостатком. Відчувався брак хліба і мила. Для хорих не було приміщень, бо місцеві лічниці були переповнені. В Негині в стодолах мав бригадний лазарет біля 70 хорих. Вже в другому тижні переходу за Збруч почався епідемічно поворотний тиф. Поборювати його не було чим, а частини були в безнастаннім русі. Колиж 1. серпня опинилася бригада на північ від Проскурова над Бужком, то не могла скористати з купальні і віддушівні в Проскурів, яку zorganizував сан. шеф П. Г. К., бо бригада була віддалена цілих 30 верств, а командант бригади, не маючи резерв за собою, не міг рішитися витягнути з лінії хоч один курінь і післати на віддушівлення.

Переходячи через район Староконстантинова, бригада гриневолена була відсилати хорих аж у Проскурів (ф. рою 45 верств), бо не було ближче шпитал в. Там пустив шпиталі в рух д бродій Ільницький, голова тамошнього Червоного Хреста. По оповідінням виздоровців відносини в цих лічницях не були найкращі. Петлюрівці лежали на ліжках, Галичани на підлозі на сінниках, так з вшами, як і прийшли. Харчі були погані, а кожного по горчці сейчас відправляли до частини. У Проскуріві стояв санітарний потяг Др. Баготнера, але корпус чомусь то не міг ним користуватися.

Оставляючи хорих в земській лічниці в Полонному, перейшла бригада в Житомир, а відтак під Коростень. Лазарет остав у Житомері і розгашувався при вул. 1812 року в касарнях караульного баталіону. Це було біля 20. серпня 1919 р. Епідемія поворотного тифу не вгавала. Хорих з району Коростеня транспортовано підводами, або привозив їх броневик. Санітарного потягу не було. В бригаді став бригадним лікарем Др. А. Гаврилюк, лазарет перебрав С. Гайдучок, Шніцер відійшов до 18 бригади. Маковський захорів на поворотний хиф і на його місце до 4. гарм. полку пішов Тененбаем. Лазарет в Житомері стояв місяць і лікувалося в ньому понад 150 стрільців та старшин. Курінь XII, дістав Левицького, бо Савицький мав відпустку, а потім сам захорів. Хоч не було дезінфектора, то випарювано одяг і білля хорих по можності в кітлах. Хорі лежали на ліжках і мали накривала. На долоці

З портретів В. Перебийноса. — Олекса Рудченко, ком. 1-ої пол. батареї 6-го гарматного полку. Оригінал у збірках Музею Н. Т. Ш у Львові.

ім не збувало. Сестра Шустер виявилася дуже доброю силою, повною посвяти для хорих. Надмір хорих відсилано до запасної лічниці, яку отворив корпус в Житомері. Полева лічниця корпусу, якою командував Др. Гасюк, не функціонувала ввесь час побуту корпусу в Житомері, хоч легко могла розложитися. В часі боїв за Коростень бригада мала біля 15 вбитими, а 60 раненими. Лічилися вони в житомирських місцевих лічницях.

Про силу епідемії поворотного тифу в корпусі свідчить те, що трьома потягами евакуовано з Житомира понад 1300 хорих. Евакуація йшла товаровими вагонами, бо корпус не міг дістати санітарного потягу. Хорих евакуовано аж у Проскурів на Винницю. Дорога тривала 7 днів, а харчів дістали лише на 4 дні. Хорі лежали на соломі, а над транспортом 450 люда мав нагляд лиш один медик та 6. санітарів. Висилаючи транспорти, корпус був певний, що це лиш до Винниці. Один такий транспорт вів Маковський, який виздоровів. Розписуюся про це ширше, бо і хорих з 4. бригади тими транспортами відсилано і на них ті недостачі відбивалися.

Відносини харчеві поправилися. Стрелець добре їв, однак був без білля і завушивлений. Недогляд був тут і з вини старшин. Старшини не провірювали, чи стрелець має білля чи ні, а стрільці, користаючи з цього, продавали білля на тютюн або самогонку.

Поворотці-виздоровці розповідали про невідрадні відносини по придніпрянських і декотрих наших лічницях. Тож хорі воліли возитися на фірах при обозах, аби тільки не йти до лічниці. Ясно, що такий вихід причинювався до поширення епідемії. Всякі заборони нічого не помагали, тимбільше що толерували це старшини, знаючи, що стрільці в дуже малім проценті вертали назад до своїх частин і боевий стан їхніх частин слабшав.

З початком жовтня перейшла бригада у район Бердичева, маючи на схід фронт проти Денікіна. Лазарет

остав у Бердичеві і помістився в меншому будинкові торговельної школи. Тут хорі лежали на сінниках розложених на підлозі. Ліжок не було. На протязі 3 тижнів перейшло через лазарет поверх 120 хорих, виключно з 4. бригади. Десь коло 15. жовтня дістали стрільці бригади білля, ште вже на Україні із тамешнього різноколірного полотна. Для всіх стрільців білля не вистарчило.

Прийшла евакуація Бердичева. Хоч тамешні лікарі радили хорих оставити на місці, то однак ми мусли їх по наказу вивезти. Зразу казали їх спрямовувати до Янова, але полева лічниця корпусу, яку вів Др. Білобрам, була переповнена і транспорт пішов у Винницю і стояв там майже два дні на двірці без ніякої опіки.

З 19. X. перейшла бригада в район Немирова. Др. Гаврилюк відійшов до III. бригади. Прийшлося мені сповняти обовязки в лазареті, як також бути санітарним референтом бригади. Боевий стан бригади зменшився на один полк піхоти, команда 7. полку і гарматного відійшли мабуть до Проскурова.

Почалася слітна осінь, а з нею кватирування по тісних селянських хатах. Дотого земські лікарі твердили, що в районі Немирова плямистий тиф панує епідемічно.

Стрільць був напів голий, зле убутий і завушивлений. Не дуже то ліпше зі старшинами стояла справа. В останніх днях вибухла пошесть. По наказу корпусу сповняв лазарет функції відсильної точки на двірці в Немирові, яку перебрав від Др. Ляндеса. З залізничого магазину перенесено хорих до опаленого бараку на причі і сінники. У вагонах, якими відправлявано хорих, забудовано печі. Та небавом всі ми лягли покотом, щоб перехоруватися чи навіть померти.

В початках грудня переноситься бригада в район Вороновиць. Не маючи ані лікаря, ані одного медика перетранспортовує своїх хорих до Вороновиць і поміщує в двох школах. Небавом я опинився як реконвалесцент. Хорими опікувався четар Кравчук, господар лазарету. Лежали на сінниках на підлозі. Про якусь лікарську поміч не було мови.

З кінцем грудня 1919. перезозить бригада серед морзів своїх хорих з Вороновиць до Шпикова. Я був противний цьому перевозженню, та бригада боялася розгубити свій стан, на який числила, що стане знов безздатним. Перевіз хорих команда бригади переводила сама. Висід цього перевозу, хоча йшов трьома етапами, такий, що 20 хорих відморозило ноги, а других 20 дістало запалення легких. Командантом бригади був вже в д. дозшого часу отаман Шашкевич.

Відїзджаючи, я таки оставив у Вороновицях двох старшин і це їм тільки на добро вийшло, бо виздоровіли без комплікацій.

В Шпикові застав я хорих, приміщених в кімнатах заводської школи, а ніби-виздоровців в школі в Садках.

Бригада переносилася дальше і рад-не-рад мусли залишити лазарет на місці зі 180 хорими. Я дістав наказ залишитися з лазаретом, а з 8. полком відійшов Дмитричко, що видужав. Харчів завдяки сотникові Газдайці залишила бригада на 20 днів, грошей ніяких. Дотого І. Г. К., переходячи через Шпиків, залишив 100 хорих (а може 90) без харчів і обслуги. Мав там остати з рамени корпусу сотник Губер на стаційного команданта, та не залишився. Всі мали якийсь божевільний страх перед большевиками. Дотого запасна лічниця ч. 1. залишила крім хорих також 12 непохоронених і відїхала. Декілька старшин зістало в земській лічниці, кількох на приватних кватирах. Ними всіми треба журитися одному, бо навіть господар лазарету Кравчук захорів.

Лазарет пробув в Шпикові до 17. лютого, себто півтора місяця. За поміччю звернувся я до робітничого комітету тамешньої цукроварні. Вони дали дров, барань, соли, круп, борошна. Маючи п'ять коров, можна було хорих прохарчувати до кінця. Зв'язку з нашими військами не було. Знав я лишень, що в Тульчині був наш шпиталь. — За старшин в земській лічниці заплатив я перевязочним матеріалом, а за бригадою післав три підводи з двома старшинами (Вельцом і Возняком?) виздоровцями і передав через них для бригади 2.000 перевязок. Вони мабуть не дійшли до бригади, яка так безславно розбрилася (отаман Шашкевич з малою частиною подався до Бредова, а батарея Бучака біла за ним шрапнелями).

В Шпикові померло 65 стрільців і один старшина, значить, такий процент, який вмирає в часі тої пошесть, не маючи лікарської опіки. До смертності причинувалося і те, що хорий, як лише звівся, йшов на базар і купував тяжко-стравні харчі і їх споживав. Санітарів, які стежилиби за ними і не пускали, не було.

Виздоровців вислав я в напрямі Ладижина і Винниці. Затримувати годі було, бо харчі були обчислені. На дорогу діставали 10 денну заслуженину. Гроші на це роздобував четар Кравчук з продажі лишніх кухонь, пак і т. п.

Оставших 25. тяжко-хорих (з відмороженнями тощо) відтранспортовано до запасної лічниці ІІ. Г. К. в Тульчині, де передано також оставше майно в санітарнім матеріалі, возах і конях, як також обслугі.

Майже рівночасно з 4 бригадою перестав існувати її лазарет, а я поступив в службу до запасної лічниці в Тульчині.

Думаю, що я переконав читача про вагу санітарної служби для військових частин і він наглядно побачив, чого треба уникати в тій службі, а на що власти вагу, щоб не повторялися такі недомагання, що зводили безздатність частини, а то й цілої армії, в нівець.

Окремий Залізний Загін з сот. Сіяком та хор. М. Кривівною.

Окремий Залізний Загін

Написав Роман Зубик.

“Окремі загони” це явище незнане в правильній армії, нестерпне в позиційній борбі. Не знала їх і У.Г.А. з одним виїмком: загonom Долуда, що через слабку звязь наражував Н. К. Г. А. на прикри несподіванки.

В часі відвороту повстав на галицькому ґрунті ще другий: Окремий Залізний Загін. Та в моменті консолідації армії після чортківського пролому для нього не стало тут місця, — він мусів податися за Збруч.

Зформував загін сот. Сіяк, амбітний, підприємчий командант залізнодорожної сотні, зручний демагог, менше добрий організатор. Скориставши з замішання підчас відвороту зі Станиславова, прийняв у склад свого відділу біля 200 полишеним самим собі аспірантів-стрільців, що саме перебували на гімназійних курсах. З тих, переважно 16—18-літніх хлопців з різних частин У. Г. А., повстала друга піхотна сотня і сотня скорострілів. Вже в Станиславові, а потім ще в Чорткові пристало до «Залізної Бригади» (назва загону в Галичині) багато ідейних дівчат, семінаристок і гімназисток, з котрих складено четверту: дівочу сотню.

В такому складі видержав загін короткий бій під Нижневом і під Копичинцями та по кількаденім постою в Тересині подався до Гермаківки. Якраз тоді наспіли перші вістки про пролом під Чортковом. За-

гонові грозив розклад. Стрільці, головно аспіранти, рвалися до своїх частин. Зрозумів це сот. Сіяк. Скликав 12. червня віче і представив перехід за Збруч в такому ідейному світлі, що більшість рішилася йти «через Київ на Львів».

Ранком другого дня загін покинув Галичину та задержався до 22. VI. в Рихті. В часі неприявности сот. Сіяка покинув загін чет. Татарський з частиною залізничної сотні та подався до Галичини. Погоня, вислана на приказ сот. Сіяка, вернула без нічого. Цей випадок не остав без вражіння. Одержавши наказ відмаршу до Камянця, старшини вивели загін за село і уладили друге віче загону. На ньому більшість промовляла за тим, щоб використати неприявність команданта і податися слідами чет. Татарського. Наглий приїзд сот. Сіяка авtom з Камянця положив край вічу; загін рушив у Камянець. Тяготіння до своїх, галицьких частин виявилось ще в двох вічах (29. VII. в Камянці і 16. VIII. в Ладжині). Лиш вимова команданта вдержала при ньому стрільців. Правда, в самому Камянці держано на приказ строго поготівля і висилано стежі (ходила чутка, що Н. К. Г. А. має нас розброїти), та настрій серед нас був такий, що поява галицьких старшин з відповідним наказом у касарнях загону булаб лишила сот. Сіяка без стрільців. Такий власне настрій внутрі загону

подиктував Сіякові вивести його поза терен У. Г. А. І тому страх Н. К. Г. А.^{*)} перед загоном можна пояснити лиш браком правдивих інформацій і поденервуванням.

Боева здатність та військова організація не була найкраща. Виявилось це передовсім в часі двотижневого побуту загону на большевицьким фронті на відтинку Гусятин—Городок (9—22. VII). Зв'язок між командантом і постачанням, а загоном вірвався; загін, опинившись без забезпечених крил, а притім без інструкцій і харчів, завернув у Камянець, оставивши на фронті прірву. Скупчення значної кількості недо-вишколених аспірантів-стрільців, дівчат і старшин (тих було мабуть біля 50 і то переважно товаришів із шкільної лавки) та введений самим командантом звичай демократичного вічування і цькування стрільців проти старшин ослаблював бойову вартість. Та все таки під Кривцем (10. IX. 1919) загін не розбігся¹⁾, а був розбитий у бою із значно сильнішим ворогом. Матеріально був загін вивінуваний досить добре.

^{*)} Гляди «Спомини» Др. Ст. Шухевича ч. III, ст. 6.

¹⁾ Таке припущення висказує Др. Ст. Шухевич на 51 стор. III частини своїх «Споминів».

В поході на зади большевиків тяглась довга валка зі сукном і шкірою, цукром, сіллю і салом та іншими припасами. Та стрільцям із цього не було великої користи. У Камянці два тижні давали стрільцям капусту і фасолю, поки казан гнилої фасолі не винесено сот. Сіякові під двері. У Баговиці три дні держано стрільців на «чаю» і «каві» з паленого цукру та сушених сливаках. Хліб побачили аж в Джурині, а одностроїв, крім одиниць, таки не діждались. Правда, стрілець діставав по 300 карб. у місяць — та за них доживлявся і промишляв про одіж. В ніякому разі матеріальне забезпечення загону не мало найменшого впливу на те, що загін не розлетівся.

* * *

Світлина представляє останки дівочої сотні з сотником Сіяком та хорунжим М. Кривівною по середині. Роблена 4. вересня в містечку Ставище, тиждень перед розбиттям загону большевиками під Кривцем.

В битві під Кривцем сот. Сіяк попав у большевицький полон. Тоді попало в полон і багато дівчат, про яких і досі немає вістки, що з ними сталось. Мабуть так і загинули.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав пор. Карло Аріо

(Продовження)

Свято в честь здобуття Києва.

Кілька днів перед здобуттям столичного міста Києва, кмда дістала наказ обійти святочно день майбутнього здобуття столиці. Видано накази відносно свята. Населення дістало такий наказ: вивісити прапори, позамикати на цей день усі sklepi, взяти якнайчисленнішу участь в святочнім богослуженню і поході зглядно у військовій параді.

Був чудовий, гарячий, літний день. Свято відбулося надсподівано добре і гарно при великій участі населення. — Свято мало таку програму:

1. Уставлення війська і корпорацій.
2. Звіт найвищому степенем старшині, який брав участь у святі.
3. Святочне велике богослуження.
4. Промови.
5. Відхід.
6. Почетний похід війська і всіх корпорацій перед найвищим старшиною.
7. Відхід військ і променадний концерт військової музики перед Н. К. У. Г. А. на Николаївським проспекті.

Військо уставилося на площі перед «Народним Домом», скісним фронтом до нього, на вулиці, яка йде з двірця на міст на р. Бузі. Перед сходами «Народного Дому» улажено вівтар. При дорозі, яка вела з мосту на Винницькі хутори, уставлені були всі корпорації, себто шкільні діти і різні товариства різних національностей. На великих сходах «Народного Дому» і довкола них були відпоручники, делегати і заступ-

ники всіх військових і цивільних урядів та приватних установ.

Кмдтом війська був сот. Фердинанд Балицький. Його адютантом був я. Найстарший степенем старшина був отаман Оробко в заступстві генерала Тарнавського, який в цей день мав бути в Києві.

Військо було зібране в таким складі: Ескадрона кавалерії, один курінь піхоти, одна сотня скорострільів і одна батарея. Військо було головно з частин 14-ої бригади. Порядкову службу сповняла жандармерія і міліція. Народу була велика сила. Настрій населення був святочний і поважний.

Свято зачалось точно в год. 10-ій передполуд. Богослуження відправив винницький архіерей. Було багато й інших священників, а також були військові курати, католицькі ксьондзи та жидівський рабін.

По богослуженню промовляв від війська сот. Яблонський, відтак промовляло двох цивільних представників, яких імен не знаю. Потім відіхав от. Оробко зі своїм штабом наперед і уставився коло готелю «Савой». Дефіляда вийшла дуже гарно! — Взагалі цей парадний виступ галицького війська зробив сильне вражіння на всі верстви населення.

Вишкіл, доповнення і реорганізація Бригади

Цілий артилерійський полк і часть бригадної кінноти відійшли зараз в перших днях по нашім приході до м. Винниці на большевицький фронт і були приділені до 8-ої бригади. Згадані частини прибули назад до

14-ої бригади коло 15 вересня 1919 р. Тим самим і 14 бригада, як не ціла, то всежтаки частинно, брала участь в здобуттю золотоверхого Києва, столичного міста України.

Праця в бригаді мала два головні напрямки: доповнення і привернення боездатности. Доповнення бралось з новобранців, яких мобілізовано. Від військового начальника приходили ці люди до вишколу III-го Корпусу, а звідти негайно до бригади. Приходили негайно тому, бо бригада була залогою міста і мала досить часу і старшин, щоб вишколити собі відповідну, потрібну скількість новобранців.

Матеріал новобранців був сам собою досить добрий і відповідний. Були самі молоді, здорові люди, які, як здавалося, ще не повинні були бути здеморалізовані, а через відповідний вишкіл і дисциплінування можна було довести їх до потрібної боездатности і карности. Вишкіл сам задля існуючих воєнних обставин дуже упрощений, однак поступав досить успішно. Діло було головню в тому, щоби стрілець ежився і призначився до військової карности і порядку, як зовнішнього так внутрішнього і навчився орудувати крісом.

Бригаду зформовано в три куріні, з котрих один, третій, був власне курінем новобранців. Розділено рівномірно старшин і підстаршин. Були і бувші російські старшини і підстаршини, а також старші новобранці, бувші вояки російської армії. Їх по більшій частині приділювалося до галицьких курінів. Кмдтом першого куріня був сот. Молещій. Це був найліпший курінь під кожним оглядом, а мав коло 300 крісів. З кращих старшин куріня були: сам курінний кмдт сот. Молещій, добрий і відважний вояк, дбайливий кмдт і досвідчений в боях. Сотенний кмдт пор. Яків Голота, один з кращих старшин бригади, відважний, проворний вояк, добрий кмдт і добрий товариш. Між іншими згадаю і чет. Вахняка, чет. Фільца і чет. Кобані. Люди ті майже цілу укр. війну перебули на фронті. — Курінь цей був найліпше вишколений, найліпше дисциплінований, а це тому, що мав власне найліпших старшин.

II. курінь вправді був зложений із старших вояків, які вже боролись в Галичині, таксамо як і перший курінь, а також не був гірше вишколений від I-ого, але боездатність його не була така, яку мав I-ий курінь. Причина лежала в слабшій дисципліні, в меншій карности. Вина лежить виключно, як майже завжди в таких випадках, по стороні старшин. Також елемент вояка був тут гірший вже через ріжнотанність, бо по більшій частині були це старшини і стрільці, яких приділено до бригади з ріжних частин Армії.

III-ий курінь — були новобранці. Кмдт, старий активний австрійський старшина і другі старшини були добрі. Курінь, не зважаючи на короткий час і нелегкі обставини, серед яких приходилось його вишколювати, осягнув досить великий успіх. Можна було надіятись по нім відповідної боездатности. Однак досвід показав інакше. Це не був звичайний випадок. Так було по всіх бригадах, що ці люди по перших днях боїв з Денікіном счезли без сліду, забравши зі собою зброю (черевики і однострій), який нелегко придбано і який немало коштував. Зникли, не заплативши навіть своєю службою тяжко окуплений і придбаний виряд. Взагалі цей елемент новобранців непевний і замало часу було, щоб його відповідно і доцільно дисциплінувати. Легко їм було зрештою дезертирувати, — бож вони «здесьні». А нам з болючим серцем мовчки приходилось закусувати зуби і терпіти далі за долю

і волю нашу і тих наших гірко невдячних, байдужних братів — на їх власній землі. Та всежтаки цілу вину кидати на них булоби несправедливо. Бо як я вже згадав, було замало часу, щоб витиснути на них своє патно, а з другої сторони забагато шкідливих чужих впливів.

Крім трьох піхотних курінів була ще скорострільна сотня з кмдт. пор. Петром Борецьким. Сотня мала чотири чети та два скоростріли. Скоростріли вожено на возах, тому що коней, а головню відповідних до цього сідел і іншого виряду не було. Був ще полк артилерії з кмдт. сот. Слезакон. Усі тут вичислені частини були заквартировані почасти в місті, почасти в кримських касарнях. Касарні ці були, як звичайно всі російські касарні: великі, високі, довгі, широкі, а притім дуже непрактичні. По більшій частині касарні, як майже усі ерарні забудовання на Великій Україні, були понижені, занечищені і потрібно було великої енергії, багато праці, багато грошей і матеріалу, щоб зробити їх спосібними і відповідними для людей. Це було головним обовязком квартирункового відділу кмди міста. — З рамени кмди міста переглянено комісійно усі касарні, зроблено докладний звіт і запотребованне, яке предложено Н. К. У. Г. А. — Цілий комплекс касарень поділено на райони і віддано під заряд частин там заквартированих. Над цілим комплексом утворено головний заряд, призначено кмдта, а зглядно утворено експозитуру квартир відділу кмди міста.

В районі бригади, зглядно недалеко кмди міста була заквартирована кавалерія бригади і булавний відділ. Кмдтом кавалерії був хор. Щербанюк, а кмдтом булавного відділу пор. д-р Борисевич. Обоз і інтендантура з провіантурою були заквартировані в дворі графа Грохольського в селі Пятничани, зараз за містом. Обставини для обозу і інтендантури були тут досить корисні. Кмдтом обозу був пор. Михайло Микитюк. — Стан прохарчування людей був тут урегульований інтендантурою і був добрий. Дещо тяжче було з прохарчуванням коней, але і це при відповідній запобігливості кмдтів відділів, а головню інтендантури наладналося. Коні віджили і поправились.

Незважаючи на ці старання, праці, темні і ясні обставини, не зважаючи на парне літо і чудову осінь, мара несупкою з чимраз сильнішим, виразнішим натиском налягала на наші душі. — Причиною усього були обьяви поворотного тифу і смертної еспанки! Зпочатку обьяви ці були спорадичні, але відтак обхоплювали відділи частин просто епідемічно. Найбільше потерпів відділ нашої жандармерії. Було вже навіть декілька смертних випадків. Робилося, що було в силі. В перших часах сталих військових шпиталів, так виряджених, щоб були в силі обслужити більший рух хорих, ще не було. Притягано отже цивільні шпиталі і їх лікарів до ратункової акції. В другій половині нашого побуту у Винниці почали появлятися, вправді ще дуже рідко, спорадичні випадки плямистого тифу. І це все мучило і непокоїло душу кожного з нас, бо зима була перед порогом. А тут виряд щодо обуви і однострою, білля, коців і плащів був дуже скупий, дуже бідний, ледво вистарчающий, щоби заспокоїти конечні потреби вояка на гарну осінь! А шож в зимі?!

Становище було застрашаюче і катастрофальне.

З тяжким трудом придбано шкіри, зроблено з великим трудом і за великі гроші черевики і чоботи, поперешивано зі старих шинель із здобутих магазинів у Винниці однострої і заосмотрено більшу часть стрілецтва в плащі. Кожний вояк дістав по одній парі

білля, оскільки хто не мав ніякого! — Але все те знову дерлось, нищилось і треба було нового. А дерлось все скоро, бо сукна старі, шкіра не виправлена як слід — сирівець, головно підошви. Білля більше придбати не було де, а притім всім був ще брак грошей.

Це все впроваджувало кмду в безвихідне, безрадне положення. — А консеквенції — висіли в повітря, непевні, але страшні, сумні! Як я вже нераз згадував — підтримки збоку уряду У. Н. Р. не було такої і в такій мірі, як це було потрібно.

В таких обставинах фізичних, матеріальних і моральних очікували ми відходу на фронт, який творився за плечима, а зглядно на наших крилі. — В районі Уманя — Вапнярки групувались дивізії наступаючої армії Денікіна.

В другій половині вересня наспів приказ Н. К. У. Г. А., що 14-та бригада в найблизчих днях відійде на фронт. В тій цілі має бути зміна складу кмди міста. — На місце кмдта міста от. Василя Оробка, прийшов от. Бубела, бувший секретар військових справ в Д. С. В. С. — Агенди військового референта і адютанта обняв сотник артилерії Колтунюк, змінено також інших референтів. Осталися лише сот. Левицький, начальник політичного відділу, кмдт збірної станиці і чет. Матківський, завідагель харчівні. Останні дні вересня були виповнені передачею агенд кмди міста, а потім прийшлося назад переняти свої обовязки в бригаді і кінчити приготування до відходу на фронт. 14. бригада відійшла з м. Винниці дня 1. жовтня 1919 року.

(Далі буде).

Матеріали і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

4. Звіт з дороги зі Закопаного до Львова.

Др. Михайло Фільц, канд. адвокат., подає:

В часі між 1. і 4. листопадом прийшла з Нового Санча вістка, що там розоружили та інтернували Українців 10. п. п. та що заноситься на інтернування Українців в Закопанім. Це було причиною мого виїзду зі Закопаного 5/11. через Новий Санч. Дня 6/11. рано в Новім Санчі зібрав я такі інформації. Старшини Українці були рішені здобути владу над 10 полком і містом, однак внаслідок покутного інформування Поляки випередили Українців, розоружили та інтернували 1. XI. 800 осіб стрільців і 35 старшин. Старшим пущено відтак на слово чести на волю, а стрільців, незважаючи на домагання старшин, задержано інтернованими ще до мого виїзду 6. XI. Половина старшин не уважала себе звязаною «словом чести», даним в неволі, тому розійшлася по Лемківщині, щоби освідомлювати Лемків і інформувати їх про положення, яке тепер панує в східній часті краю. В Сяноці взяли владу в свої руки Поляки, однак допустили українську міліцію під проводом одного з поручників Українців.

Загіре находилося дня 7. XI. в українських руках, а Жида і Поляки були допущені до міліції. Ці останні творять однак зникаючу меншість. Міліцію зорганізували соціяльні демократи.

В Хирові влада в цілості в руках українських. Ко-

мандантом залізничної стації є поручник Ширеметко, командантом міста поручник Українець незнаного мені назвиська (7. XI. розоружував він місто).

Самбір і Дрогобич в руках Українців. В Дрогобичі повітовим комісарем є др. Микола Бодрук. Порядок взірцевий. В Стрию українська влада зорганізована у всіх напрямках. Повітовим комісарем в Стрию є др. Гарасимів, міським (бурмістром) др. Капитовський, начальником стації п. Устіянович, начальником почти п. Сінгалевич, президентом суду п. Кульчицький, п. Кисілевський головою харчевого уряду.

В Загірю стрінувся я з кадрою 33. пол. краєвої оборони, яка вертала з Кракова під проводом сотника Грабовенського. Кадру висилано партіями по 150 людей, а решту 7. XI. довів сотник Грабовенський до Стрия. В Кракові польська влада відбрала ім зброю і військові матеріали і виставила перевозовий лист, підписаний командантом польських військ ген. Роєю.

В Стрию сотник займився зараз зреорганізуванням кадри, однак вже 9. XI. виїхав з бувшим послом Сінгалевичем на Угорщину для заключення угоди з Мадярами в справі доставки вугля для галицької України. Мадяри висилають по кілька потягів денно московських полонених до вітчизни. Однак в Стрию так великий брак вугля, що заряд стації був змушений зужити рештки запасу з пральні, газівні і т. д. В деяких машинах палиться вже деревом, бо Поляки здержали транспорт вугля, призначений давніше міністерством Австрії для залізниць. Українська влада зорганізована вже по селах і місточках, так що фіру, якою відбував я подорож зі Стрия до Львова, затримано, жадаючи української перепустки в місточку Миколаїві над Дністром і в селі Бродках.

Дня 10. XI. вечером не хотів візник їхати фірою поза село Солонку, бо після інформацій мешканців Солонки того самого вечера кінна патруля Соکیلничан з легіонерами стріляла до села, домагаючись видачі зброї.

В Кракові дезорганізація. Поручники Гусаковський і Грабовенський, які звідтам вертали 1. XI., оповідали мені, що в дні 1. XI., по переняттю влади Поляками, повнили службу коло магазинів знаменито зорганізовані 2.000 Чехів під проводом своїх і українських старшин, а в головній команді польських військ відсилано поручника, який домагався перевозового листа, від начальної команди майора Германа то до інтендантури, то знов до одного сотника і ніхто з них не знав, до кого ця справа належить.

Надії львівських Поляків на якунебудь поміч з заходу, на мою думку безосновні. Від повертаючих воjakів української народности все відбирають.

Львів, 12. XI. 1918.

5. Звіт з Камінки Струмілової.

До Високої Української Національної Ради у Львові. Як Український Повітовий Комісар маю честь повідомити, як слідує:

Вся влада в цілім камінецькім повіті т. є в Камінці Струмілової і в Буську перейшла в наші руки без проливу крови дня 1. листопада ц. р. Суди, податкові уряди і залізничні урядують дальше.

Урядовці тутешнього староства стримались від дальшого урядовання. Тому заіменовано тимчасовим референтом народнього шкільництва п. Івана Вертипороха, управителя школи в Сільци Беньков., а референтом

санітарним др. Теодора Яцева, лікаря в Камінці. Військовий реферат поручив я був. концепт. практикантові ц. к. намісництва в Старім Самборі Антоневичеві, а на секретаря запросив я dra Савойку, канд. адв.

Тутешна українська залага складається з незначного числа Укр. С. Стрільців і однорічних охотників та новобранців охотників ще не зовсім вишколених. Весь гарнізон числить приблизно 200 людей. В цілі створення української армії зарядив я примусовий побір в цілім повіті ополченців української народности від 18—36 року життя. Побір зачинається дня 12. ц. м.

Майно бувшої австрійської армії перебрано протоколярно і адмініструється при помочі відпоручників мною визначених.

Готівкою перебрано від австрійських військових установ около 20 тисяч корон, з яких покищо проваджу докладну евіденцію і якими покриваю розходи на удержання залози.

Харчева справа мається в нашім повіті досить добре, а саме в околиці Буська переняли ми від австр. війська групу т. зв. »Чікі«, яка складається з кількох фільварків. Інвентар цілого майна т. зн. худоби, коней, збіжа і бараболь якраз виготовляється моім відпоручником і зарядчиком тої групи Сниликом. В найкоротшому часі покличу ліквідаційну комісію, зложену по можности з фаховців, яка займеться справою після вказівок Українського Харчевого Уряду.

Населення польської народности по селах захову-

ється спокійно, зате польська інтелігенція в Камінці заховується про око спокійно лише зі страху перед нашими стрільцями і машинними крісами, тому мусить бути під строгим дозором. Остріших мір крім зарядження виняткового стану в цілім повіті наразі не було потреби ужити. Українське населення в повіті заховується без закиду.

Військовим командантом для Камінки є четар Косаревич, для Буська поручник Войтків, а командантом тутешньої залози і У. С. С. є четар Салик.

Українським Повітовим Комісарем вибрано на повітових зборах мужів довіря підписаного, а заступником о. Петра Казанівськоно, місцевого сотрудника. Я відбув вже дві сесії сільських комісарів, а іменно одну в Камінці, а другу в Буську, а крім того сього тижня відбудуться два всенародні віча, одно в Камінці, друге в Буську.

Нинішного дня по Службі Божій в міській церкві при великім здвизі народу та інтелігенції перший зложив присягу підписаний як повітовий комісар на вірність Українській Державі і українському урядові, а відтак зложили присягу новобранці числом около двіста. Маніфестація була величава і вчинила велике вражіння на зібранім народі. На закінчення весь народ і новобранці відповідали: »Вже воскресла Україна«. Камінка Струмілова, 10. падолиста 1918. Петрушевич, укр. повітовий комісар.

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Мишуґа, Олександр, Др.: Букарешт. (Фрагмент з дневника подорожі). „Український Прапор“, Відень, 1919, Ч. 23/25.

Мишуґа, Л., Др.: В тихій волинській стороні. „Свобода“, Нью-Джерзі (З. Д. П. Ам.), 1928, Ч. 2555.

Про листопадові дні 1918 р. у Володимирі Волинському.

Мишуґа, Л. др.: За океану визвольним змаганням рідної землі. (Спогад рідвняний звязаний з представництвом З.У.Н.Р. в Злучених Державах Америки). „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17/19; Ч. 20.

Міх.: М. Петрицький, а большевики. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 8.

Могалевський. Юрій: Уривок зі споминів. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 155—161.

Монкевич, Борис, сотник: Піоніри Українського Війська. „Прапор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 4, стор. 9—18.

Монкевич, Борис, сотник: Слідами запорожців. „Табір“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 5, стор. 63—82; Ч. 7, стор. 54—69.

Монкевич, Борис, сотник: Слідами новітніх запо-

рожців. Львів, 1928, 16°, 206 стор. Видавництво „Добра Книжка“.

Монкевич, Борис: Бій під Крутами. „Поступ“, Львів, 1929, Ч. 2, стор. 59—65.

Монкевич, Борис: Лицар незломний. Світлій памяти от. Петра Болбочана роастріляного укр. республіканськими військами 29. VI. 1919. „Поступ“, Львів, 1929, Ч. 6—7, стор. 198—203.

М-ч, П, поручник: На Брацлав. „Український Скиталець“, Ліберець, 1921, Ч. 3.

Народний, Роман: Бій під Сушками. „Стрілецька Думка“, Староконстантинів, 1919, Ч. 51.

Народний, Роман: Бій під Симонами. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 53.

Ніж-ий, Ст., поручник: Перші дні перевороту в Стрию 1918 р. „Український Скиталець“, Ліберець, 1921, Ч. 3.

Німчук, Іван, др.: Організація українських військових сил у Відні в днях перевороту. Одна сторінка в історії творення української армії. „Діло“, Львів, 1928, Ч. 245.

Ольгин, Степан: Мазепинський курс мілітарний.

(Забута сторінка до історії Січового Стрілецтва). „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 44.
Омельченко, Г. В.: Одна з жертв визвольної боротьби на Кубані. (Микола Степанович Рябовол). „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1926, Кн. V, стор. 28—36.

О(пока), М(икола), сотник: Спогади про 1 падолист 1918 р. в Галичині. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 58—59.

Оринець, В.: Протинаступ. Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 98—100.

Відноситься до боїв з Поляками в Галичині в червні 1919 р.

Охримович, В., др.: „Військовий Комітет“. (Причинок до історії листопадового перевороту на основі особистих помічень і споминів). „Діло“, Львів, 1928, Ч. 245.

П. Б. і Б. О.: 2 (коломиєська) бригада в червневій протиофензиві 1919 р. (Уривок з дневника). „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 13, стор. 3—5; — Ч. 14, стор. 11—14; — Ч. 15, стор. 11—12.

Палій, Дмитро: Перед 8-ми роками. Здобуття Києва. „Новий Час“. Львів, 1927, Ч. 98—99.

Палій, Дмитро: Перший листопад. „Український Національний Календар“ на 1928 р. Перемишль, 1927, стор. (Календар непагінований).

Панейко, Василь, др.: Перед Першим Листопада. Шматок спогадів. „Діло“, Львів, 1928, Ч. 245.

Пекарський, Г.: Боротьба за Жовтень в Кременчуці. (По матеріялах Окріспарта) „Вісти“, Харків, 1928, Ч. 256.

Перфецький, А.: Смерть чети кінних Чорноморців. Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 116—119.

(Далі буде).

В „Червоній Калині“ можна набути

гарно оправлені картини кисти наших визначних малярів, яких репродукції містимо на сторінках „Літопису“.

І. Іванець „На Одесу“ рисунок 17×20, (репродукція в „Літописі“ Ч. 2. за 1930 р. ст. 3). Ціна 25 зл.

І. Іванець „Граната“ рисунок 40×55, (репродукція в „Літописі“ Ч. 4. за 1930 р. ст. 11). Ціна 40 зл.

І. Іванець „По болотистих дорогах“ рисунок 50×65 (репродукція Ч. 4. ст. 15.) Ціна 50 зл.

Від адміністрації

З цим числом посилаємо поштової складанки та просимо вирівнати залеглу передплату за минулий квартал та біжучу за другий квартал 1930 року.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 4. / Квітень 1930.

*

З М І С Т

	Стор.		Стор.
* * * * *		Земля їм пером!	14
* Б. Л.	2	Вас бачив я в останню мить	
На підмогу!		О. Бабій	15
Володимир Гірський	2	Слідом санітарної служби в 4 волоч. бригаді	
Таборова Мельпомена		Ст. Гайдучок, б. саніт. пор. У.Г.А.	16
Б. Л.	3	Окремий Залізний Загін	
Січові Стрільці у корпусі ген. Натіїва		Роман Зубик	19
Зі споминів б. п. Івана Андруха, сот. СС.	5	Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Повстання на Брацлавщині		(Продовження) — пор. Карло Аріо	20
Степан Пекарчук	9	Матеріяли і документи	22
З листків слави 4. Золочівської бригади		Бібліографія	
С. Гайдучок	11	Спис жерел до історії української визвольної війни 1914—1921 р. Продовження — А. К.	23
Отаманщина			
Михайло Середа, полк. Армії УНР.	12		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левецький

Друкарня ОО. Василіяні у Жовтві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Основуйте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої фахової централі

„МАСЛОСОЮЗ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку. Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяємо безплатно /Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолідніше.

По інформації звертатися під адресою:

„МАСЛОСОЮЗ“ — Львів, Костюшка 1а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 43-86, 39-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ“.

Б. Секундар Загального Шпиталю у Львові

Др. ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ
спеціаліст хоріб внутрішніх і діточих

ординує

від години 9—11 перед пол. і від години 3—5 по пол.
у Львові, вул. Грунвальдська (бічна Садівницької) ч. 11а.

Телефон ч. 83-47.

НАСІННЯ

ВСІХ ГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН І ЦВІТІВ ВИПРОБОВАНЕ НА ДОСВІДНИХ СТАНЦІЯХ ЯК:

КОНЮШИНИ червоної і білої чищеної, за гарантією вільної від перстенця.

БУРЯКІВ пашних і городових: Мамути, Екендорфи жовті і червоні, цвिकлові й інші.

ТРАВ: люцерни правдиво французької, тимотки, райграсів, сераделі, еспарцету і других, кінського зуба, вики, люпину.

Всіх родів городовини і цвітів на вагу, як також паковне фірми світової слави МАВТНЕР поручає:

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

Рік заложення 1883.

у всіх складах, а саме по містах: Львів, Станиславів (2 скл.), Перемишль, Тернопіль, Дрогобич, Коломия, Стрий, Снятин, Самбір (2 скл.), Рогатин, Броди, Сянік, Городенка, Борщів, Золочів, Збараж, Косів, Мостиська, Сокаль, Турка в/Стр. і на Волині у Луцьку (2 склади).

Дентист ЯКІВ НАСС

Львів, вулиця Сикстуська ч. 17. II. пов.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винимання зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найновішої системи. Пацієнтів з провінції поладжується в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах. Тел 65-73.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протиальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3-60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

НА СВЯТА

найкраще приладите всяку їду, як що всі потрібні припаси купувати мете тільки в найстаршій українській кооперативі

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

яка продає від 1883 р. у своїх 24 склепах по більших містах:

СПОЖИВЧІ ТОВАРИ: муку, дріжджі, цукор, [порошки до печива, меда, сушені овочі і т. п.

КОЛЬОНІЯЛЬНІ ТОВАРИ: риж, саго, горіхи, міддали, родзинки, верець, ванілію, каву, чай, какао та інші.

ВИНА, РУМИ, КОНЯКИ І ОВОЧЕВІ НАПИТКИ.

Накладом „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ вже вийшла з друку
I-ша Частина Споминів президента Чехослов. Республіки

Т. Г. МАСАРИКА
„СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ“

Це один
з найкращих і найцінніших
творів сучасної світової
мемуаристики.

Переклав
інж. Микола Саєвич
з другого зміненого чеського
видання, яке знаходиться саме
в друку.

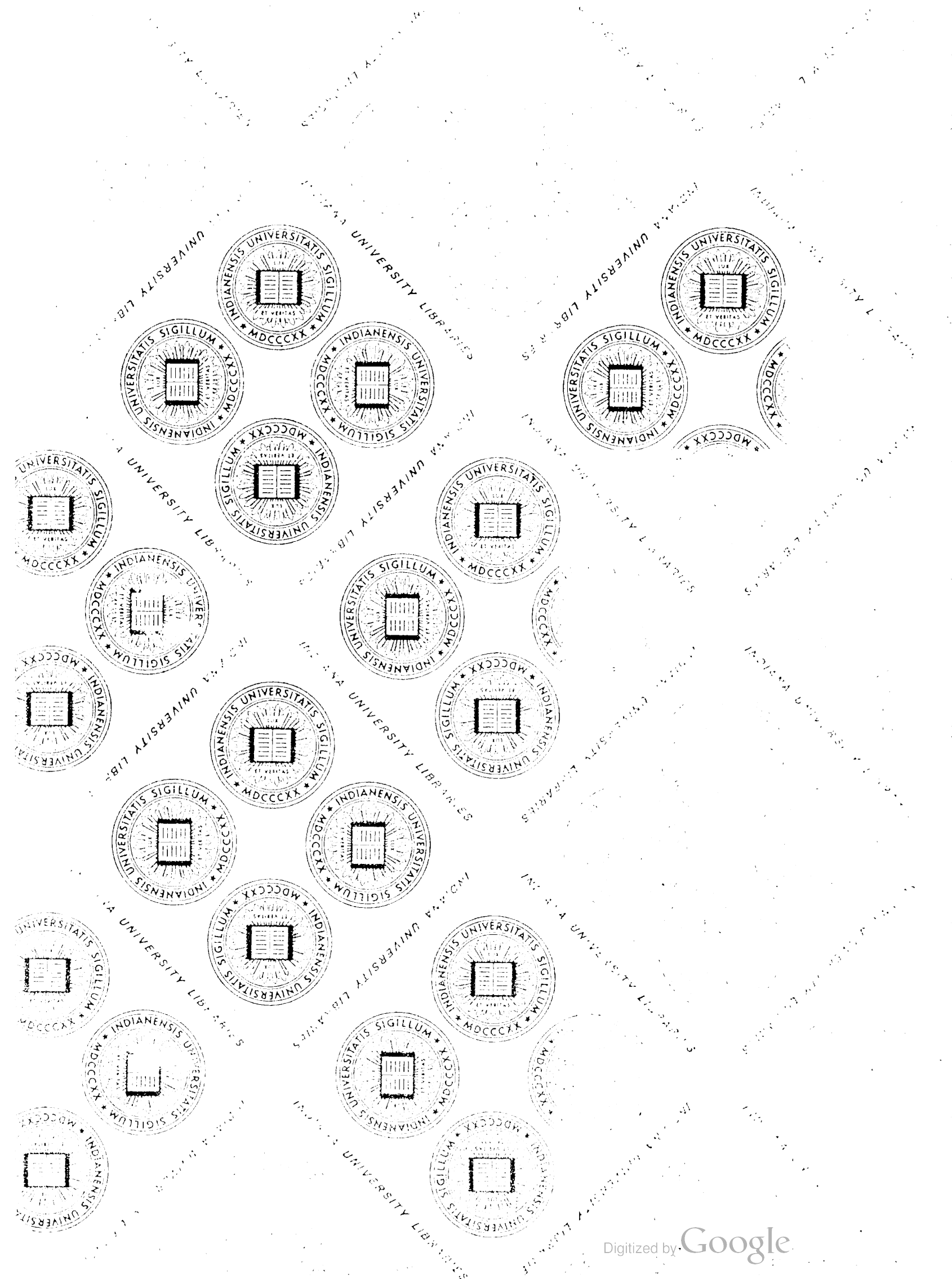
Спомини Т. Г. Масарика
переложені вже на всі європей-
ські мови, а оригінальний че-
ський 70.000-ий наклад першого
видання вичерпаний до остан-
нього примірника.

У Споминах Масарика
присвячується досить місця
відносинам на Україні, україн-
ському питанні та українській
відродженій державі у ці бур-
хливі часи світової війни.

Спомини Масарика
являються одним з найцінніших
сучасних творів — являються
заразом цінним вкладом вели-
кого чужинця і до скарбниці
української пововенної
мемуаристики.

Ціна I. Частина зол. 13·50, для членів „Червоної Калини“ зол. 6·75.
В твердій полотняній оправі зол. 15·50, для членів зол. 8·75.

II. Частина друкується.

DR 608
.A2L76
1930
no. 1-4

**DO NOT REMOVE
SLIP FROM POCKET**

DEWCO

Digitized by Google

3 0000 134 087 158